อนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิง เอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์

(เอี่ยน ตุลยานนท์)

ณ เมรุสุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘

อนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิง เอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์

(เอี่ยน ตุลยานนท์)

ณ เมรุสุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘

ที่ พว.๐๐๐๑/๓๙๕๑ สำนักพระราชวัง

๑๕ ธันวาคม ๒๕๐๗

เรื่อง พระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์

เรียน นายจรุง ตุลยานนท์

ตามที่ท่านแจ้งว่า คุณหญิงเอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์ ภริยาพระยาประวัติสุทธิกรณ์ (เจริญ ตุลยานนท์) ป่วยถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๐๗ บรรดาบุตรจะได้ประกอบการประชุมเพลิงที่เมรุสุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๐๘ จึงขอพระมหากรุณาพระราชทานเพลิงเพื่อเป็นเกียรติแก่สกุลวงศ์ นั้น

สำนักพระราชวังได้นำความกราบบังคมทูลทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิงเป็นกรณีพิเศษ

จึงเรียนมาเพื่อทราบ.

ขอแสดงความนับถือ

(นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา)
รองเลขาธิการพระราชวัง
สั่งราชการแทนเลขาธิการพระราชวัง

สำนักงานเลขานุการ

โดยที่ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานเพลิงศพ
คุณหญิง เอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์
เป็นกรณีพิเศษ
บรรดา บุตรและหลาน ๆ ของ
คุณหญิง เอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์
ซาบซึ้งและสำนึกใน
พระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้า
ล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

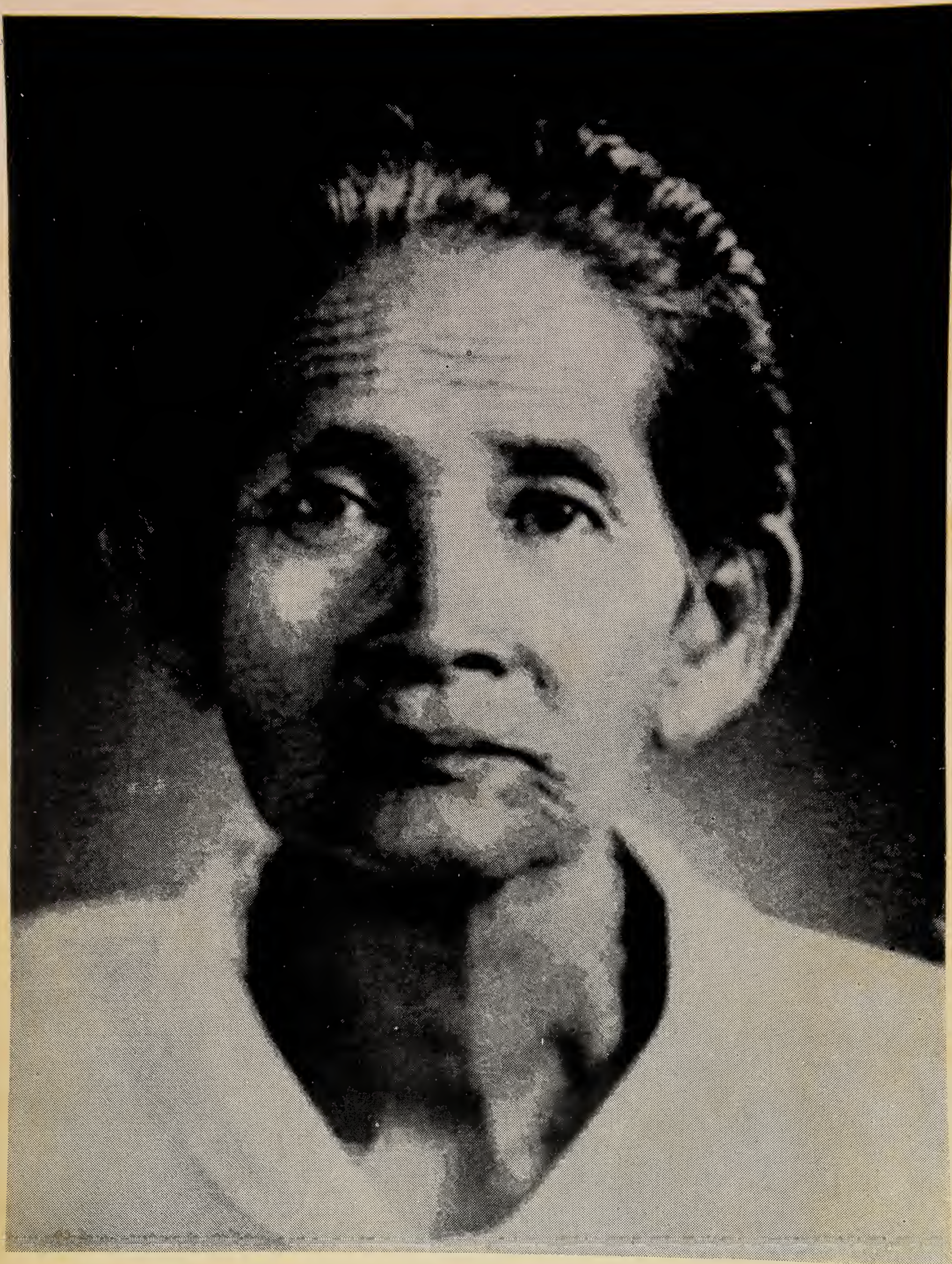
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

คุณหญิง เอี๋ยน ประวัติสุทธิกรณ์

ชาตะ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๕

มรณะ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

ประวัติสังเขป

คุณหญิง เอี่ยน ประวัติสุทธิกรณ์

———:o:———

ปฐมกาล

เกิดวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๕ ตรงกับจันทรคติกาล วันเสาร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเมีย เป็นบุตรีคนเดียวของ หม่อมราชวงศ์หญิง เอียด ในสกุลยุคันธร และนายจ่าย ซึ่งถึงแก่กรรมแล้วก่อนจะมีประกาศให้ใช้นามสกุล หม่อมราชวงศ์หญิง เอียด เป็นธิดาของหม่อมเจ้าอุทัย ในพระเจ้าวรวงศ์เธอ (ในรัชกาลที่ ๒) พระองค์เจ้ายุคันธร กรมหมื่นอนันตการฤทธิ์ หม่อมโหมดเป็นมารดา ได้เกิดในวังของเสด็จในกรม พระอัยกาที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งจังหวัดธนบุรี ซึ่งขณะนี้เป็นกรมอู่ทหารเรือ เมื่อเยาว์วัยได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงในสมเด็จพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ได้รับการศึกษาอบรมตามแบบอย่างของกุลสตรีในสำนักนั้น

มัชฌิมกาล

ตราบจนเจริญวัย ได้สนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระองค์นั้น ตลอดจนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ จนต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้กราบทูลลาออกมาปรนนิบัติพยาบาล หม่อมราชวงศ์หญิง อบ ยุคันธร ตุลยานนท์ ผู้เป็นน้า และเป็นภริยาของ พระประวัติสุทธิกรณ์ (เจริญ ตุลยานนท์) ซึ่งเจ็บป่วยอยู่เป็นเวลานาน และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ทำให้พระประวัติสุทธิกรณ์ได้รู้จักชอบพอกันขึ้นตั้งแต่กาลครั้งนั้น

ตั้งครอบครัว: ในเวลาอีก ๑ ปีเศษต่อมา ได้ร่วมมงคลสนานกับพระประวัติสุทธิกรณ์ ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาแล้ว เกิดบุตรด้วยกัน ๔ คนเป็นชายคือ.–

๑. นายจรัส ตุลยานนท์

๒. นายจรุง ตุลยานนท์

๓. นาวาเอก อดุล ตุลยานนท์

๔. นาวาเอก จรง ตุลยานนท์

และได้อุปการะ นายสุนทร ปาณปุณณัง อีกผู้หนึ่งมา ตั้งแต่ยังเรียนอยู่ชั้นมัธยม เข้ารับราชการและตลอดมาเสมือนว่าเป็นบุตร

ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ เป็นผู้ที่เสงี่ยมเจียมตัว แม้แต่ภายหลังที่ร่วมมงคลสนานกับพระยาประวัติสุทธิกรณ์ และมีบุตรชายด้วยกันถึง ๔ คนแล้วก็ตาม ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จนต่อมาพระยาประวัติสุทธิกรณ์ ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษตั้งสกุลตุลยานนท์แล้ว ซึ่งตามความนิยมเรียกคำนำหน้าสตรีในสมัยนั้นถือได้ว่าเป็นคุณหญิง ก็ปรารถนาจะให้เรียกแต่เพียงว่า นางเอี๋ยน ประวัติสุทธิกรณ์ ตุลยานนท์ตลอดมา

ความอดทนต่อความทุกข์ยาก: ขณะที่พระยาประวัติสุทธิกรณ์ ได้ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ นั้น บ้านเมืองยังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจไม่รุ่งเรือง รายได้ของครอบครัวทั้งสิ้นก็คือบำนาญของพระยาประวัติสุทธิกรณ์ ซึ่งมีจำนวนจำกัด เมื่อหมดร่มโพธิ์ร่มไทรรายได้ก็ทรุดฮวบลงเป็นศูนย์ทันที นอกจากจะได้รับความทุกข์โทมนัสอย่างใหญ่หลวงแล้ว ก็ได้เป็นผู้ที่มานะอดทนต่อสู้กับความทุกข์ยากนั้น พยายาม ส่งเสียบุตรจน สำเร็จการศึกษา ชั้นอุดม และส่งเสริมให้ตั้งครอบครัวเป็นหลักฐานทุก ๆ คน

ทดแทนพระคุณบุพการีและสามี: เป็นผู้ที่เต็มไปด้วยความกตัญญูกตเวที ต่อพระบรมราชจักรีวงศ์ บุพการี สามี ตลอดจนผู้ที่มีพระคุณอย่างยิ่ง เมื่อพระยาประวัติสุทธิกรณ์ผู้สามีเจ็บป่วย ก็เป็นผู้ปรนนิบัติ พยาบาลอย่างทุ่มเทชีวิตทั้งหมด เมื่อถึงแก่กรรมไปตามโลกวิสัยก็มิได้ย่อท้อ หมดกำลังใจในการรักษาประวัติอันดีของสามี สามารถจัดการบำเพ็ญกุศลและประกอบการพระราชทานเพลิงศพให้อย่างสมเกียรติ ต่อมาหม่อมราชวงศ์หญิง เอียด ซึ่งเป็นมารดา เจ็บป่วยทุพพลภาพอยู่กับบ้านเป็นเวลานานปี ก็ได้ รักษาพยาบาล ด้วยตนเองทดแทน พระคุณจนสุด ความสามารถ เมื่อ หม่อมราชวงศ์หญิง เสริม ซึ่งเป็นน้า เจ็บป่วยลงอีก ก็ได้ปฏิบัติทำนอง เดียวกัน จนท่านทั้งสอง ถึงแก่กรรมไป และจัดการ ปลงศพให้ อย่าง สมเกียรติทุกประการ

ต่อมาได้เก็บหอมรอมริบ ตั้งเงินทุนขึ้นเรียกชื่อว่า "ทุนยุคันธร" ให้แก่มหามกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเก็บดอกผลบำรุงพระพุทธศาสนาอุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีในสกุลยุคันธรทุกท่าน โดยได้ปรารภว่า สกุลยุคันธร นี้มีกำเนิดมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ มีพระคุณ ยิ่งใหญ่ มาถึงตัวนี้และพี่น้องที่มีชีวิตอยู่ก็เป็นหญิงทั้งสิ้น ต้องไปใช้นามสกุลอื่น ไม่มีผู้ใดจะสืบสกุล ยุคันธร จึงได้ตั้งเป็นทุนขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์เพื่อมิให้เสื่อมสูญ จนปัจจุบันนี้เงินทุนยุคันธรนี้มีจำนวนกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท เมื่อเก็บหอมรอมริบได้อีก จึงได้บริจาคเงินบำรุงสภากาชาดไทย อุทิศให้พระยาประวัติสุทธิกรณ์ ผู้สามี และญาติพี่น้องในสกุล ตุลยานนท์ เป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท โดยปรารภว่ายังไม่ ตั้งเป็นเงินทุน "ตุลยานนท์" ขึ้นไว้ ได้บริจาคให้สภากาชาดไทยไปเลย เพราะหวังว่ายังมีบุตรหลานใน สกุล ตุลยานนท์ อยู่ อีกที่ จะ ก่อ ตั้ง เป็น ทุน "ตุลยานนท์" ขึ้นได้ ภายหลังส่วนสกุลยุคันธร นั้น ถ้าไม่ตั้งเป็นทุนขึ้นเมื่อหมดชีวิตแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะนึกถึงตั้งเป็นเงินทุนให้ได้อีกต่อไป

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา: ได้เทิดทูนและยึดถือเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไว้เป็นที่พึ่งที่ระลึก ตลอดอายุขัย ได้ปรารภกับบุตรซึ่งเป็นชายทั้ง ๔ คนว่า ที่ได้เลี้ยงดูมาจนเจริญวัยนั้น ไม่ปรารถนาจะขอให้ทดแทนคุณอะไรมาก นอกจากขอให้พยายามบวชในพระพุทธศาสนาจงครบทุกคน เพราะมีความศรัทธาเชื่อมั่นว่า ถ้าบุตรชายได้บวชเป็นพระทั้ง ๔ องค์แล้ว ก็จะครบองค์สงฆ์ ไม่ว่าแม่จะตายตกไปในภูมิใด แม้จะเป็นอบายภูมิ บุญที่ได้บวชลูกครบ ๔ องค์ก็คงจะช่วยไม่ให้ได้รับทุกข์ลำบากจนเกินไป และเป็นความจริงที่บุตรชายทั้ง ๔ ได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ในสำนักวัดเทพศิรินทราวาสในวาระต่าง ๆ กันครบทุกคน

ความเป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารี: นอกจากเป็นผู้ถ่อมตัวแล้ว เป็นผู้ที่โอบ-อ้อมอารีต่อญาติพี่น้อง ทั้งในสกุล ตุลยานนท์ และสกุล ยุคันธร ได้ให้ความอนุ-เคราะห์ต่าง ๆ ตามควรเสมอมา มีความกรุณาปรานีต่อบุตรของพระยาประวัติสุทธิ-กรณ์ทุกคน ทั้งที่เกิดในอุทรตัวเอง และเกิดจากคุณเมี้ยน ประวัติสุทธิกรณ์ ตุลยา-นนท์ อันได้ร่วมมงคลสนานกับพระยาประวัติสุทธิกรณ์ ภายหลัง คือ นายจรัล ตุลยานนท์, นายจริย์ ตุลยานนท์ และนายจเร ตุลยานนท์ ก็รักใคร่ไม่เดียดฉันท์เช่นบุตรในอุทรทุกประการ ซึ่งเป็นคุณความดีอันหนึ่ง จึงเป็นที่รักใคร่ของทุกคนในสกุลตุลยานนท์

นอกจากทดแทนบุพการีและสามีแล้ว ในด้านผู้มีพระคุณได้ถือว่า นางชม สุขเจริญ (หม้าย) ซึ่งตามศักดิ์ญาติเป็นผู้น้อง มีอายุอ่อนกว่า ๑ ปี แต่รุ่นราวคราวเดียวกันว่าเป็นผู้มีพระคุณอย่างยิ่งใหญ่ ที่ได้ให้พึ่งพาอาศัยในขณะตกทุกข์ได้ยากเสมอ จึงยกย่องนับถือและสั่งสอนให้บุตรทุกคนเคารพ กราบไหว้ และให้พยายามทดแทนคุณ อย่าให้ขาดได้จนกว่าชีวิตจะหาไม่

ปัจฉิมกาล

ได้ป่วยเป็นโรคชรา ไม่สามารถเดินไปมาได้ต้องนอนอยู่กับที่เป็นเวลาเกินกว่า ๓ ปีและถึงแก่กรรมโดยความสงบ เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ในขณะที่บุตรชายครบทั้ง ๔ คน ได้มาอยู่ปรนนิบัติพยาบาลโดยทั่วถึงกัน สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี กับ ๑๘ วัน ขอให้ไปสู่สุคติภพ เทอญ.

อโห อนิจจา สังขารา

สารบาญ

ไหว้ ๕ ครั้ง

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส

—:o:—

ในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ไม่ว่าเวลาไร ตามแต่เหมาะต้องไหว้ให้ได้ ๕ ครั้ง เป็นอย่างน้อย ในคราวเดียวนั้น ถ้ามีดอกไม้ธูปเทียน ก็บูชา ถ้าไม่มี ก็มือ ๑๐ นิ้วและปากกับใจ ควรไหว้จนตลอดชีวิต คือครั้งที่ ๑ พึงนั่งกระโหย่งเท้าประณมมือว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ๓ หน แล้วว่าพระพุทธคุณ คือ อิติปิโส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ หยุดระลึกถึงพระปัญญาคุณ ทรงรู้ดีรู้ชอบ สิ้นเชิง พระบริสุทธิคุณทรงละความเศร้าหมองได้หมด พระกรุณาคุณทรงสงสารผู้อื่นและสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม ของพระพุทธเจ้า จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๒ ว่าพระธรรมคุณ คือ สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ หยุดระลึกถึงคุณพระธรรมที่รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๓ ว่าพระสังฆคุณ คือ สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ หยุดระลึกถึงคุณ คือ ความปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูก ปฏิบัติชอบ ของพระอริยสงฆ์จนเห็นชัด แล้วกราบลงหน ๑ ฯ นั่งพับเพียบประณมมือตั้งใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ไม่ถือสิ่งอื่นยิ่งกว่าจนตลอดชีวิต ว่าสรณคมน์ คือ

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ครั้งที่ ๔ ระลึกถึงคุณมารดาบิดาของตน จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๕ ระลึกถึงคุณของบรรดาท่านผู้มีอุปการคุณแก่ตน เช่นพระมหากษัตริย์และครูบาอาจารย์เป็นต้นไป จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ

ต่อไปนี้ไม่ต้องประณมมือ ตั้งใจพิจารณาเรื่องและร่างกายของตนว่า จะต้องแก่ หนีความแก่ไปไม่พ้น จะต้องเจ็บ หนีความเจ็บไปไม่พ้น จะต้องตาย หนีความตายไปไม่พ้น จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น มีกรรมเป็นของตัว คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นอนิจจังไม่เที่ยง ไม่แน่นอน เป็นทุกข์ลำบากเดือดร้อน เป็นอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตน ฯ ครั้นพิจารณาแล้ว พึงแผ่กุศลทั้งปวงมีการกราบไหว้เป็นต้นนี้ อุทิศให้แก่ท่านผู้มีคุณมีมารดาบิดาเป็นต้น ตลอดจนชั้นสูงสุด คือพระมหากษัตริย์ ทั้งเทพยดามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายว่า จงเป็นสุข ๆ อย่ามีเวรมีภัยเบียดเบียนกันและกัน รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด ฯ

การไหว้ ๕ ครั้งนี้ ถ้าวันไหนขาด ให้ไหว้ใช้หนี้ ๕ ครั้ง ในวันรุ่งขึ้น ถ้านั่งกระโหย่งเท้าไม่ได้ ก็นั่งพับเพียบ ถ้าไม่ได้ก็นอนไหว้ เมื่อยกมือไม่ขึ้น ก็ปากกับใจ ถ้าทำได้อย่างนี้ เป็นเครื่องพยุงตนให้เป็นคนดีไม่ให้เป็นคนชั่ว และให้ตั้งอยู่ในที่ดี ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ถ้าผู้ใดประพฤติได้เสมอจนตลอดชีวิต ผู้นั้นจะอุ่นใจในตัวของตัวเอง มีความเจริญงอกงามไพบูลย์ยิ่ง ๆ ขึ้นเสมอทุกคืนทุกวัน คุ้มครองป้องกันภยันตรายปราศจากความเสียหายที่ไม่เหลือวิสัย และตั้งตัวได้ในทางคดีโลกและทางคดีธรรม เต็มภูมิเต็มชั้นของตน ๆ ทุกประการ.

จบเท่านี้

นาวาอุปมากถา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

—:o:—

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ ฯ

ดูก่อนภิกษุ ท่านจงวิดเรือลำนี้ เรือลำนี้ท่านวิดแล้ว จักถึงเร็ว ฯ

บัดนี้จะแสดงธัมมิกถา ตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพนับถืออย่างยอดเยี่ยมที่สุดของเรา อันพระองค์ทรงพระมหากรุณาโปรดประทานไว้ เพื่อให้พวกเรามีความสุขความเจริญ ปราศจากความเสื่อมเสีย ตามที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้น ธัมมิกถานี้ เรียกว่า นาวาอุปมากถา คือกถาแสดงเนื้อความเปรียบด้วยเรือ

ความคิดแม้จะมีมาก ก็แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายข้างดีและฝ่ายข้างชั่ว ฝ่ายข้างดีเป็นส่วนดีอยู่แล้ว มีแต่จะทำให้บรรลุถึงความเจริญยิ่งขึ้น ฝ่ายข้างชั่วเป็นเครื่องทำลายให้ล่มจมย่นย่อย จงนึกดูคนในบ้านเมืองซึ่งล่มจมย่นย่อย และทำให้เสียชื่อเสียงสกุลวงศ์ของตนจนตั้งตัวไม่ได้ ก็เพราะฝ่ายข้างชั่วคือคิดชั่วพูดชั่วทำชั่วทั้งนั้น เพราะเหตุนี้ จึงต้องพยายามคอยระวังส่วนข้างชั่วให้มากที่สุด เมื่อระวังแล้วยังขืนเกิดขึ้น ก็ต้องปราบปรามให้สงบระงับลงให้ได้ ความคิดชั่วเกิดในใจ เป็นสาเหตุให้ล่วงออกไปทางกายวาจา ส่วนทางกายวาจานั้น ลางอย่างเป็นโทษทางฝ่ายบ้านเมือง พระราชกำหนดกฎหมายก็บังคับเฉพาะกายวาจาเท่านั้น ไม่มีกฎหมายทุกประเทศที่จะบังคับถึงใจ เช่นคนตั้งใจฆ่าเขาลักขโมยของเขา หรือคิดทำอย่างความผิดอื่น เพียงเท่านี้

กฎหมายไม่ได้บังคับให้จับกุมเอามาทำโทษ ความโลภเป็นต้นที่เกิดขึ้นในใจ เป็นประดุจเชื้อไฟที่เกิดขึ้นในตัว เมื่อทำออกไปทางกายวาจาตามอำนาจของใจนั้น จึงจะเกิดผิดทางพระราชกำหนดกฎหมาย เพราะฉะนั้นการที่จะตั้งตัวไปได้ตลอดชาติก็ต้องให้พ้นจากความชั่วความเสื่อมเสียชื่อเสียง ไม่ให้ความชั่วเกิดมีขึ้นในตัว ต้องตรวจตราดูก่อน แล้วปราบปรามส่วนที่ชั่วให้สาบสูญอันตรธาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตรัสสอนว่า สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ ดูก่อนภิกษุ ท่านจงวิดเรือลำนี้ สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ เรือลำนี้อันท่านวิดแล้วจักถึงเร็ว เป็นคำย่อเพียงเท่านี้ ไม่เพียงแต่ฝ่ายภิกษุ กินความทั่วถึงคฤหัสถ์สตรีบุรุษด้วย ทุกคนควรรักษาความเป็นไปของตนให้เรียบร้อยไปจนตลอดชาติ คนที่เกิดมารักษาตัวดีตลอดไปจนถึงสิ้นชีวิตเรียบร้อยก็มี คนที่ล่มจมป่นปี้เสียหายตั้งตัวไม่ได้ในระหว่างก็มี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนสั่งสอน เพื่อให้ประพฤติตัวดีไปจนตลอดชาติ ไม่ให้ล่มจมป่นปี้เสื่อมเสีย จึงทรงเปรียบเทียบร่างกายนี้ว่า เหมือนกับเรือลำหนึ่งมีหัวเรือท้ายเรือ ศีรษะเปรียบเหมือนหัวเรือ เท้าเปรียบเหมือนท้ายเรือ ส่วนรูปโครงเรือที่เขาทำนั้นคล้ายกายปลา เพื่อให้ลอยไม่ให้จมน้ำ สำหรับบรรทุกคนพัสดุสิ่งของที่จะพาไปถึงที่ซึ่งประสงค์ เรืออาศัยไปบนน้ำ แต่อันตรายของเรือก็คือน้ำ ถ้าน้ำเข้าเรือจนเต็ม เรือก็ล่ม แม้ว่าเรือจะไปโดนโสโครกคือหินใต้น้ำเข้า หินนั้นเพียงแต่ทำให้เรือแตกเรือจมอับปางลงก็เพราะน้ำเข้าเรือเต็ม ถ้าโดนหินเข้าเรือแตก ต่างว่าน้ำเข้าไม่ได้ เรือก็ไม่ล่ม เพราะเหตุนั้น อันตรายสำคัญของเรือก็คือน้ำ พระองค์จึงตรัสสอนว่า ท่านจงวิดเรือลำนี้ ถ้าท่านวิดแล้วจักถึงเร็ว

ทุกคนย่อมมีความไม่ดีอะไรติดตัว มาตั้งแต่เกิดเช่นเด็ก เมื่อเกิดมาก็มีความโลภโกรธหลงติดตัวมาด้วย ไม่มีใครสอน ต่อไปได้อาศัยการศึกษาเล่าเรียนดัดผึกหัดกายวาจาใจ จึงเป็นคนดีขึ้นโดยลำดับ นับเป็นส่วนดีเป็นโทษน้อย เหมือนเรือรั่วน้ำเข้าได้จากทางช่องลูกประสักบ้าง ทางแนวกระดานต่อกันบ้าง ทางปากเรือบ้าง ๓ ทางนี้ เมื่อทราบเช่นนี้แล้ว จะได้รู้สึกว่า เดี๋ยวนี้ตัวเราเปรียบเหมือนเรือที่ออกจากท่ากำลังไปยังที่ประสงค์ ต้องระวังเรือให้ถึงเรียบร้อยปราศจากภัยอันตราย คือระวังไม่ให้น้ำเข้า

เมื่อน้ำเข้าต้องรีบวิด เมื่อวิดแล้วต้องตรวจตราดูว่า มีช่องทางที่น้ำเข้าทางไหนอีกจะได้อุดยาเสีย และต้องระวังไม่ให้เรือเอียงจนน้ำเข้าทางปากเรือ ถ้าวิดไม่ทันก็จะล่มจมในระหว่างทาง เรือเมื่อถูกน้ำถ่วงมาก ก็อุ้ยอ้ายไปไม่ได้เร็วฉันใด คนที่เกิดมาไม่วิดถ่ายความชั่วที่เกิดในตัว คือทางกายวาจาและใจ ๓ ทางนี้ ส่อแสดงว่าเป็นคนชั่ว ถ้าความชั่วที่รั่วไหลออกมาทางกายวาจาปรากฏแก่คนอื่น ก็รู้ได้ว่าคนนั้นเป็นคนชั่ว แต่ความชั่วนั้น บางอย่างก็ติดตัวมาตั้งแต่เป็นเด็ก แต่บางอย่างมาทำเมื่อเติบโต ถ้าไม่เลิกละ ก็เหมือนอย่างที่น้ำเข้าลำเรือ ทำให้เรือเปลี้ยน้ำ ถ้าไม่หยุดในที่สุดก็ต้องจม เรืออาศัยน้ำไปได้นั้น น้ำเป็นคุณประโยชน์ ถ้าน้ำไหลเข้าเรือมากจนถึงล่ม น้ำเป็นโทษ เช่นอาหารที่เราบริโภค สำหรับทำให้ร่างกายชีวิตจิตใจเป็นไปได้สะดวกแข็งแรง สืบอายุยืนยาวนาน ทำกิจการงานได้สำเร็จ นี้อาหารเป็นประโยชน์ แต่อาหารนั้นเอง ถ้าขาดความรู้จักประมาณ หลงมัวเมาในรสอาหารบริโภคจนเกินประมาณ ไฟธาตุย่อยไม่ทัน ทำให้อาหารบูดเสีย อาจเป็นอหิวาตกโรคจนถึงทำให้เสียชีวิต นี้อาหารเป็นโทษ เพราะไม่รู้จักประมาณ เหตุนั้นความรู้จักประมาณผิดชอบ คุณโทษที่แอบแฝงอยู่ในสิ่งเดียวกันนี้แล้ว จัดการให้พอเหมาะพอดี ก็เป็นประโยชน์ เช่นสุราถ้าดื่มจนเกินส่วนเกินประมาณ ก็ทำให้เกิดโรค ทอนกำลังปิดบังปัญญา ทำให้ใจเป็นบ้ามึนเมาเสียสติอารมณ์ ลาภยศสรรเสริญสุขของผู้นั้นก็เหมือนอากาศธาตุไม่มั่นคง เอายุติแน่นอนลงไม่ได้ ชั่วโมงนี้เป็นขุน หลวง พระ พระยา ชั่วโมงหน้าอาจเป็นนาย ก. ก็ได้ เช่นนี้เป็นโทษ ส่วนที่เป็นประโยชน์ก็มี คุณของสุรา เช่นถูกงูพิษกัด ยาที่จะบำบัดทำลายพิษ จำต้องอาศัยสุราเป็นพื้น เพื่อให้จูงยาแล่นไปกำราบพิษงูโดยเร็ว ยาที่เจือสุราทำลายพิษงูเสียได้ ทำให้คนหายเป็นปกติ และช่วยชีวิตให้ยืนยาวต่อไปอีก เช่นนี้ก็เป็นประโยชน์ หรือว่าในเวลาที่มีการดื่มถวายพระพรชัยมงคลหรือดื่มให้พร ถ้าใครเข้าในสมาคมนั้นจะไม่ดื่ม ก็เสียกิริยาไม่สมควร แต่ถ้าผู้นั้นดื่มมากเกินก็เกิดความเสียได้ ถ้าดื่มแต่เพียงเล็กน้อย ไม่มึนเมาเสียกิริยาในสมาคม ก็เป็นส่วนดี ส่วนที่เป็นโทษหรือเป็นคุณ ย่อมแอบแฝงอยู่ในเรื่องเดียวกันเช่นนี้ เหตุฉะนั้นเรือคือ

ร่างกายของเรานี้ ที่จะล่มจมป่นปี้ ก็ด้วยอำนาจกายวาจาใจที่ทำความชั่วบาปกรรมอกุศล จะเจริญรุ่งเรืองดี ก็ด้วยอำนาจกายวาจาใจที่ทำความดีบุญกุศล

อนึ่ง ต้องตรวจตราความนึกคิดของตนว่า ผิดหรือชอบ เป็นคุณหรือเป็นโทษ เป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ จะพรรณนาเป็นสิ่ง ๆ ก็ไม่รู้จักหมด ผู้อ่านผู้ฟัง ควรกำหนดลักษณะเครื่องหมายของความดีความชั่ว คือเช่นอะไร ๆ ที่ทำด้วยกายหรือกล่าวด้วยวาจา ถ้าเมื่อทำเหตุลงไปแล้วเป็นต้องมีผล พึงพิจารณาดูผลว่า ผลนั้นจะเป็นความเจริญหรือความเสื่อม ถ้าเป็นความเจริญทั้งตนและคนอื่น ก็ส่อให้รู้ได้ว่า สิ่งที่เป็นเหตุนั้น เป็นความดีความชอบ ถ้าผลที่ปรากฏเป็นความเสื่อมเสียทั้งตนและคนอื่น ก็ส่อให้รู้ว่า กิจที่ทำคำที่พูดนั้นไม่ดี เป็นโทษ เช่นนี้เป็นลักษณะที่จะตัดสินได้ทั่วไป อีกอย่างหนึ่ง พึงพิจารณาว่า การที่เราทำเช่นนี้หรือพูดอย่างนี้เป็นเครื่องหมายส่วนเล็กลางทีจะรู้ไม่ได้ พึงนึกแผ่กว้างออกไปว่า ถ้าทำอย่างนี้กันทั้งบ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ จะเป็นอย่างไรบ้าง ก็จะเห็นได้ทันทีว่าเป็นความเสื่อมเสียหรือเป็นความเจริญดี นี้ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่ง

อีกลักษณะหนึ่ง ใจของคนเป็นตราชูที่ดีอยู่แล้ว ถ้าใช้ให้ถูกทาง ก็เป็นประโยชน์ คือคนปดหลอกลวงใช้เล่ห์กลอย่างไรแก่คนอื่นที่ไม่รู้ในใจได้ แต่ตัวเองจะปดตัวเองไม่ได้ พอเริ่มคิดปดขึ้นก็รู้สึกเสียแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าดีก็อยากอวด ถ้าไม่ดีก็อยากปิด นี่เป็นตราชูใจคนสามัญ ส่วนข้างดีที่ชอบอวดของดไว้ ส่วนที่ปิดนั่นแหละสำคัญ พอนึกว่าจะไม่ให้ใครรู้ตั้งแต่มารดาบิดาเป็นต้นไป จนที่สุดสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่อยากให้ทรงทราบ ข้อนั้นแหละสำคัญนัก ต้องพิจารณาให้ประจักษ์รอบคอบเสียก่อน เวลานั้นยังไม่ได้ลงมือทำและพูด เป็นโอกาสที่จะยับยั้งได้ อย่านึกเสียว่า เขาคงจะไม่รู้ ท่านคงไม่ทรงทราบ นี่เป็นเล่ห์กลของพวกมาร คือความชั่วที่จะล้างผลาญคุณความดี ซึ่งเข้ามาหลอกลวงใจเรา ควรนึกดูตั้งแต่เราเกิดมา เราปิดอะไรไว้ได้บ้าง หรือปิดไว้ได้ก็น้อยที่สุด ลางทีพอพ้นคราวสมัยนั้นแล้ว ตัวเองก็ไปเปิดหรือไปคุยให้เขารู้ ในเวลาที่คิดปิดนั้น ยังไม่ได้ทำ ยังไม่ได้พูด ควรจะนึกว่า ถ้าทำเช่นนั้นจะเสียหาย ก็จงนึกผ่อนจากคิดเดิมลงมาว่าถ้าทำเพียงเท่านี้ ใครจะรู้ก็ไม่เสีย

นี่แปลว่าเรานึกการข้างหน้าถูกเสียก่อนแล้วจึงทำ แม้ท่านทรงทราบ เขารู้ก็ไม่เป็นไร คนที่ล่มจมเป็นนี้โดยมากเพราะข้อนี้ด้วยนึกเสียว่า เจ้านายคงไม่ทรงทราบ เขาคงไม่รู้ จนกิจการนั้นทำเสร็จพูดเสร็จไปแล้ว วันคืนเดือนปีล่วงไปแล้ว เมื่อท่านทราบเข้า ก็หมดหนทางแก้ไขทีเดียว เช่นนี้เป็นกันอยู่มาก เหตุฉะนั้นเมื่อตนปรารภว่าจะทำอะไร เริ่มขึ้นในใจ ถ้ามีอาการจะปิดบังผู้อื่นต้องระวังข้อนั้นให้มากที่สุด ผู้ใดมีสติทำได้อย่างนี้ ผู้นั้นจะอยู่เย็นเป็นสุขไม่เดือดร้อนทุกคืนวัน นี่เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่สำคัญของผู้ที่จะตั้งตัวให้ดีเรียบร้อย

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสสอนให้คนละชั่วประพฤติดีนี้ พระองค์ไม่ได้เอาอะไรมายกหยิบยื่นให้ ไม่ได้เอาความดีมาจากไหน หรือทรงช่วยละเลิกแทนให้ ความจริงทรงสอนให้ใช้เครื่องมือของตัวที่มีอยู่แล้วนี่เองให้ถูก ผู้ที่มีอยู่แล้วแต่ใช้ไม่ถูกไขว้เขวไปเสีย เช่นเสื้อสำหรับสวมร่างกายตอนบน ป้องกันความหนาวร้อนเหลือบยุงเป็นต้น เอาไปสวมตอนล่างเป็นกางเกง ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ หรือมีดที่มีอยู่สำหรับใช้ตัดฝานเชือดเถือให้สำเร็จประโยชน์ แต่เอามีดนั้นไปแทงคนฆ่าคนก็เกิดโทษขึ้น ความดีชั่วของคนมีอยู่แล้ว เช่นความดื้อเป็นส่วนไม่ดี แม้เรามีเด็กคนใช้หรือบุตรหลาน คนไหนดื้อ ก็ไม่พอใจ ไม่ชวนให้เกิดเมตตากรุณา ถ้าคนไหนว่าง่ายสอนง่าย ก็ทำให้มีความเอ็นดูรักใคร่ ความดื้อและความสอนง่ายของผู้นั้นสำหรับทำให้เกิดผลแก่ตัวเขาเอง ถ้าดื้อก็เป็นผลเลวที่มาลงโทษตัว ทำให้ผู้ใหญ่และผู้อื่นขาดเมตตากรุณา มีความเกลียดชัง ถ้าเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย ก็ทำให้เป็นผลดีรางวัลตัวเขาเอง ทำให้มีคนรักใคร่เอ็นดูกรุณา ความดื้อนั้นเองเอาไปใช้ในทางที่ผิด คือผู้ใหญ่ผู้ปกครองสั่งสอนตักเตือนให้ทำดี แต่ไม่ทำไม่ประพฤติตาม ส่วนดื้ออย่างนั้นทำไมจึงดีได้ ควรเอาดื้อนั้นไปใช้ต่อสู้กับชั่ว เช่นใจนึกจะทำชั่วหรือเบียดเบียนผู้อื่น จงดื้อเสีย อย่าทำตามใจ ตามกาย ตามวาจา ถ้าดื้อเช่นนี้ ก็ได้ประโยชน์จากดื้อนั้นเอง เหมือนเรืออาศัยน้ำไปถึงที่ประสงค์ได้ แต่เมื่อเอาดื้อไปใช้ในที่ให้ทำความดีแล้วไม่ทำ ดื้อนั้นก็กลับเป็นความผิดความเสีย เป็นเหมือนน้ำที่รั่วเข้ามาในลำเรือทำให้ล่มจม

อนึ่งการอวดดี ความดีที่มีอยู่แล้วในตัวเราไปอวดเขา นั้นเป็นส่วนไม่ดีทำให้เขาเกลียดชัง เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ปิดบังความดีสงวนรักษาไว้ แต่ความชั่วให้เปิดเผยเพื่อจะได้จืดจางจากความชั่ว พระองค์จับลักษณะที่เป็นไปในโลกตามจริงนั่นเองมาสอน เช่นสิ่งอะไรที่ดีคือเพชรนิลจินดา เจ้าของสงวนเก็บรักษาซ่อนเร้นเอาไว้ในหีบลั่นกุญแจอยู่ในตู้และในเรือนรวมหลายชั้น ถ้าส่วนไหนที่ไม่ดีใช้ไม่ได้ก็ทิ้งขว้างไม่เอาเป็นธุระ จะหายหกตกหล่นก็ไม่ว่า ถ้าปิดบังความชั่วไว้ ก็แปลว่ารักใคร่ความชั่วดุจของที่มีราคา ถ้าอวดเปิดเผยความดี ก็เหมือนไม่รักอย่างของไม่มีราคา ความดีควรปิด จะได้มีกำลังแข็งแรง ความชั่วควรเปิด จะได้จืดจางอ่อนเพลียลง พึงดูรถไฟหรือเรือไฟที่นำตัวมันเองไปได้ และพ่วงรถหรือเรือตั้ง ๒๐-๓๐ ไปได้ยืดยาว เพราะอะไร ก็เพราะกักไอน้ำไว้ เพื่อให้มีกำลังแข็งแรง ถ้าเปิดไอน้ำออกเสียหมด อย่าว่าแต่รถหรือเรือพ่วงเลย แม้ตัวมันเองก็ไปไม่ได้ ต้องอยู่กับที่ คนอวดความดีของตัว ท่านเปรียบเหมือนแมลงป่องที่ชูหางตนเอง ความดีควรเป็นหน้าที่คนอื่นยกย่องจึงจะถูก ถ้าอวดยกย่องตัวเอง ก็ทำให้เขาเกลียด เหมือนตักน้ำเทลงในเรือให้จมลง

อีกอย่างหนึ่ง การเห็นแก่เล็กแก่น้อย ในลาภผลโดยไม่ชอบธรรมตลอดจนรับสินบน นี่เป็นส่วนไม่ดีของเจ้าหน้าที่ ทำลายยศบรรดาศักดิ์ของตนเอง ลักษณะเห็นแก่เล็กแก่น้อยในลาภผลซึ่งผู้อื่นหยิบยกให้ ย่อมทำใจให้กำเริบ ส่วนโทษนั้น ถ้าลาภผลน้อย โทษก็น้อย ถ้าลาภผลมาก โทษก็มาก เป็นเครื่องบั่นรอนทอนลาภยศของตัวเอง ในที่สุดก็ต้องถูกไล่ออกจากหน้าที่ กิริยาที่เห็นแก่เล็กแก่น้อยนี้ ก็มี ๒ อย่าง คือชั่วกับดี ส่วนชั่วดังกล่าวแล้ว เหมือนน้ำเข้าเรือ ส่วนดีเราควรดัดแปลงแก้ไขเอามาใช้ในความดีความชอบ คือว่า ส่วนเล็กน้อยของเราไม่ใช่ของเขา ต้องเป็นคนละเอียดไม่ควรเสียอย่าเสีย เก็บเล็กผสมน้อยสะสมไว้ จำนวนมากมาจากไหน ก็มาจากน้อย ที่เห็นแก่เล็กแก่น้อยกลับมาใช้ส่วนตัวเรานี้ ก็กลายเป็นวิชากระเหม็ดกระแหม่ เป็นข้อที่นิยมกัน ส่วนที่ควรเสียจึงยอมเสีย ที่ไม่ควรเสียอย่าเสีย ทรัพย์สมบัติก็จะสมบูรณ์ขึ้น เหมือนเรืออาศัยน้ำไปถึงที่ซึ่งมุ่งหมาย ฯ

เรื่องเมาสุราที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นความเสื่อมเสียมากทีเดียว เมื่อเมามากขึ้น อย่าว่าแต่ขาดตัวหนึ่งในศีล ๕ เลย ถ้าเมาเสียสติแล้ว จะล่วงศีลอีก ๔ ตัวได้ อย่างหนักที่สุดอาจฆ่าพ่อแม่ของตัวได้ ไม่รู้สึกว่าใครเป็นใคร ข้อนี้ควรจะชี้แจงแก่ตัวให้มากเพราะว่าการที่ชอบเสพสุรานี้ ไม่ใช่เป็นมาแต่แรกเกิด เมื่อเกิดมาเล็ก ๆ ก็ไม่รู้สึกอะไร มาเกิดขึ้นเฉพาะเมื่อรุ่นหนุ่มหรือโตเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ถ้าไม่กินก็ไม่ตาย กลับทำให้สบายมีอายุยืนยาว โรคภัยไม่เบียดเบียน เช่นภิกษุสามเณรไม่ได้เกี่ยวข้อง และไม่เคยมีเรื่องเสียหายใหญ่โตเพราะความเมานี้ มีต่างกรมพระองค์หนึ่งรับสั่งเป็นคติว่า คนที่กินเหล้าวิสกี้ ถ้ากินขวดหนึ่ง ก็ให้เก็บตะปูลงคะแนนไว้ตัวหนึ่ง เมื่อกินอีกขวดหนึ่ง ก็ลงคะแนนไว้อีกตัวหนึ่ง เอาตะปูนั้นเก็บไว้ ๆ พอตะปูครบที่จะต่อโลงได้ ก็พอตายพอดี ท่านทรงรับรองว่าเป็นจริงอย่างนี้ เมื่อเราได้ยินแล้วควรฝึกตัวไม่ให้มีอัธยาศัยไปทางนี้ ที่เรากินก็เท่ากับต่อโลงที่จะใส่ศพของเราเอง จะได้กลัวแล้วไม่ประพฤติ การเสพสุราก็เหมือนเอียงเรือให้น้ำเข้าแคมเรือ ทำให้เรือจมฉะนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ความเกียจคร้านไม่เอาใจใส่กิจการในหน้าที่ นี้ก็เป็นความเสีย ไม่เป็นความดี ถ้าใครมีมาก ในที่สุดก็ต้องอยู่ในหน้าที่นั้นไม่ได้ จะต้องถูกตำหนิไล่ออกจากหน้าที่ ความเกียจคร้านแล้วนอนเสีย การที่ทำนั้นสบายจริง แต่พอพ้นเวลานั้นไปแล้วความสบายก็หายหมด คงมีแต่ความเสื่อมไม่มีความเจริญ ก็ความเกียจคร้านทำไมทำได้ เราควรจะบังคับใจเอาไว้เกียจคร้านแต่ส่วนที่เป็นโทษนี้เกียจไม่ทำ แต่ส่วนข้างดีข้างชอบต้องหมั่นประกอบกระทำรักษาไว้ ต้องชี้ให้เห็นคุณและโทษของความเกียจคร้านนั้น ความเกียจคร้านก็เป็นเหมือนน้ำที่ไหลเข้าในลำเรือ ถ้าปล่อยให้เข้ามาก เรือก็ล่ม

อีกอย่างหนึ่ง ใจน้อยโกรธง่ายไม่อดทนหนักแน่น และยึดถือถ้อยคำที่เขาเปรียบเปรยเสียดสี เอามาเป็นใหญ่เป็นโต ลุอำนาจแห่งความโกรธจนวิวาททุบตีฆ่าฟันกันถึงชีวิต สมเด็จพระพิชิตมารสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนให้อดทน คือ ขันติ แปลว่าความอด จะอธิบายโดยโวหารสักหน่อย ขันติมี ๒ อย่าง คือ ขันติอัด ๑ ขันติอด ๑ ขันติอัดนั้นใช้ได้นิดหน่อย เพราะไม่ใช้ปัญญาชี้แจงแก่ใจให้เห็นจริง คือใครเขา

ว่าอะไร ก็อัดไว้ทนไว้ เขาพูดเสียดสีก็อัดทนไว้ อัดไปไม่ได้นานก็ต้องระเบิดแตกออก เช่นลางคนเมื่อเข้าพรรษาอดสุรา อัดเข้าไว้ ไม่ได้พิจารณาคุณและโทษ พอวันออกพรรษาก็เมาเสียเต็มถนนหนทาง หรือลางคนตั้งใจว่า วันนี้จะไม่โกรธเคืองใคร แม้เด็กเล็กจะทำจะว่าอะไร ก็อัดเข้าไว้ เหลือกำลังอัดเข้า ก็ระเบิดออกมาด่าว่าเฆี่ยนตีเอาป่นปี้ทีเดียว อย่างนี้เป็นขันติอัด ขันติอดนั้นต้องใช้ปัญญา คือต้องชี้แจงแก่ตัวให้เห็นคุณและโทษ เขาว่าอะไรอย่าเพิ่งโกรธเขา จะปิดกั้นปัญญาเสีย จงตรวจดูตัวของตัวก่อน ถ้าเราทำถูก เขาว่าผิด เราควรจะยินดีว่า เราทำถูกดีแล้ว นั่นเขาว่าผิดต่างหาก เป็นความผิดของเขา ไม่ใช่ความผิดของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้จะได้อดความโกรธหรือใจน้อยลงเสีย เพราะคำพูดที่ล้วนเป็นส่วนสมมติใช้เป็นภาษาพูดกัน เช่นลางคราวเขาเรียกว่านายหรือคุณ ก็ชอบ ลางคราวเขาเรียกเจ้า ก็โกรธ แต่เจ้าพระยาทำไมมีคนชอบ ก็เจ้าคำเดียวกัน เพราะไปเทียบกับนาย ก็ทำไมไม่เอาไปเทียบกับเจ้าพระยาเล่า เด็กเล็ก ๆ ว่าอะไรเรา ๆ ไม่โกรธ ควรเอาใจที่ไม่โกรธเด็กนั้นมาใช้ในเวลาที่ผู้ใหญ่ว่า อนึ่งคนบ้าด่าว่าเรา ทำไมเราไม่โกรธ ก็เพราะนึกว่าเขาเป็นบ้า เวลาคนดีด่าว่า ก็ควรนึกว่าเขาเป็นบ้า เช่นนี้เป็นพวกขันติอด คำด่าว่าก็เป็นแต่เพียงสมมติเท่านั้น คนที่ไม่เข้าใจไปยึดถือเอามากก็เป็นโทษ เมื่อเราโกรธขึ้นมา ก็จะทำลายความดีของเรา เช่นนี้ก็ควรชี้แจงแก่จิตใจของตน แล้วมีขันติความอดทนซึ่งเป็นความดีฝ่ายข้างไม่ดีเหมือนน้ำที่จะเข้าเรือแล้วทำให้เรือเพียบ ถ้าไม่หาที่รั่วจุกยาเสีย ที่สุดเรือก็เต็มน้ำไปไม่ถึงสถานที่ประสงค์ได้จนตลอดวาสนาบารมีของตัว ความชั่วทำให้ป่นปี้เสียหายทั้งนั้น ขอท่านทั้งหลายจงระวังให้มากที่สุด ส่วนข้างความดีความชอบนั้นไม่ได้ลงโทษเลย มีแต่บำรุงให้ดีให้สูงยิ่งขึ้น ให้ผลตลอดถึงสกุลวงศ์ชาติประเทศ เพราะฉะนั้นจงละความชั่วเสีย จะได้เขยิบฐานะของตนให้เป็นคนสูง ความดีนี้แหละทำให้ลางคนเป็นถึงเจ้าพระยา แต่คนนั้นเดิมทีก็เป็นคนสามัญนั่นเอง

แต่ข้อสำคัญคือความชั่วที่กล่าวมาแล้วนั้น คอยระวังให้มากเสียแต่ต้น เมื่อเกิดขึ้นก็ต้องระงับเสียเมื่อยังน้อยทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ถ้าประพฤติได้อย่างว่ามานี้ เรือคือร่างกายกับใจก็จะแล่นไปรวดเร็ว ถึงที่ประสงค์คือทรัพย์สมบัติศฤงคารบริวาร จะ

ได้ช่วยบ้านเมือง ช่วยประเทศ ช่วยพระมหากษัตริย์ และช่วยพระพุทธศาสนา ร่างกายนี้ไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร จะเอาไปทำอะไรก็ไม่ได้ แต่เราอาศัยร่างกายนี้แล้ว ทำประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นได้ ทำประโยชน์แก่สกุลวงศ์บ้านเมืองและประเทศได้ ไม่ให้เสียชาติที่เกิดมา คือเมื่อเราตายไปแล้วยังเป็นประโยชน์อยู่ภายหลังแก่สกุลวงศ์ตลอดจนคนอื่นยืนยาวนาน และเป็นความเกษมสำราญเจริญรุ่งเรืองประเทืองสุขทุกทิพาราตรี ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ฯ

พระพุทธภาษิตนี้ พระองค์ทรงสอนภิกษุให้ปฏิบัติละอาสวะกิเลสทั้งหมดซึ่งปรากฏเกิดขึ้นในกายวาจาใจและความเห็น จะได้ถึงธรรมที่สุด เหมือนยาอุดวิดน้ำออกจากเรือให้หมด จะได้ถึงที่ซึ่งประสงค์ฉะนั้น แต่ที่เทศนามานี้ ลดส่วนลงมาเพื่อให้ท่านทั้งหลายได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่หน้าที่ และกำลังความสามารถของตนๆ

ในที่สุดนี้ จะกล่าวย้ำหัวข้อในพระพุทธภาษิตนี้ว่า สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ ดูก่อนภิกษุ ท่านจงวิดเรือลำนี้ เรือลำนี้ท่านวิดแล้วจักถึงเร็ว และต่อไปอีกว่า เฉตฺวา ราคญฺจ โทสญฺจ ตโต นิพฺพานเมหิสิ จงตัดราคะและโทสะเสีย ต่อนั้นจักถึงนิพพาน คือกิเลสและกองทุกข์ได้ขาดจากสันดาน มีเนื้อความพิสดารดังกล่าวมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ตามเนื้อความที่กล่าวมานี้เป็นส่วนเฉพาะคน แม้สกุลวงศ์บ้านเมือง และประเทศจะเสื่อมลงหรือเจริญขึ้น ก็เป็นตามเค้านี้เหมือนกัน แต่เป็นส่วนกว้างออกไปโดยนัยดังพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

จบนาวาอุปมากถา เท่านี้

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

ตอนที่ ๑

ทาง ๗ สาย

—:o:—

ท่านผู้สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนา ทั้งหลาย

วันนี้เป็นอุดมมงคลชีวิตของทุก ๆ ท่านที่ได้มีโอกาสมาฟังการอบรมวิปัสสนาภูมิ ณ สวนปวิเวการาม ปราจีนบุรี ซึ่งคุณโยมสงวน พยุงพงศ์ เป็นผู้อำนวยการอยู่ นับเป็นบุญลาภอันประเสริฐที่ได้สั่งสมอบรมบารมีมาจนพบพระบวรพุทธศาสนา ทั้งประกอบพร้อมด้วยสมบัติทั้งปวงเช่น

๑. พระพุทธเจ้า บังเกิดขึ้นในโลก

๒. ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า

๓. ได้ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า

๔. ชีวิตบริบูรณ์ด้วยอาการ ๓๒ ปราศจากความเจ็บป่วย

บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้ น้อยนักที่จะได้มีโอกาสมาดำเนินตามปฏิปทา ของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดมาแล้ว แก่ เจ็บ ตาย กันไปเสียมากต่อมาก ตายแล้วไปแห่งหนตำบลใด ยากที่จะทราบได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสนใจ ในเรื่องการเกิดตายให้ถูกต้องตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพิเศษ

เมื่อได้คำนึงถึงอายุกาลด้วยแล้วก็รู้สึกว่าสั้นเหลือเกิน เกิดมา ๒๐ ปี ก็เป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว ผ่านไป ๔๐ ปี ก็แก่เฒ่าชราแล้ว ยิ่ง ๖๐ ปี ชราภาพหนักลงไปอีก จนถึง ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี ลงมาก็ต้องตายแน่นอนโดยไม่ต้องสงสัย

การตายของบุคคลที่ยังมีกิเลสอยู่จะต้องมีการเกิดอีกแน่นอน เพราะอาศัยเจตนากรรมที่ได้ทำไว้ในปัจจุบันเป็นปัจจัยส่ง ในเวลาถึงมรณะ มีกรรมเท่านั้นเป็นที่พึ่งพาอาศัยขณะตาย บางคนตายทางตา คือเห็นแล้วตาย บางคนตายทางหู คือได้ยิน

แล้วตาย บางคนตายทางจมูก คือรู้กลิ่นแล้วตาย บางคนตายทางลิ้น คือรู้รสแล้วตาย บางคนตายทางกาย คือรู้สึกสัมผัสแล้วตาย บางคนตายทางใจ คือนึกคิดแล้วตาย แต่ส่วนมากนั้น ตายทางใจ

ผู้ที่ตายทางใจนั้นจะหมดความรู้สึกทางทวารทั้ง ๕ เสียก่อน คือไม่รู้สึก ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สัมผัส หมดความรู้สึก ตั้งแต่ศีรษะลงมาแขนจนถึงหน้าอก ตอนล่างหมดความรู้สึกจากปลายเท้าขึ้นมาถึงท้อง ด้วยการดิ้นเป็นครั้งสุดท้าย

เมื่ออยู่ที่ใจนั้น กรรม กรรมนิมิต และคตินิมิตก็จะปรากฏ ถ้าปรากฏเป็นไฟหรืออาวุธ ก็จะเป็นเหตุขาดใจแล้วไปตกนรก ถ้าปรากฏเป็นโคลนสิ่งสกปรก หรือชายป่า ขาดใจแล้วไปเกิดเป็นเปรตและอสุรกาย ถ้าปรากฏเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือป่า ขาดใจแล้วก็จะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ถ้าปรากฏเป็นอาคารบ้านเรือนหรือครรภ์มารดา ขาดใจแล้วไปเกิดเป็นมนุษย์ ถ้าเห็นทิพยสมบัติ ให้เกิดเป็นเทวดา ถ้าได้ฌานให้เกิดเป็นพรหม ถ้าเป็นพระอรหันต์ ก็จะไม่ปรากฏนิมิตอะไร เห็นแต่สภาวะเมื่อขาดใจแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก จึงพ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงแสดงหนทางดำเนินของชาวโลกทั้งหลายโดยไม่มีเหลือ มีอยู่ ๗ สายด้วยกัน คือ

สายที่ ๑ ทางไปนรก
,, ๒ ทางไปเปรตอสุรกาย
,, ๓ ทางไปเดรัจฉาน
,, ๔ ทางมามนุษย์
,, ๕ ทางไปเทวดา
,, ๖ ทางไปพรหม
,, ๗ ทางไปนิพพาน

ผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้ไว้ เพื่อปฏิบัติตนเอง และชี้แนะแนวทางแก่บุคคลอื่นให้ถูกต้องตามพุทธประสงค์

สายที่ ๑

ทางไปนรก

—:o:—

บุคคลที่จะเดินทางไปนรกนั้นได้นามว่า "มนุสสนรโก" ตัวเป็นมนุษย์แต่ใจเป็นนรก เพราะกำลังเปิดประตูนรก กำลังจะเดินทางไปนรก

อะไรเป็นทางไปนรก โทสะ ความโกรธนั่นเองเป็นทางไปนรก นรกมีสภาพอย่างไรนั้น ผู้ได้อภิญญาจึงสามารถจะเห็นได้ ส่วนสามัญชนก็อาศัย "ตถาคตโพธิศรัทธา" เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าตามนัยพระไตรปิฎกเท่านั้น

มีเหตุผลพอที่จะพิสูจน์ได้ว่า นรกนั้นต้องเป็นที่ร้อน เพราะเหตุคือโทสะอันเป็นทางไปก็เป็นของร้อนมากอยู่แล้ว เช่นในเวลาที่โทสะเกิดขึ้นก็จะรู้สึกว่าร้อนใจเป็นกำลัง นั่งก็ไม่สบาย นอนก็ไม่สบาย ยืนก็ไม่สบาย เดินก็ไม่สบาย กลุ้มใจไปทุกหนทุกแห่ง เสียใจไปทุกหนทุกแห่ง ริษยาไป หวงหึงไป รำคาญไป ไม่มีที่สิ้นสุด

โทสะ ความโกรธ อันใด ที่มีมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดเป็นปัจจัย จนเป็นเหตุให้ทุจริต มีการฆ่าหรือว่ากล่าวหยาบช้าต่าง ๆ เป็นต้นแล้ว นั่นแหละเป็นหนทางไปสู่นรกโดยแน่นอน

ถ้ามีโทสะ แต่ไม่ถึงกับเห็นผิดคิดร้ายจนทุจริตต่าง ๆ แล้วก็ยังไม่ไปนรก เป็นเพียงให้ทุกข์ ๆ ยาก ๆ พาลำบากอยู่ในมนุษย์นี้เท่านั้น นอกจากนั้นก็ยังส่งผลให้ได้รับความทุกข์ยากในชาติหน้าอีก

ดังนั้นนรกจึงร้อนแรงด้วยไฟนรกเผาผลาญ และมีอาวุธทิ่มแทงให้เสวยทุกขเวทนาอันแสนสาหัส ด้วยแรงกรรมที่ทำไว้ร้อนจนกระทั่งขาดใจตาย เกิดขึ้นอีกถูกไฟแผดเผาอีก ทนต่อความร้อนแรงแห่งไฟนรกไม่ไหวจนตาย ๆ แล้วเกิด เช่นนี้จนกว่าจะสิ้นกรรมที่ได้กระทำบาปด้วยอำนาจโทสะไว้

บุคคลที่ทำทางนรกไว้บ่อย ๆ เวลาถึงมรณะสันนกาล เมื่อใกล้ตาย จะปรากฏกรรมเห็นแต่การทำบาปหรือเห็นแต่กรรมนิมิต เครื่องมือที่ทำบาป และคตินิมิตนรกขุมที่จะไปตก ซึ่งมีไฟและศาสตราวุธเป็นต้น เมื่อได้อารมณ์อันใดอันหนึ่งเช่นนี้แล้ว ตายไปในขณะนั้นย่อมไปตกในนรกอยู่สิ้นกาลนาน แม้พ้นจากนรกแล้วเศษบาปที่เหลือก็จะตามสนองให้เกิดเป็นเปรต อสุรกายหรือสัตว์เดรัจฉาน ถ้าบุญในภพก่อน ๆ มีอยู่บ้างก็จะให้เกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นมนุษย์ที่พิการทุพพลภาพไม่สมประกอบ ใบ้ บ้า บอด หนวก วิกลจริตต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะเศษบาปที่เหลือประทับตรามาจากนรกด้วยอำนาจแห่งโทสะ ความโกรธเป็นมูลมา

* * *

ถาม ท่านอยากไปไหม นรก ?

ตอบ กระผมกลัวนรกเหลือเกินครับ ไม่อยากไปเลย

ถ. ไม่มีธุระอย่าไปเยี่ยมเลย นรกไม่สนุกแน่นอน ท่านไม่อยากไป ท่านมีโทสะไหม ?

ต. มีครับ มันอดไม่ได้ ถูกยั่วเมื่อไรต้องบันดาลโทสะโกรธทุกที

ถ. นั่นแหละไม่อยากไปแต่โกรธก็คือเดินทางไปบ่อย ๆ ก็จะต้องถึงเข้าสักวันหนึ่ง อยากจะให้โกรธหายไหม ?

ต. อยากให้โกรธหายครับ

ถ. ถ้าต้องการให้หาย ต้องแผ่เมตตาบ่อย ๆ หรือรู้เท่าทันโกรธ หรือทำวิปัสสนาเสีย แล้วโกรธจะหาย จะปฏิบัติได้ไหม ?

ต. กระผมจะพยายามขอรับ

สายที่ ๒

ทางไปเปรต อสุรกาย

—:o:—

ทางไปเปรต และอสุรกายนี้มีโลภะเป็นทาง แต่ต้องเป็นโลภะที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ – มีความเห็นผิดทำทุจริตด้วยการโจรกรรม ปล้น สดมภ์ ประพฤติผิดในกาม (มีชู้) และพูดโกหก หลอกลวงต่าง ๆ เป็นต้น ถ้าความอยากได้สามัญธรรมดาแล้วทำสุจริตพากเพียรพยายามหาทรัพย์ในทางที่ชอบยังไม่เป็นเหตุให้ไปเปรตอสุรกาย ความอยากได้ที่ไม่ถึงกับเห็นผิดและทุจรินี้เป็นเพียงให้ทุกข์ ๆ ยาก ๆ ทะเยอทะยาน มักใหญ่ใฝ่สูงอยู่ในโลกนี้เท่านั้น หรือบางทีก็ตามสนองให้เป็นคนยากจนต่อไปในชาติหน้าก็ได้ เรียกคนที่มีโลภะมากว่า "มนุสฺสเปโต" ตัวเป็นมนุษย์ใจเป็นเปรต

ภูมิแห่งเปรตและอสุรกายนั้น เป็นภูมิที่หิวทรมานและไม่กล้าปรากฏกายหลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ในภูมินั้นตลอดกัปป์ตลอดกัลป์จนกว่าจะสิ้นกรรมที่ได้กระทำไว้

ความจริงคนที่มีโลภะจัดนั้นย่อมหิวกระหาย จนอยู่ด้วยการคิดว่า "ไม่มี" แล้ว ดังนั้นเมื่อจวนจะสิ้นชีวิต จึงได้กรรมที่ทำอทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร หรือมุสาวาท บางทีก็ได้กรรมนิมิต เครื่องหมายขโมย หรือเครื่องหมายที่เป็นชู้สู่สาว หรือโกหกหลอกลวงเป็นอารมณ์ บางทีก็ได้ คตินิมิต เห็นเป็นโคลน ริมแม่น้ำลำคลอง หรือชายป่า ถ้าขาดใจลงไปในขณะนั้นก็จะไปเกิดในภูมิแห่งเปรตและอสุรกายได้รับความทุกข์ทรมานอยู่สิ้นกาลนาน กว่าจะหมดกรรมที่ทำไว้ เมื่อสิ้นกรรมในภูมิแห่งเปรตและอสุรกายที่ตามสนองนั้นแล้วยังมีเศษเหลือให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานได้อีกพ้นจากภูมิเดรัจฉานตามสนองให้เกิดเป็นคนยากจนอนาถา ด้วยอำนาจเศษของโลภะนั่นเอง

* * *

ถ. ท่านอยากไปเป็นเปรต และอสุรกายไหม ?

ต. กระผมไม่อยากไปเลยครับ รู้สึกกลัวโลภะเหลือเกิน

ถ. เดี๋ยวนี้ โลภะ มีไหม ?

ต. ขณะฟังธรรมอยู่นี้ไม่มีครับ

ถ. เมื่อโลภะไม่มีชื่อว่าปิดทางเปรต อสุรกายแล้วหรือยัง ?

ต. ปิดแล้วครับ แต่ไม่สนิท จะเปิดอีกเมื่อไรก็ได้

ถ. โลภะ ของท่านหมดแล้วหรือยัง ?

ต. ยังครับ

ถ. ท่านต้องการจะให้โลภะหมดไหม ?

ต. ต้องการมากทีเดียวครับ

ถ. ถ้าต้องการให้โลภะหมด ต้องทำวิปัสสนากรรมฐาน จะทำได้ไหม ?

ต. กระผมจะเพียรพยายามกระทำวิปัสสนากรรมฐานครับ

สายที่ ๓

ทางไปเดรัจฉาน

——:o:——

ทางไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน มีโมหะเป็นทาง ผู้ที่กำลังเดินทางไปเป็นสัตว์เดรัจฉาน เรียกว่า "มนุสฺสติรัจฉาโน" ตัวเป็นมนุษย์ แต่ใจเป็นสัตว์เดรัจฉาน คือมีโมหะ ความหลง ไม่รู้ มืดมนอนธกาลอยู่เสมอ โมหะที่จะนำไปสู่ภูมิสัตว์เดรัจฉานนั้นต้องเป็นโมหะที่เกี่ยวกับมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดและทุจริตต่าง ๆ เช่น ทำฆาตกรรม โจรกรรม ประพฤติผิดในกาม ซ้ำเราข่มขืน พูดโกหกมดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ เพ้อเจ้อไร้สารประโยชน์ คิดมักมาก พยาบาท คิดเบียดเบียนต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนโมหะธรรมดาที่หลงลืมตามปกตินั้น ทำให้เป็นคนโง่อยู่ในภพนี้ หรือติดตามให้เป็นคนโง่หลงลืม ไม่รู้ งงงันเรื่อยไปในภายภาคหน้าบ้างเท่านั้น

ความเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น เป็นสัตว์ที่ไปขวางและขวางมรรคผล แนวทางปฏิบัติ เพื่อสำเร็จมรรคผลมีอยู่ เมื่อโมหะอกุศลกรรม นำไปเกิดในอบายภูมิ คือดิรัจฉานภูมินี้แล้วก็หมดโอกาสไปตลอดชาติ พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น พระธรรมเกิดขึ้น พระสงฆ์เกิดขึ้นก็หารู้ไม่ กินแล้วนอนแล้วสืบพันธุ์เท่านั้น นอกจากนั้นยังได้รับการเบียดเบียนจากภัยต่าง ๆ มิได้ขาดสาย เช่นถูกมนุษย์เบียดเบียน นำไปฆ่า ไปใช้งาน นำไปกักขังไว้ดูเล่น นอกจากนั้นยังถูกสัตว์ใหญ่เบียดเบียน เอาเป็นอาหารบ้าง ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนให้ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ มีโมหะครอบครองเสียไม่รู้หนทางพ้นทุกข์จึงต้องทนทุกข์ทรมานอยู่เรื่อยไป

บุคคลที่ทำอกุศลกรรมด้วยอำนาจโมหะดังกล่าวแล้ว เวลาใกล้จะมรณะจะปรากฏกรรมการทำบาปต่าง ๆ เป็นอารมณ์ หรือกรรมนิมิต เครื่องหมายของกรรมนั้นเป็นอารมณ์ หรือคตินิมิต มีสัตว์เดรัจฉานหรือป่าเป็นอารมณ์ เมื่อจุติขาดใจแล้ว ก็จะปฏิสนธิเกิดในภูมิแห่งสัตว์เดรัจฉาน ๕๐๐ ชาติ ๑,๐๐๐ ชาติ จนกว่าจะสิ้นกรรม

บางทีได้สร้าง อกุศลกรรมในภูมิ ที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็จะเกิดเป็นสัตว์ต่ำต้อย ลงไปทุกที จากช้างเป็นม้า–ลา–กระบือ–วัว–หมู–แมว–สุนัข–ลิง–ค่าง–ย่าง–ชนี–นก–หนู–งู–ตะขาบ–เต่า–ไส้เดือน–กิ้งกือ–ปลา–หอย–กุ้ง–ปู–ตลอดถึงสัตว์เล็ก ๆ เป็นจุลินทรีย์ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ยากที่จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์

หากพ้นจากภูมิสัตว์เดรัจฉานมาเกิดเป็นมนุษย์ก็กลายเป็นคนโง่ เซ่อ ขาดสติ หลง ๆ ลืม ๆ ไม่เต็ม นับสิบไม่ถ้วน ไม่อาจสามารถจะดำรงสติปัญญา ทำความเจริญให้แก่ตนและครอบครัวโดยลำพังตนเองได้

* * *

ถ. คุณอยากเป็นสัตว์เดรัจฉานไหม ?

ต. ผมไม่อยากเลยครับ พึ่งเทศน์พึ่งธรรมก็ไม่ได้

ถ. คุณยังมีโมหะอยู่ไหม ?

ต. ยังมีอยู่เต็มทีเดียวครับ

ถ. นั่นแหละทางไปเดรัจฉานมีอยู่ จงระวังให้ดี คุณทราบไหมว่าโมหะเกิดเวลาไหน ?

ต. ไม่ทราบครับ แต่ผมเข้าใจว่าขณะหลงไม่รู้นั่นเอง

ถ. คุณอย่าเพิ่งเข้าใจว่าโมหะนั้นไม่รู้อะไร ความจริงโมหะนั้นจะรู้อะไร ๆ ก็ได้ ที่ไม่เกี่ยวกับสัจจะ คุณทราบไหมว่า ความเผลอขาดสตินั่นแหละโมหะละ

ต. ผมเพิ่งทราบเดี๋ยวนี้แหละครับ

ถ. คุณต้องการจะให้โมหะหายไหม ?

ต. ต้องการมากครับ

ถ. ถ้าคุณต้องการให้โมหะหาย ต้องปฏิบัติวิปัสสนา มีสติให้ทันปัจจุบันของรูปนามอยู่ทุกขณะ คุณสามารถจะทำได้ไหม ๆ

ต. กระผมจะพยายามทำครับ

สายที่ ๔

ทางมามนุษย์

——:o:——

การที่มนุษย์เราได้อุบัติบังเกิดมานี้ มีหนทางมา หากไม่มีหนทางมาแล้วก็จะมาบังเกิดเป็นมนุษย์ไม่ได้ การมาเกิดเป็นมนุษย์ ต้องมีมนุษยธรรมเป็นทาง ซึ่งได้แก่เบญจศีลเบญจธรรมนั่นเอง ถ้ามีมนุษยธรรมบกพร่อง การเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ไม่สมบูรณ์บกพร่องไปด้วย

เบญจศีล คือศีล ๕ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นฆ่าสัตว์

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นลักทรัพย์

๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นประพฤติผิดในกาม

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นพูดเท็จ

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นดื่มสุราเมรัยของเมา ที่ทำให้ประมาท

เบญจธรรม คือธรรม ๕ ได้แก่

๑. เมตตากรุณา – รักสงสารสัตว์

๒. สัมมาอาชีพ – เลี้ยงชีพโดยสุจริต ชอบธรรม

๓. สันทารสันโดษ – ยินดีเฉพาะภรรยาเท่านั้น

๔. สัจจวาจา – พูดคำสัตย์จริง

๕. สติสัมปชัญญะ – มีความสำนึกและความรู้รอบคอบเสมอ

บางคนเกิดมามีอายุสั้น ตายเสียแต่ยังหนุ่มสาว หรือยังมีชีวิตอยู่ก็เจ็บป่วยอยู่เสมอ เพราะชาติก่อนบกพร่องด้วยศีลข้อ ๑ หมายความว่าในชาติปางก่อนนั้นเว้นฆ่าสัตว์ไม่สมบูรณ์ ยังมีการเบียดเบียนสัตว์ ขาดเมตตา กรุณาอยู่บ้าง จึงทำให้อายุสั้น หรือโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนอยู่เสมอ

บางคนเกิดมาเป็นคนยากจน หาเช้ากินค่ำ ทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำก็ยากจนบางทีต้องขอทานเขากิน ก็เพราะเหตุว่าในชาติก่อนได้บกพร่องด้วยศีลข้อ ๒ ธรรมข้อ ๒ คือเว้นลักทรัพย์ไม่สมบูรณ์มิจฉาชีพบ้าง จึงเป็นเหตุให้มาเกิดเป็นคนยากจนอนาถา

บางคนเกิดมาถูกหลอกลวง เสียทรัพย์สินเงินทองตลอดถึงเสียตัว เสียความบริสุทธิ์ ก็เพราะชาติก่อนบกพร่องในศีลข้อ ๓ คือประพฤติผิดในกาม นอกใจสามีภรรยาและผู้ปกครอง ทั้งผิดธรรมข้อ ๓ ไม่ยินดีเฉพาะในภรรยาสามีของตนทำให้ได้รับความชอกช้ำใจ จึงถูกหลอกลวงในชาตินี้

บางคนเกิดมาถูกใส่ความต่าง ๆ เรื่องที่ไม่ผิดก็ถูกกล่าวหาว่าผิด เพราะชาติก่อนผิดศีลข้อ ๔ บกพร่องทั้งผิดธรรมข้อ ๔ ด้วย หมายความว่า เว้นพูดเท็จไม่จริง ขาดสัจจวาจาไม่ค่อยพูดคำจริง จึงเป็นผลสะท้อนให้ถูกใส่ร้ายป้ายสีอยู่ในชาตินี้มิได้หยุดหย่อน

บางคนเกิดมาพิการ วิกลจริต เป็นไบ้บ้าเป็นประจำ เพราะศีลข้อ ๕ บกพร่องกับเบญจธรรมข้อ ๕ บกพร่องไม่สมบูรณ์ เว้นดื่มสุราเมรัยไม่เด็ดขาด ปราศจากสติสัมปชัญญะในชาติก่อน จึงพาให้สติวิปลาส วิกลจริตไปในชาตินี้ ขาดประโยชน์ที่จะพึ่งได้พึ่งถึงทั้งกลายเป็นคนที่สังคมรังเกียจ โลกไม่ต้องการ น่าเสียดายชีวิตที่เกิดมาไร้ค่า

บางคนเกิดมาแล้ว มีอายุยืนนาน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน เป็นคนร่ำรวย มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ยศ และบริวาร ไม่มีผู้ใดหลอกลวง หรือใส่ร้ายได้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพราะรักษาศีล ๕ และปฏิบัติเบญจธรรม ๕ อย่างมั่นคงไพบูลย์นั่นเอง

* * *

ถ. คุณอยากเป็นมนุษย์ไหม ?

ต. ผมอยากเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ครับ แต่ไม่อยากเป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ตกทุกข์ได้ยาก

ถ. ถ้าอยากเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องปฏิบัติมนุษยธรรมทั้ง ๑๐ ให้สมบูรณ์ คุณทราบไหมว่า คนที่มีมนุษยธรรมสมบูรณ์ เขาเรียกว่าอะไร ?

ต. เรียกว่า มนุสฺสภูโต หรือ มนุสฺสมนุสฺโส ครับ

ถ. คุณหมายความว่าอย่างไร ?

ต. ผมหมายความว่า เป็นมนุษย์แท้ คือตัวเป็นมนุษย์ใจก็เป็นมนุษย์ด้วย

ถ. การเกิดเป็นมนุษย์ มีขันธ์ ๕ ไหม คุณ ?

ต. มีขันธ์ ๕ ครับ

ถ. เมื่อมีขันธ์ ๕ ทุกข์จะมีไหม ?

ต. มีทุกข์ครับ

ถ. อยากจะพ้นทุกข์ขันธ์นี้ไหม ?

ต. อยากพ้นทุกข์ครับ

ถ. คุณทราบไหมว่าจะทำอย่างไร จึงจะพ้นทุกข์ ?

ต. ต้องปฏิบัติตามศาสนาครับ

สายที่ ๕

ทางไปเทวดา

—:o:—

จะไปเทวดา ต้องมี หิริ โอตตัปปะ เป็นทาง ตามธรรมภาษิตที่ว่า

หิริ โอตฺตปฺป สมฺปนฺนา สกฺกธมฺมา สมาหิตา
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมา ติวุจฺจเร

แปลว่า สัปบุรุษ ผู้สงบในโลก ประกอบด้วยธรรมอันขาว ถึงพร้อมด้วย หิริ โอตตัปปะ นี้เรียกว่าผู้มีเทวธรรม

หิริ ความละอายต่อบาป ไม่กล้ากระทำบาป มีความกระดากใจ เพราะเห็นว่า มีโทษภัยต่าง ๆ จึงไม่กล้าฆ่าสัตว์ ไม่กล้าลักทรัพย์ ไม่กล้าประพฤติผิดในกาม ไม่กล้าพูดเท็จ ไม่กล้าดื่มสุราเมรัย รู้สึกละอายแก่ใจอยู่เสมอ

โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต เพราะเห็นว่าจะต้องได้รับทุกข์ต่าง ๆ ในอบายภูมิ มีความหวาดสะดุ้งกลัวต่อบาป ไม่กล้ากระทำบาปอยู่เสมอ ตลอดถึงความคิดก็คิดแต่กุศล

เมื่อไม่กล้าทำบาปเพราะมี หิริโอตตัปปะ แล้วกลับใจได้เช่นนี้ก็คิดกระทำแต่บุญกุศล ถวายทาน รักษาศีล เจริญภาวนาไปตามกำลังและความสามารถ จะปรากฏบุญกิริยาเนือง ๆ เช่นสร้างวัดวาอาราม สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิกรรมฐาน สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทางต่าง ๆ เป็นต้น

ในเวลาสิ้นชีวิต อาศัยบุญกุศลที่ได้กระทำด้วยอำนาจแห่ง หิริ และ โอตตัปปะ นั้น ปรากฏเป็นกรรมอารมณ์ คืออารมณ์ที่ทำบุญในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. ถวายทาน

๒. รักษาศีล

๓. เจริญภาวนา

๔. ให้ส่วนบุญ (ประกาศบุญที่กระทำแล้วให้ทราบ)

๕. อนุโมทนา รับส่วนบุญ (สาธุการด้วย)

๖. อ่อนน้อม ถ่อมตน คารวะแก่ผู้ใหญ่

๗. ช่วยเหลือขวนขวายในกิจการ ที่ชอบ ที่ควร และเหมาะสม

๘. แสดงธรรม

๙. ฟังธรรม

๑๐. ทำความเห็นให้ตรงตามความเป็นจริง ถ้านึกถึงกุศลกรรมเหล่านี้ไม่ได้ หรือไม่ได้นึกถึง ก็ปรากฏกรรมนิมิต เครื่องหมาย หรือบริวารของกรรม เช่น วัตถุทานต่าง ๆ อาทิ จีวร, ภัตตาหาร, เสนาสนะที่อาศัย และยารักษาโรค เหล่านี้มาเป็นอารมณ์

หรือมิฉะนั้นก็มีคตินิมิต เครื่องหมายของสุคติโลกสวรรค์ที่จะไป เช่น ปรากฏวิมาน อาหารทิพย์ ผ้าทิพย์ เครื่องทรงของเทวดา หรือรถของเทวดาเป็นต้น มาเป็นอารมณ์

ถ้าได้อารมณ์ กรรม กรรมนิมิต หรือคตินิมิต ดังกล่าวแล้วมาเป็นอารมณ์ เมื่อเวลาตาย ก็จะปฏิสนธิในเทวโลก ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ

๑. ชั้น จตุมหาราชิกา	อายุยืน	๕๐๐ ปีทิพย์	= ๙ ล้านปีมนุษย์
๒. ชั้น ดาวดึงส์	อายุยืน	๑๐๐๐ ปีทิพย์	
๓. ชั้น ยามา	อายุยืน	๒๐๐๐ ปีทิพย์	
๔. ชั้น ดุสิต	อายุยืน	๔๐๐๐ ปีทิพย์	
๕. ชั้น นิมมานรดี	อายุยืน	๘๐๐๐ ปีทิพย์	
๖. ชั้น ปรนิมมิตสวัตดี	อายุยืน	๑๖๐๐๐ ปีทิพย์	

ชั้นใดชั้นหนึ่งสุดแล้วอำนาจของบุญกุศลที่ทำไว้มากน้อยต่างกัน เมื่อเกิดเป็นเทวดาแล้วย่อมได้เสวยทิพย์สมบัติ มีอาหารเป็นทิพย์มีอาภรณ์เครื่องประดับเป็นทิพย์ มีร่างกายอันละเอียดประณีตสุขุมยิ่งนัก เหมาะสำหรับของทิพย์ทุกประการ เสวยแต่ความสุขจากกามารมณ์อยู่เป็นนิตย์ตลอดกาลนาน ร้อยหรือพันปีทิพย์ จนกว่าจะสิ้นบุญสิ้นอายุ

เมื่อสิ้นบุญจุติจากเทวโลกลงมาปฏิสนธิในมนุษยโลก ส่วนมากย่อมปฏิสนธิในราชตระกูล หรือในตระกูลเศรษฐีหรือตระกูลสาธุชนผู้มีสัมมาทิฏฐิ ได้รับความสุขสำราญ จากการบำรุงบำเรอทุกประการ เพราะบุญที่เหลือจากความเป็นเทวดามาแล้ว

* * *

ถ. คุณอยากไปเกิดเป็นเทวดาไหม ?

ต. ผมอยากไปครับมีความสุขดี

ถ. เป็นเทวดามีขันธ์ ๕ ไหม ?

ต. มีขันธ์ ๕ ครับ

ถ. เมื่อมีขันธ์ ๕ จะมีทุกข์ไหม ?

ต. มีทุกข์ครับ

ถ. คุณอยากมีทุกข์หรือ

ต. ผมไม่ต้องการมีทุกข์

ถ. เมื่อคุณไม่ปรารถนาทุกข์แล้วคุณต้องการอะไร

ต. ผมต้องการพ้นทุกข์ครับ

ถ. คุณทราบไหม ทำอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์

ต. ยังไม่ทราบครับ

ถ. คุณอยู่ที่บ้านมีความสุขไหม ?

ต. มีสุขบ้างทุกข์บ้างครับ

ถ. ขณะมีความสุขคุณอยากจะจากบ้านหรือไม่ ?

ต. ไม่อยากจากเลยครับ อยากจะอยู่กับบ้านตลอดเวลา

ถ. ถ้าที่บ้านมีความทุกข์เล่าอยากอยู่ไหม ?

ต. ตรงกันข้ามไม่อยากอยู่เลย กลุ้มใจอยากไปเสียให้พ้น ๆ

ถ. เหมือนกัน คุณจะทำทางพ้นทุกข์ต้องเห็นทุกข์เห็นภัย โดยปฏิบัติวิปัสสนา ให้ญาณเกิดขึ้นก็จะเห็นขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ แล้วกิเลสจะสิ้นทุกข์ก็จะพ้นในที่สุดแน่นอน คุณมีเวลาจะทำวิปัสสนาไหม ?

ต. ผมจะพยายามหาโอกาสปฏิบัติบ้างครับ

สายที่ ๖

ทางไปพรหม

—:o:—

ทางไปพรหมนั้นมีฌานเป็นทาง บุคคลที่ทำฌานนั้นได้แก่พระโยคาวจรหรือเรียกว่าโยคีบุคคล ละปลิโพธิเครื่องกังวลห่วงใยต่าง ๆ หลีกออกจากกามารมณ์ไปสู่ป่าหรือภูเขาที่สงัด ไม่ลำบากด้วยความเป็นอยู่เรื่องอาหาร เข้าหาอาจารย์ ขอเรียนสมถกรรมฐาน ซึ่งอาจารย์จะนำเอาอารมณ์สมถกรรมฐาน ๔๐ อย่างใดอย่างหนึ่งให้ปฏิบัติเหมาะแก่จริตอุปนิสัย

กรรมฐาน ๔๐ คือ

หมวดที่ ๑. กสิณ ๑๐

๑. ปฐวี – ดิน

๒. อาโป – น้ำ

๓. เตโช – ไฟ

๔. วาโย – ลม

๕. นิล – สีเขียว

๖. โลหิต – สีแดง

๗. โอทาต – สีขาว

๘. ปีต – สีเหลือง

๙. อาโลก – แสงสว่าง

๑๐. อากาส – ช่องว่าง

หมวดที่ ๒. อนุสสติ ๑๐

๑๑. พุทธานุสสติ – ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
๑๒. ธัมมานุสสติ – ระลึกถึงพระธรรม
๑๓. สังฆานุสสติ – ระลึกถึงพระสงฆ์
๑๔. จาคานุสสติ – ระลึกถึงการบริจาค
๑๕. สีลานุสสติ – ระลึกถึงศีล
๑๖. เทวตานุสสติ – ระลึกถึงเทวดา
๑๗. อุปสมานุสสติ – ระลึกถึงความสงบ (นิพพาน)
๑๘. มรณานุสสติ – ระลึกถึงความตาย
๑๙. กายคตาสติ – ระลึกถึงความเป็นไปในกาย
๒๐. อานาปานสติ – กำหนดลมหายใจเข้าออก

หมวดที่ ๓. อสุภะ ๑๐

๒๑. อุทธุมาตก – ศพที่ขึ้นพอง
๒๒. วินีลก – ศพที่ขึ้นเขียว
๒๓. วิปุพพก – ศพที่มีน้ำเหลืองไหล
๒๔. วิจฉิททก – ศพที่ถูกตัดเป็นท่อน ๆ
๒๕. วิกขายิตก – ศพที่ถูกสัตว์กัดกระจุยกระจาย
๒๖. วิกขิตตก – ศพที่เรี่ยราด
๒๗. หตวิกขิตตก – ศพที่ถูกฆ่าอวัยวะตกเรี่ยราด
๒๘. โลหิตก – ศพที่เปื้อนโลหิตอยู่
๒๙. ปุฬุวก – ศพที่เต็มไปด้วยหนอน
๓๐. อัฏฐิก – ศพที่มีแต่กระดูก

หมวดที่ ๔. อัปปมัญญา ๔ หรือ พรหมวิหาร ๔

๓๑. เมตตา – รักใคร่อยากให้มีความสุข
๓๒. กรุณา – สงสารอยากช่วยให้พ้นทุกข์
๓๓. มุทิตา – ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
๓๔. อุเบกขา – ความวางเฉย

หมวดที่ ๕. สัญญา ๑

๓๕. อาหาเรปฏิกูลสัญญา – ความสำคัญในอาหารว่าน่าเกลียด

หมวดที่ ๖. ววัตถาน ๑

๓๖. จตุธาตุววัตถาน – กำหนดธาตุ ๔ ประชุมกัน

หมวดที่ ๗. อรูป ๔

๓๗. อากาสานัญจายตนะ – เพ่งความว่างเป็นอารมณ์
๓๘. วิญญาณัญจายตนะ – เพ่งวิญญาณเป็นอารมณ์
๓๙. อากิญจัญญายตนะ – เพ่งความไม่มีเป็นอารมณ์
๔๐. เนวสัญญานาสัญญายตนะ – เพ่งสัญญาเป็นอารมณ์

ในกรรมฐานทั้ง ๔๐ นี้ เป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐานทำเพื่อให้ใจสงบได้ฌานเพียง ๓๐ อย่าง คือ กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ อัปปมัญญา ๔ อรูป ๔ นอกนั้นอีก ๑๐ อย่าง คือ อนุสสติ ๘ สัญญา ๑ ววัตถาน ๑ เป็นเพียงข่มนิวรณ์ไม่ให้เกิดขึ้นเท่านั้น ถ้าผู้มีปัญญาก็สามารถทำให้เป็นบาทของวิปัสสนาได้

คนราคะจริต เจริญอสุภะ ๑๐ หรือกายคตาสติเหมาะสม

คนโทสะจริต เจริญอัปปมัญญา ๔ หรือวัณณกสิณ ๔ เหมาะสม

คนโมหะจริต และวิตกจริต เจริญอานาปานสติ กำหนดลมหายใจเข้าออกจึงจะเหมาะสม สงบเร็ว

คนศรัทธาจริต เจริญอนุสสติ ๖ คือ พุทธานุสสติ ธรรมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ จึงจะเหมาะสมสงบเร็ว

คนปัญญาจริต หรือพุทธิจริต เจริญกรรมฐาน ๔ อย่าง คือ มรณานุสสติ อุปสมานุสสติ อาหาเรปฏิกูลสัญญา และจตุธาตุววัตถาน เหมาะสมทำให้สงบได้เร็ว

ส่วนกรรมฐานที่เหลือ ๑๐ คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย อาโลก อากาส และอรูปกรรมฐาน ๔ เหมาะกับคนทุก ๆ จริต

เมื่ออาจารย์ได้ให้กรรมฐานเหมาะแก่จริตแล้วนำกรรมฐานนั้นไปปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น ปฐวีกสิณเป็นต้นนำเอาดวงกสิณไป ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ ๑ คืบเป็นอย่างเล็กที่สุด อย่างใหญ่ที่สุดประมาณ ๕ วา (เท่าลานนวดข้าว) แล้วนำดวงกสิณนั้นมาบริกรรมว่า "ปฐวี ๆ ดิน ๆ" เรียกว่า บริกรรมภาวนา ดินที่นำมาเป็นนิมิตบริกรรมนั้นเรียกว่า บริกรรมนิมิต บริกรรมไปจนนิมิตนั้นติดตา ทั้งลืมตาและหลับตาก็เห็นปฐวีกสิณเหมือนกันชัดเจนเรียกว่าอุคคหนิมิต บริกรรมต่อไปจนขยายนิมิตให้ใหญ่ หรือย่นให้เล็กได้ตามความปรารถนามีรัศมีสดใสสว่างไสว เรียกว่าปฏิภาคนิมิตภาวนา ก็ใกล้จะเป็นฌานเรียกว่า อุปจารภาวนา จนกระทั่ง ข้ามโคตรกาม คือไม่มีความรู้สึกทางปัญจทวารไม่เห็นรูป ไม่ได้ยินเสียง ไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สัมผัสใด ๆ ทั้งสิ้น รู้แต่นิมิตปฐวีกสิณเป็นต้นเท่านั้น อย่างเดียวเป็นเอกัคคตารมณ์จนถึงอัปปนาภาวนา แน่วแน่ เป็นฌาน

ผู้ทำสมถะนั้นย่อมได้รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ รูปฌาน ๔ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อรูปฌาน ๔ ได้แก่ อากาสานัญจายตนะ วิญญานัญ-จายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ

ผู้ได้ปฐมฌาน ย่อมมีวิตก นึกถึงกรรมฐานอย่างเดียว วิจาร พิจารณา-กรรมฐานอย่างเดียว ปีติ อิ่มใจในกรรมฐานเท่านั้น สุข สบายใจในกรรมฐาน เอ-กัคคตา รู้เฉพาะกรรมฐานอย่างเดียว

ผู้ได้ทุติยฌาน ไม่ต้องมีวิตกวิจาร มีแต่ปีติ สุข เอกัคคตา

ผู้ได้ตติยฌาน ไม่ต้องมีปีติ มีแต่สุข เอกัคคตา

ผู้ได้จตุตถฌาน เปลี่ยนสุข เป็นอุเบกขา พร้อมกับมีเอกัคคตาเท่านั้น

ทั้งนี้นับโดยจตุกนัย ถ้านับอย่างปัญจกนัยแล้วได้ ฌาน ๕ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจมฌาน รวมเข้ากับจตุกนัย คือ ทุติยฌานกับตติยฌาน เป็นทุติยฌาน ส่วนจตุตถฌานเป็นตติยฌาน และปัญจมฌานเป็น จตุตถ-ฌาน

ผู้ได้ อากาสานัญจายตนฌาน มีแต่อุเบกขาเพ่งอากาศเฉยอยู่กับมีเอกัคคตารู้เฉพาะอากาศไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น

ผู้ได้ วิญญาณัญจายตนฌาน มีแต่เพ่งวิญญาณเฉยอยู่อย่างเดียว ว่าวิญ-ญาณไม่มีที่สิ้นสุดเท่านั้น

ผู้ได้ อากิญจัญญายตนฌาน มีแต่เพ่ง นัตถิภาวะเฉยอยู่อย่างเดียวว่าไม่มีอะไร น้อยหนึ่งก็ไม่มี นิดหนึ่งก็ไม่มีเท่านั้น

ผู้ได้ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน มีแต่เพ่งสัญญาเฉยอยู่อย่างเดียว ว่าสัญญานี้สงบประณีต มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่

เมื่อได้จตุตถฌาน (หรือปัญจมฌาน) แล้ว อภิญญาย่อมเกิดขึ้นได้ถึง ๕ อย่าง คือ

๑. อิทธิวิธิ อภิญญา – แสดงฤทธิ์ได้

๒. ทิพโสต อภิญญา – หูทิพย์ ฟังเสียง มนุษย์ และ เทวดา ที่ อยู่ใน ที่ไกลเหนือสามัญชนได้

๓. ปรจิตต วิชานนท์ อภิญญา – รู้วาระจิตคนอื่นได้

๔. บุพเพนิวาสานุสสติ อภิญญา – ระลึกความเป็นอยู่ในชาติก่อน ๆ ได้

๕. ทิพจักขุ อภิญญา – ตาทิพย์เห็นได้ไกล อันสามัญชนเห็นไม่ได้

บุคคลผู้ได้ฌานเห็นปานนี้แล้ว ถ้าฌานไม่เสื่อมเสียในเวลาสิ้นชีวิต มรณ-ภาพลง ฌานจะเป็นปัจจัยส่งให้ไปปฏิสนธิในพรหมโลก ตามลำดับชั้นดังต่อไปนี้

ผู้ได้รูปาวจรปฐมฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้ เกิด ปฐมฌานวิปากจิตปฏิสนธิเป็นพรหมปาริสัชชา ในปฐมฌานภูมิ มีอายุยืน ⅓ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรปฐมฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดปฐมฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปุโรหิตา ในปฐมฌานภูมิ มีอายุยืน ½ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรปฐมฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดปฐมฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นมหาพรหม ในปฐมฌานภูมิ อายุยืน ๑ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรทุติยฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดทุติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปริตตาภา ในทุติยฌานภูมิ อายุยืน ๒ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรทุติยฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดทุติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอัปปมานาภา ในทุติยฌานภูมิ อายุยืน ๔ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรทุติยฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดทุติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอาภัสสรา ในทุติยฌานภูมิ อายุยืน ๘ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรตติยฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดตติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปริตตาภา ในทุติยฌานภูมิ อายุยืน ๒ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรตติยฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดตติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอัปปมานาภา ในทุติยฌานภูมิ อายุยืน ๔ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรตติยฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดตติยฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอาภัสสรา ในทุติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๘ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรจตุตถฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดจตุตถฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมปริตตสุภา ในตติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๑๖ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรจตุตถฌานกุศลอย่างกลาง มีอำนาจให้เกิดจตุตถฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมอัปปมานสุภา ในตติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๓๒ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรจตุตถฌานกุศลอย่างประณีต มีอำนาจให้เกิดจตุตถฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมสุภกิณหกา ในตติยฌานภูมิ มีอายุยืน ๖๔ มหากัปป์

ผู้ได้รูปาวจรปัญจมฌานกุศลอย่างต่ำ มีอำนาจให้เกิดปัญจมฌานวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นพรหมเวหัปผลาและพรหมสุทธาวาส ในจตุตถฌานภูมิ นอกจากนั้นยังเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิเป็นรูปของอสัญญสัตตาพรหมอีกด้วย

ชั้นพรหมเวหัปผลาและพรหมอสัญญสัตตา มีอายุยืนถึง ๕๐๐ มหากัปป์

ชั้นสุทธาวาส ๕ ซึ่งเป็นที่ปฏิสนธิของพระอนาคามี มีอายุยืนตามลำดับดังนี้

๑. ชั้น อวิหา อายุยืน ๑,๐๐๐ มหากัปป์

๒. ชั้น อตัปปา อายุยืน ๒,๐๐๐ มหากัปป์

๓. ชั้น สุทัสสา อายุยืน ๔,๐๐๐ มหากัปป์

๔. ชั้น สุทัสสี อายุยืน ๘,๐๐๐ มหากัปป์

๕. ชั้น อกนิฏฐา อายุยืน ๑๖,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้อรูปฌาน ย่อมเกิดในอรูปภูมิตามลำดับดังต่อไปนี้

ผู้ได้อากาสานัญจายตนกุศล ให้เกิดอากาสานัญจายตนวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นอรูปพรหมในอากาสานัญจายตนภูมิ มีอายุยืน ๒๐,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้วิญญานัญจายตนกุศล ให้เกิดวิญญานัญจายตนวิปากจิต ปฏิสนธิเป็นอรูปพรหมในวิญญานัญจายตนภูมิ มีอายุยืน ๔๐,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้อากิญจัญญายตนกุศล ให้เกิดอากิญจัญญายตนวิปากจิตเป็นอรูปพรหมในอากิญจัญญายตนภูมิ มีอายุยืน ๖๐,๐๐๐ มหากัปป์

ผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนกุศล ให้เกิดเนวสัญญานาสัญญายตนวิปากจิตเป็นอรูปพรหม (ภวัคคพรหม) ในเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ มีอายุยืนถึง ๘๔,๐๐๐ มหากัปป์

พรหมสิ้นอายุ

พรหมต่างๆ ที่มีอายุยืนตั้งแต่ ๑/๔ มหากัปป์ จนถึง ๘๔,๐๐๐ มหากัปป์นั้น ย่อมยาวนานเหลือที่จะคณนานับได้ ได้แต่เพียงอุปมาว่า ตั้งแต่โลกเกิดขึ้นแล้วเต็มบริบูรณ์ จนกระทั่งโลกพินาศ จึงนับเป็นมหากัปป์หนึ่ง

หรืออุปมาเหมือนภูเขาศิลาแท่งทึบ กว้างด้านละ ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เวลา ๑๐๐ ปี มีเทวดานำเอาผ้าทิพย์อันละเอียดมาปาดไปทีหนึ่ง จนกระทั่งภูเขานั้นเสมอกับพื้นดิน เรียกว่ามหากัปป์

หรืออุปมาเหมือนสระใหญ่กว้างด้านละ ๑ โยชน์ ทั้ง ๔ ด้าน ลึก ๑ โยชน์ เวลา ๑๐๐ ปี มีเทวดานำเมล็ดผักกาดใส่ลงในสระใหญ่นั้น จนกระทั่งเต็มสระเสมอพื้นดิน เรียกว่ามหากัปป์

พรหมจะอยู่จนสิ้นอายุ จะกลับมาปฏิสนธิเป็นเทวดาหรือมนุษย์ แต่ไม่ตกอบาย เพราะอำนาจฌานรักษาไว้ต่อเมื่อทำความชั่วในเทวดาหรือมนุษย์ จึงจะตกอบายภูมิ เมื่อพรหมจุติลงมาปฏิสนธิเป็นมนุษย์นั้น ย่อมเป็นมนุษย์ที่มีสติปัญญา ประกอบด้วยพรหมวิหาร ชอบอิสระอยู่เป็นโสด ยินดีในที่สงัด ชอบทำกรรมฐาน พอใจในเพศบรรพชิต เป็นส่วนมาก

ทั้งนี้ เพราะอำนาจบารมีที่ได้ บำเพ็ญฌาน มาเป็นปัจจัย ช่วยอุปถัมภ์ให้ เป็นไป ทำอะไรมักจะได้ดีเป็นพิเศษเสมอ

* * *

ถ. อยากเกิดเป็นรูปพรหมไหม ?

ต. อยากเกิด เข้าใจว่าคงเป็นสุขดีเพราะมีปีติเป็นอาหารเสวยแต่ฌานสุขนาน ๆ ครับ

ถ. อยากเกิดเป็นอรูปพรหมไหม ?

ต. อยากเกิดเพราะอยู่เฉย ๆ เห็นจะไม่มีทุกข์อะไรครับ

ถ. อยากเกิดเป็นอสัญญสัตตาพรหมไหม ไม่มีจิตใจ มีแต่รูปเท่านั้น

ต. อยากเป็น เพราะไม่มีจิตใจมีแต่รูปคงไม่มีทุกข์อะไรเลยครับ

ถ. รูปพรหมมีขันธ์ ๕ ไหม ?

ต. มีครับ

ถ. เมื่อมีขันธ์ ทุกข์จะมีไหม ?

ต. มีครับ

ถ. อสัญญสัตตาพรหม มีขันธ์ไหม ?

ต. มีขันธ์ ๑ คือ รูปขันธ์ครับ

ถ. เมื่อมีขันธ์ จะมีทุกข์ไหม?

ต. มีแน่นอนครับ

ถ. อรูปพรหม มีขันธ์ไหม?

ต. มีขันธ์ ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณครับ

ถ. เมื่อมีขันธ์ทุกข์จะมีไหม?

ต. ต้องมีทุกข์ครับ

ถ. คุณต้องการพ้นทุกข์หรือต้องการมีทุกข์?

ต. ต้องการพ้นทุกข์ครับ

ถ. ความอยากเกิดเป็นพรหมนั้นอยากมีทุกข์หรืออยากพ้นทุกข์?

ต. อยากพ้นทุกข์ครับ เพราะทุกข์นานมาก ถึง ๘๔,๐๐๐ มหากัปป์

ถ. ทำอย่างไรจึงจะพ้นจากทุกข์นี้คุณทราบไหม?

ต. ไม่ทราบครับ

ถ. ถ้าเช่นนั้นให้คุณทำวิปัสสนาตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้รู้อริยสัจจ์ ๔ เคยทำหรือไม่?

ต. ได้ยินแต่ชื่อ ยังไม่เคยทำครับ

ถ. คุณจะหาเวลามาศึกษาเรื่องวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจ และปฏิบัติพิสูจน์ทดลองให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ไหม?

ต. ผมจะพยายามจนสุดกำลังและความสามารถเพื่อศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

สายที่ ๗

ทางไปนิพพาน

—:0:—

หนทาง สายที่ ๗ นี้จะมีขึ้นได้ เมื่อ องค์ สมเด็จ พระสัมมา สัมพุทธเจ้า อุบัติบังเกิดขึ้นในโลก ทรงประกาศสัจจธรรมชี้แนะแนวทางวิวัฏฏะ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏทุกข์ จนกระทั่งพุทธบริษัท ผู้มีสติปัญญาได้พากันปฏิบัติตามบรรลุพระนิพพานเป็นพระอริยสังฆเจ้าเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าทางไปสู่พระ-นิพพานมีแต่เฉพาะ ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

ส่วนทางทั้ง ๖ สาย ที่แสดงมาแล้วนั้น เป็นทาง วัฏฏทุกข์ อันมีประจำโลกมานานแล้ว จนจะคณนาประมาณไม่ได้ พุทธศาสนาจะมีหรือไม่มีก็ตาม ชาวโลกทั้งมวลเดินทางไปอบายภูมิด้วยการประกอบทุจริตต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าทุจริต บางคราวบางสมัยได้โอกาสก็ทำความดีปฏิบัติมนุษยธรรม หรือพรหมธรรมให้เกิดในสุคติเป็นมนุษย์ เทวดา พรหม ตามฐานะของตนสิ้นบุญจากพรหม เทวดา มาเกิดเป็นมนุษย์ประกอบกรรมชั่วให้ไปตกอบายภูมิอีก ท่องเที่ยววนเวียนอยู่ในสังสารวัฏฏะไม่มีสิ้นสุด

ทางไปสู่พระนิพพาน จึงเป็นอมตมรดกอันล้ำค่ายิ่งที่พระบรมศาสดาทรงประทานมอบให้ไว้ จึงควรอย่างยิ่งที่จะพลีชีวิตอุทิศต่อพระพุทธองค์ เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามทางไปสู่พระนิพพาน ให้ถูกต้องตามรอยยุคลบาทที่เสด็จไปสู่พระนิพพานชั่วนิรันดรแล้ว

ทางไปนิพพาน คือ วิปัสสนากรรมฐาน นั่นเอง เพราะวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้นที่จะดำเนินไปสู่พระนิพพานได้ จึงควรเข้าใจในเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักปริยัติเสียก่อน เพื่อจะนำไปสู่ปฏิบัติและปฏิเวธในภายหลัง

คำว่าวิปัสสนากรรมฐาน หมายความว่ากรรมฐานของวิปัสสนาหรือจะเรียกว่าที่ทำงานของวิปัสสนา ได้แก่วิปัสสนาภูมินั่นเอง ฉะนั้นคำว่ากรรมฐานในที่นี้ ถ้าเรียกอย่างเดียวเรียกว่าปรมัตถธรรม ถ้าเรียก ๒ อย่าง เรียกว่า รูปธรรม นามธรรม ถ้าเรียกหลายอย่างเรียกว่า ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจจ์ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ล้วนแต่เป็นกรรมฐานที่ทำงานของวิปัสสนาทั้งสิ้น

คำว่าวิปัสสนานั้น หมายว่าเห็นโดยวิเศษ หรือเห็นพิเศษซึ่งคำมีวิเคราะห์ว่า

"วิเสเสน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา การเห็นโดยวิเศษ คือ วิปัสสนา"

การเห็นโดยวิเศษนั้นไม่ใช่เห็นด้วยตาอย่างธรรมดา แต่เห็นด้วยปัญญา หรือ ญาณ หรือ วิชา ได้แก่ความรู้แจ้งเห็นจริง ถ้ากล่าวโดยตรงแล้ว วิปัสสนาก็คือปัญญาเจตสิกที่รู้รูปธรรม นามธรรม ตามสภาวะปรมัตถ์ ที่มีจริงเป็นจริงอยู่เท่านั้น ถ้ากล่าวโดยปริยายแล้วอย่างย่อก็ได้แก่ไตรสิกขา ๓ ถ้ากล่าวอย่างกลางก็ได้แก่วิสุทธิมัคค ๗ ถ้ากล่าวอย่างพิสดารก็ได้แก่สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ซึ่งเรียกว่าโพธิปักขิยธรรม ๓๗ นั่นเอง

วิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นทางเดินไปสู่พระนิพพานนี้ ต้องรู้จักหน้าตาของศัตรู ผู้ทำลายวิปัสสนา ซึ่งเป็นอุปสรรคเครื่องขัดข้อง ขวางกั้นมิให้วิปัสสนาดำเนิน

ข้าศึกของวิปัสสนาโดยตรงได้แก่โมหะเจตสิก อันเป็นตัวอวิชชาที่ทำให้มืดมน ไม่รู้รูปนาม ตามความเป็นจริง นอกจากนั้นยังมีอกุศลเจตสิกอีก ๑๓ มี โลภะ โทสะ เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า อาสวะ ๔ โอฆะ ๔ โยคะ ๔ คันถะ ๔ อุปาทาน ๔ นิวรณ์ ๕ อนุสัย ๗ สังโยชน์ ๑๐ กิเลส ๑๐

วิปัสสนาจึงจำเป็นต้องดำเนินไปด้วยหลักการย่อ ๆ ทั้ง ๔ คือ

๑. รู้รูปนาม
๒. เจริญปัญญา

๓. ละโมหะ

๔. ให้ถึงพระนิพพาน

การรู้รูปนาม

การรู้รูปนาม ต้องทราบว่าอะไรคือรูป อะไรคือนาม รูปนามตั้งอยู่ที่ไหน ปรากฏเวลาใด เพื่อจะได้รู้ให้ถูกต้องและจดสภาวะ โดยไม่วิปลาส ผิดพลาดไป

รูปนามในที่นี้หมายเอารูปธรรม นามธรรม ซึ่งเป็นตัวสภาวะของปรมัตถ์ล้วน ๆ ที่ยืนให้วิปัสสนาพิสูจน์ได้

คำว่า รูปนามนี้ บางทีก็หมายเอาสมมติบัญญัติก็มีเช่นที่กล่าวกันว่า "คนเราทุกรูปทุกนาม" ซึ่งหมายเอารูปบัญญัติรูปสมมติได้แก่ร่างกายเป็นต้น ส่วนนามบัญญัตินามสมมตินั้นได้แก่ชื่อเสียง ซึ่งน้อมไปหาร่างกายแล้วตั้งชื่อขึ้น หรือนามตามไวยากรณ์ ก็หมายเอานามบัญญัตินั่นเอง

คำว่ารูปธรรมนั้น ได้แก่รูปปรมัตถ์ที่ทรงไว้ซึ่งความแตกสลาย

คำว่านามธรรมนั้นได้แก่จิต เจตสิกอันเป็นปรมัตถ์ที่น้อมไปหาอารมณ์

ฉะนั้น รูปเป็นสิ่งที่ไม่รู้ มีแต่แตกดับเท่านั้น ส่วนนามนั้นเป็นสิ่งที่รู้

นามรูปนี้ตั้งอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ทางตา	สีเป็นรูป	เห็นเป็นนาม
ทางหู	เสียงเป็นรูป	ได้ยินเป็นนาม
ทางจมูก	กลิ่นเป็นรูป	รู้เป็นนาม
ทางลิ้น	รสเป็นรูป	รู้เป็นนาม
ทางกาย	เย็นเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	ร้อนเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	อ่อนเป็นรูป	รู้เป็นนาม
	แข็งเป็นรูป	รู้เป็นนาม

ทางใจ หัวใจเป็นรูป คิดเป็นนาม
ยืนเป็นรูป รู้เป็นนาม
ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม
นั่งเป็นรูป รู้เป็นนาม
นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม
เคลื่อนไหวเป็นรูป รู้เป็นนาม
คู้เหยียดเป็นรูป รู้เป็นนาม

รูปนามนี้ ย่อมปรากฏเป็นปัจจุบัน อยู่ที่ อายตนะ ภายใน กับอายตนะ ภาย นอก กระทบกัน

ขณะสีกระทบกับตาเห็นขึ้น เป็นปัจจุบัน เห็นแล้วเป็นอดีต ยังไม่เห็นเป็นอนาคต

ขณะเสียงกระทบหู ได้ยินขึ้น เป็นปัจจุบัน ได้ยินแล้วเป็นอดีต ยังไม่ได้ยินเป็นอนาคต

ขณะกลิ่นกระทบจมูก รู้กลิ่นขึ้นเป็นปัจจุบัน รู้กลิ่นแล้วเป็นอดีต ยังไม่รู้กลิ่นเป็นอนาคต

ขณะรสกระทบลิ้น รู้รสขึ้นเป็นปัจจุบัน รู้รสแล้วเป็นอดีต ยังไม่รู้รสเป็นอนาคต

ขณะโผฏฐัพพะกระทบกาย รู้สึกขึ้นเป็นปัจจุบัน รู้สึกแล้วเป็นอดีต ยังไม่รู้สึกเป็นอนาคต

ขณะธรรมกระทบใจ คิดขึ้นเป็นปัจจุบัน คิดแล้วเป็นอดีต ยังไม่ได้คิดเป็นอนาคต

ฉะนั้นสภาวะที่ปรากฏยืนให้กำหนดพิสูจน์ได้เฉพาะที่ปัจจุบันเท่านั้น เพราะอดีตก็ไม่มี สภาวะดับไปเสียแล้ว และอนาคตก็ยังไม่มีสภาวะ ไม่เกิดขึ้นให้พิสูจน์ได้

การกำหนดรู้รูปนามจึงต้องกำหนดรู้ที่ปัจจุบัน กำลังปรากฏอยู่อย่างเดียว

การเจริญปัญญา

การเจริญปัญญารู้รูปนาม ต้องอาศัยศีลและสมาธิเป็นพื้นฐาน ศีลและสมาธิจะสมบูรณ์ได้ก็ต้องอาศัยสติที่ระลึกทันต่อปัจจุบัน เพราะขณะสติกำหนดทันปัจจุบันทุกทวาร เว้นอกุศลทุจริตทั้งปวง เป็น อินทรียสังวรศีล หรือเรียกว่าสติสังวรสำรวมด้วยสติ สติที่ตั้งอยู่กับรูปนาม ด้วยอาศัยความเพียรอันมั่นคงจนเป็นเอกัคคตา กำหนดระลึกทันปัจจุบันอย่างเดียวนั้นเป็น ขณิกสมาธิ เมื่อสมาธิมีขึ้น ปัญญาอันเป็นส่วนภาวนามยปัญญาก็เกิดขึ้น รู้สภาวะของรูปนามตามความเป็นจริงได้

ในขณะที่ภาวนามยปัญญายังไม่เกิดขึ้น คือยังเป็นศีลและสมาธิอยู่ด้วยสติกำหนดทันปัจจุบันนั้น ต้องมีสุตามยปัญญา – ความเข้าใจรูปนามที่ได้อบรมมา และมีจินตามยปัญญานึกรู้รูปนาม ตามคำบริกรรม ช่วยประคับประคองให้มีสติดีขึ้นเรียกว่า สัมปชัญญะ

ฉะนั้นการรู้ด้วยสุตามยปัญญา และจินตามยปัญญานั้นเป็นปริยัติ ส่วนการรู้ด้วยภาวนามยปัญญาเป็นปฏิบัติโดยแท้ เพราะปริยัตินั้นให้รู้ชื่อสภาวะที่เกิดขึ้นกำลังเป็นปัจจุบันอยู่โดยรอบคอบ แต่ปฏิบัตินั้นให้รู้ถึงเฉพาะสภาวธรรมกำลังปรากฏเป็นปัจจุบันอยู่

ปัญญาทั้งสามนี้จะเกิดขึ้นได้อยู่ที่สติเป็นองค์สำคัญ ถ้าปราศจากสติเสียแล้วปัญญาก็เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าจะเรียกให้สมบูรณ์ เรียกว่าสติปัญญา หรือสติสัมปชัญญะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสในพระสูตรต่าง ๆ โดยทรงใช้เรียกว่า สมถวิปัสสนานั้น สมถะในที่นั้นได้แก่สติ ส่วนวิปัสสนาในที่นั้นได้แก่ปัญญา

ปริยัติ กับ ปฏิบัติ

ทางตา ในขณะเห็นรูป บริกรรมว่า "สีเป็นรูป เห็นเป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของสีกระทบตากับรู้สึกเห็นเป็นปฏิบัติ

ทางหู ในขณะได้ยินเสียง บริกรรมว่า "เสียงเป็นรูป ได้ยินเป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของเสียงกระทบหูกับรู้สึกได้ยินเป็นปฏิบัติ

ทางจมูก ในขณะรู้สึกกลิ่น บริกรรมว่า "กลิ่นเป็นรูป รู้เป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของกลิ่นกระทบจมูกกับรู้สึกได้กลิ่นเป็นปฏิบัติ

ทางลิ้น ในขณะรู้รส บริกรรมว่า "รสเป็นรูป รู้เป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของรสกระทบลิ้นกับรู้สึกได้รสนั้นเป็นปฏิบัติ

ทางกาย ในขณะรู้สัมผัสเย็น ร้อน อ่อน แข็ง บริกรรมว่า "เย็นเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม, ร้อนเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม, อ่อนเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม, หรือแข็งเป็นรูป รู้สึกเป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของโผฏฐัพพะ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หรือหย่อนตึงกระทบกายกับความรู้สึกนั้นเป็นปฏิบัติ

ทางใจ ในขณะคิด บริกรรมว่า "คิดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะคิดนั้นเป็นปฏิบัติ หรือในขณะ ยืน เดิน นั่ง นอน คู้เหยียด เคลื่อนไหว การบริกรรมว่า "ยืนเป็นรูป รู้เป็นนาม, ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม, นั่งเป็นรูป รู้เป็นนาม, นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม, เคลื่อนไหวเป็นรูป รู้เป็นนาม" เป็นปริยัติ ที่กำหนดรู้ทันสภาวะของรูปนามตามอิริยาบถต่างๆ ที่นามกำลังสั่งให้รูปเคลื่อนไหวอยู่หรือตั้งอยู่ด้วยอาการนั้น ๆ เป็นปฏิบัติ

เมื่อได้เจริญปัญญา ผ่านพ้นสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา เกิดรู้แต่สภาวะอย่างเดียว แล้วก็ไม่ต้องบริกรรม ละบริกรรมได้ เพราะปริยัติได้ส่งถึงที่สุดเพียงวิปัสสนาญาณอย่างอ่อนเท่านั้น เมื่อเกิดวิปัสสนาญาณอย่างแก่แล้วไม่ต้องใช้บริกรรมแต่อย่างใด คงรู้แต่สภาวะอย่างเดียวเท่านั้น จนกว่าจะถึงที่สุดคือ ความพ้นทุกข์

การละโมหะ

โมหะตัวหลงไม่รู้รูปนาม เป็นข้าศึกศัตรูของสติอย่างร้ายกาจ เป็นจอมทัพฝ่ายบาปอกุศล บาปอกุศลจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีโมหะเป็นหัวหน้า เมื่อโมหะเกิดขึ้นแล้ว โลภะ โทสะ ก็เกิดขึ้นได้ แม้บาปอกุศล ทุจริตต่าง ๆ ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นหนทางไปสู่อบายภูมิและสู่วัฏฏทุกข์ เวียนเกิดเวียนตายไม่มีที่สิ้นสุด

โดยนัยตรงกันข้าม เมื่อมีสติกำหนดทันรูปนามก็เป็นหนทางไปสู่พระนิพพาน อันเป็นวิวัฏฏะ ปราศจากการหมุนเวียนในสังสารทุกข์ในภพภูมิต่าง ๆ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ขณะเห็นมีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้ามีโมหะหลงเผลอไป ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะได้ยินมีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะไม่รู้รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะรู้กลิ่นมีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะ ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะรู้รสมีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะไม่รู้ รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะรู้สึกสัมผัสทางกาย มีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไป มีโมหะหลงไม่รู้ รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย

ขณะนึกคิด มีสติกำหนดรู้ รูปนาม หรือขณะยืน เดิน นั่ง นอน คู้ เหยียด เคลื่อนไหว มีสติกำหนดรู้ รูปนาม ละโมหะเป็นหนทางไปนิพพาน ถ้าเผลอไปมีโมหะและไม่รู้ รูปนาม ขาดสติเป็นหนทางไปอบาย หรือไปสู่วัฏฏทุกข์

ฉะนั้นผู้ปฏิบัติต้องรู้จักรายได้รายเสีย ถ้ามีสติกำหนดรู้รูปนามทัน ภพชาติจะน้อยลงไปใกล้ต่อพระนิพพานขึ้น ถ้ามีโมหะแล้ว ภพชาติจะมากหลาย นานหาที่สุดมิได้ จึงจำเป็นต้องตั้งสติ ปลูกสติ เจริญสติที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้มั่นคงแข็งแรง เพื่อกำจัดโมหะให้หมดไปสิ้นไปจากขันธสันดาน

การถึงนิพพาน

บุคคลที่ยังไม่ถึงพระนิพพาน จะเดาเอา คาดคะเนเอา อนุมานเอา ให้เหมือนการบรรลุโดยประจักษสิทธินั้นไม่ได้ แม้ว่าพระนิพพานจะเป็นยอดปรมัตถ์ที่เต็มไปด้วยสันติสุข บรมสุข พ้นทุกข์สุดที่จะพรรณนา อย่างไรก็ตาม ผู้ปรารถนาไม่สามารถจะถึงได้ด้วยการนึกคิดหรือการไปด้วยเท้า แต่จะไปถึงด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาเท่านั้น

แต่การปฏิบัติวิปัสสนาก็ต้องไปตามลำดับ จะข้ามลำดับขั้นไม่ได้ ต้องดำเนินไปตามลำดับแห่งวิสุทธิมัคค์อันบริสุทธิ์สะอาดผ่องแผ้ว กล่าวคือ

๑. ต้องผ่านศีลวิสุทธิ มีศีลบริสุทธิ์ คืออินทรีย์ สังวรศีลบริบูรณ์ มีสติเว้นโมหะอยู่ทุกขณะ

๒. ต้องผ่านจิตตวิสุทธิ มีจิตบริสุทธิ์ โลภ โกรธ หลงและนิวรณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะเป็นสมาธิมีสติมั่นคงไม่เผลอ ติดต่อกันโดยสากัจจกิริยาวเสน อำนาจการกระทำสติให้ติดต่อกันเป็นอัปปมาทธรรม ไม่ประมาทอยู่เสมอ

๓. ต้องผ่านทิฏฐิวิสุทธิ มีความเห็นบริสุทธิ์โดยเห็นว่าโลกนี้ว่างไม่มีอะไรนอกจากรูปและนามเท่านั้น

๔. ต้องผ่านกังขาวิตรณวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์ที่หมดความสงสัยในเรื่องปัจจัยของรูปนาม ว่ารูปนามนี้ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล มีแต่เป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ทางปัญจทวาร รูปเป็นปัจจัยแก่นาม ทางมโนทวาร นามเป็นปัจจัยแก่รูป และเกิดดับอยู่ก็เพราะมีอำนาจของอาหารและกรรมอันเกิดแต่อุปาทาน ตัณหา อวิชชา ในอดีตเท่านั้นเองเป็นเหตุ จึงสิ้นสงสัยในปัจจัยของรูปนามโดยประการทั้งปวง

๕. ต้องผ่านมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์หมดจดด้วยญาณความรู้ความเห็นทางนิพพานคือรูปนามที่เกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอยู่เท่านั้นเป็นทาง ส่วนความยินดีในแสงสว่าง ความยินดีในสติ ญาณ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ อุเบกขาที่แก่กล้านั้น มิใช่หนทาง ทำให้วิปัสสนาเนิ่นช้าเศร้าหมองเป็นวิปัสสนูปกิเลส จึงละเสีย เห็นแต่รูปนามเกิดดับตลอดไป

๖. ต้องผ่านปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์ด้วยญาณและทัสสนะในปฏิปทาที่ดำเนินไปสู่พระนิพพาน โดยเห็นรูปนามดับไป ๆ เป็นอนิจจังไม่เที่ยง เป็นทุกขังทนอยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตาบังคับบัญชาไม่ได้ จนมีวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นตามลำดับเห็นรูปนามที่ดับไป ๆ นั้นเป็นภัย เป็นทุกข์ เป็นโทษ น่าเบื่อหน่าย อยากจะหนี หาทางหนี เมื่อหนีไม่พ้นก็ดูเฉยอยู่จนกระทั่งมีอินทรีย์ พละกำลังแก่กล้าดำเนินกิจแห่งอริยสัจจนถึงโคตรภู ตัดโคตรปุถุชนได้

๗. ต้องผ่านญาณทัสสนวิสุทธิ มีความบริสุทธิ์ด้วยญาณที่เห็นพระนิพพาน เป็นญาณที่ถึงพระนิพพาน รู้พระนิพพาน สัมผัสพระนิพพาน เอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ โดยมัคคญาณ

๘. ถึงพระนิพพาน โดยได้เสวยพระนิพพานเป็นอารมณ์ต่อจากมัคคญาณ เรียกว่าผลญาณ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ๔

ถ้าสำเร็จเป็นพระโสดาบันผู้ถึงกระแส พระนิพพาน เป็นผู้ตัดทิฏฐิความเห็นผิด วิจิกิจฉา ความสงสัยได้สิ้นเชิง ทั้งจะมีศีล ๕ บริบูรณ์เป็นปกติ และมีอำนาจพิเศษ ไม่ไปตกอบายภูมิอีก ยังเหลือภพชาติอย่างมากเพียง ๗ ชาติเท่านั้น แล้วก็จะสำเร็จอรหันต์เข้าสู่นิพพาน ตามเสด็จองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไป

ถ้าสำเร็จเป็นพระสกทาคามี ก็จะมาสู่ตระกูลเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วก็จะสำเร็จอรหันต์ปรินิพพาน ทำให้ราคะโทสะโมหะเบาบางลง

ถ้าสำเร็จเป็นพระอนาคามี ก็จะไม่มาสู่กามภูมิอีก จะสำเร็จอรหันต์ปรินิพ-พานในพรหมภูมิ เพราะตัดกามราคะและปฏิฆะความโกรธได้สิ้นแล้ว

ถ้าสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ควรกราบไหว้สักการบูชาอย่างยิ่ง เพราะไกลจากกิเลสแล้ว โลภะ โมหะ ที่เหลือได้ขาดสิ้นไปแล้ว ชาตินั้นเป็นชาติสุดท้าย การเกิดอีกในชาติต่อไปไม่มี เป็นผู้ได้เดินทางถึงพระนิพพานจนจบไม่มีต้องเดินอีก การศึกษาและกรณียกิจเพื่อพระนิพพานได้จบลงแล้วด้วยดี พระพรหมจรรย์ได้บริสุทธิ์บริบูรณ์พร้อมทุกประการ สิ้นชีวิตแล้วก็จะปรินิพพาน พ้นจากทุกข์ถึงอมตะชั่วนิรันดร

* * *

ถ. คุณอยากไปนิพพานไหม ?

ต. อยากไปครับ

ถ. เพียงแต่อยากไป จะไปได้ไหม ?

ต. ยังไปไม่ได้ครับ

ถ. ทำอย่างไรจึงจะไปนิพพานได้ ?

ต. ต้องปฏิบัติวิปัสสนาครับ

ถ. ก่อนจะปฏิบัติวิปัสสนาต้องทำอย่างไรก่อน ?

ต. ผมยังไม่ทราบครับ

ถ. คุณต้องละปลิโพธให้ได้เสียก่อน ปลิโพธคืออะไร คุณทราบไหม ?

ต. กระผม ทราบว่าปลิโพธ คือความห่วงกังวลมี ๑๐ อย่าง คือ

(๑) อาวาสปลิโพธ ห่วงที่อยู่

(๒) ลาภปลิโพธ ห่วงลาภ

(๓) ญาติปลิโพธ ห่วงญาติ

(๔) กิจจปลิโพธ ห่วงงาน

(๕) มัคคปลิโพธ ห่วงการเดินทาง

(๖) โรคปลิโพธ ห่วงโรค

(๗) คณปลิโพธ ห่วงหมู่คณะ

(๘) โภคปลิโพธ ห่วงทรัพย์

(๙) คันถปลิโพธ ห่วงการเล่าเรียน

(๑๐) อิทธิปลิโพธ ห่วงอวดแสดงฤทธิ์

ถ. ถูกแล้วคุณจะละได้ไหม ?

ต. กระผมจะพยายามละครับ

ถ. เมื่อคุณละปลิโพธได้แล้วต้องไปหาสัปปายะ สัปปายะ นั้นได้แก่อะไรบ้าง ?

ต. กระผมทราบว่า สัปปายะ คือความสบายในการปฏิบัติ มี ๔ อย่าง

๑. สถานสัปปายะ ที่ปฏิบัติสะดวกสบาย

๒. อาหารสัปปายะ อาหารเวลาปฏิบัติสะดวกสบาย

๓. ปุคคลสัปปายะ บุคคลคือกัลยาณมิตร และครูพระอาจารย์เป็นที่ถูกอัธยาศัย และเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม หวังเกื้อกูลอนุเคราะห์จริง ๆ

๔. ธัมมสัปปายะ มีแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะกับจริตอุปนิสัย โดยการศึกษาให้เข้าใจ

ถ. คุณได้สัปปายะแล้วหรือยัง ?

ต. กระผมกำลังแสวงหาครับ

ถ. เมื่อได้สัปปายะแล้ว คุณจะทำอย่างไรต่อไปเมื่อถึงวันปฏิบัติ

ต. ไม่ทราบครับ จะให้กระผมทำอย่างไร กรุณาช่วยบอกด้วย

ถ. คุณต้องหาดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการบูชาเข้าไปหาพระอาจารย์ แล้วทำกิจดังนี้

๑. ไหว้พระ ทำวัตรเจริญพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ

๒. สมาทานศีล หรือแสดงอาบัติ

๓. ถวายตัวแก่พระพุทธเจ้า

๔. ถวายตัวแก่พระอาจารย์

๕. กล่าวคำขอกรรมฐาน

๖. สมาทานกรรมฐาน

คุณเข้าใจในกิจเหล่านี้ไหม ?

ต. กระผมยังไม่ค่อยเข้าใจว่า ทำไมจึงต้องมีพิธีการมากมายอย่างนี้ และจำคำอาราธนาศีลคำถวายตัวและคำขอกรรมฐานก็ยังจำไม่ได้ โปรดบอกกระผมด้วยครับ

ถ. การไหว้พระนั้น เป็นการนอบน้อมต่อพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อันเป็นสิ่งที่เคารพสักการะเหนือสิ่งอื่นใด ในเวลาเข้าปฏิบัติ ต้องใช้อามิสบูชาก่อนที่จะปฏิบัติบูชา ซึ่งเป็นประเพณีที่พุทธบริษัททั้งหลายได้กระทำด้วยจิตมหากุศลอ่อนน้อมต่อพระศรีรัตนตรัยโดยไม่มีทิฏฐิมานะแต่ประการใด แสดงถึงการยอมตนเข้ามาด้วยศรัทธาอย่างจริงใจ

การสมาทานศีล นั้น เป็นการแสดงความบริสุทธิ์ทางกายวาจาเป็นหลักฐานมั่นคง แสดงถึงความเป็นผู้เว้นจากทุจริตที่มีภาชนะอันสะอาด ควรแก่การจะรับของอันมีค่า คือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

การถวายตัวต่อพระพุทธเจ้า นั้น เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ต่อองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ชีวิตเลือดเนื้อรูปนาม ในอัตภาพนี้ก็ยอมถวาย เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็นปฐมบรมศาสดา ที่ทรงประทานวิปัสสนากรรมฐานไว้เป็นอมตมรดกอันล้ำค่า ควรยอมถวายเศียรอย่างยิ่ง เป็นเหตุให้ได้อานิสงส์ ๒ ประการ

๑. ได้ความมั่นใจ เพราะการได้ถึงพระองค์เป็นสรณะนั้น เป็นพลังอันสำคัญที่จะชนะข้าศึกคือกิเลสได้ดียิ่ง เหมือนทหารที่ออกสนามรบทำสงครามมีธงชัยเฉลิมพลเป็นกำลังปราบปรามข้าศึกศัตรูโดยราบคาบฉะนั้น

๒. กำจัดอุปสรรคอันตรายต่างๆ ได้ บรรดาเทวบุตรมารอันเป็นมิจฉาทิฏฐิทั้งหลาย มาทำนิมิตร้ายให้ปรากฏเป็นอุปสรรคแล้ว เมื่อนึกถึงพระพุทธองค์ว่าได้ถวายอัตภาพต่อพระพุทธองค์แล้ว แม้พระพุทธองค์จะปรินิพพานไป ๒๕๐๗ พรรษาแล้วก็ตาม แต่อำนาจมหาวิบาก มหากุศลของผู้ปฏิบัติ อภิญญาบารมีของพระองค์สามารถให้ความคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ ได้ โดยเอาพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์อย่างมั่นคง

อนึ่งการถวายอัตภาพร่างกายแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ชื่อว่าได้ถวายต่อพระธรรม และพระอริยสงฆ์ด้วย เพราะว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงใกล้จะปรินิพพานนั้น พระองค์ทรงประทานโอวาทว่า "เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว พระธรรมวินัยที่ทรงแสดงไว้แล้ว บัญญัติไว้แล้วจะเป็นศาสดาแทน" พระธรรมวินัยนั้นย่อมประดิษฐานอยู่ที่พระอริยสงฆ์ทั้งหลายด้วย ฉะนั้นเมื่อได้ถวายอัตภาพร่างกายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ชื่อว่าได้ถวายตัวแก่พระศรีรัตนตรัยนั่นเอง

การถวายตัวแก่อาจารย์ เมื่อสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์แล้ว ขอบรรพชาอุปสมบท จากพระพุทธองค์และขอพระกรรมฐานจากพระพุทธองค์โดยตรง เมื่อพระพุทธองค์ ทรงประทานวิปัสสนากรรมฐานหรือสมถกรรมฐานให้แล้วก็น้อมรับไปประพฤติปฏิบัติ ถ้าขัดข้องอย่างไร มักปรากฏในข่ายพระญาณของพระองค์ ๆ ก็แสดงเทศนาให้พึ่งแก้ไขข้อยกพร่องในการปฏิบัติต่าง ๆ จนเป็นผลสำเร็จเป็นอันมาก

เมื่อพระพุทธองค์ไม่ประทับอยู่ หรือปรินิพพานเสีย ก็ขอกรรมฐานจากพระอัคคสาวกฝ่ายขวา ถ้าไม่มีพระอัคคสาวกฝ่ายขวา ก็ขอจากพระอัคคสาวกฝ่ายซ้าย ถ้าไม่มีพระอัคคสาวกฝ่ายซ้าย ก็ขอจากพระอสีติมหาสาวก ถ้าไม่มีพระอสีติมหาสาวก ก็ขอจากพระอรหันตสาวกปกติ ถ้าไม่มีพระอรหันต์ ก็ขอจากพระอนาคามี ถ้าไม่มีพระอนาคามี ก็ขอจากพระสกทาคามี ถ้าไม่มีพระสกทาคามี ก็ขอจากพระโสดาบัน ถ้าไม่มีพระโสดาบัน ก็ขอจากพระอาจารย์ที่บอกกรรมฐานได้

ทั้งนี้ก็เพื่อจะแสดงให้ปรากฏทั้งกายวาจาใจว่า ได้ยอมตนเข้ามาเป็นศิษย์ให้อบรมสั่งสอนโดยปราศจากมานะทิฏฐิทุก ๆ ประการแล้ว จะได้เป็นที่เบาใจ วางใจได้ของอาจารย์ว่า ผู้นี้ได้ยอมตนเข้ามาให้อบรมสั่งสอนแล้ว อาจารย์จึงมีกำลังใจอบรมจนเต็มกำลังและความสามารถที่จะกระทำได้โดยไม่ขัดข้องอำพรางแต่ประการใด หากมีการหนักบ้างเบาบ้าง ในการอบรมสั่งสอนก็อภัยให้โดยประการทั้งปวง

ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นต้องถวายตัวแก่อาจารย์เป็นประเพณีตลอดมา

การขอกรรมฐานต่ออาจารย์นั้น เป็นการแจ้งความประสงค์ว่าต้องการปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของครูบาอาจารย์ที่จะประสิทธิ์ประสาทกรรมฐานให้เหมาะแก่จริต ซึ่งควรจะให้สมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐานจึงสมฐานะของสติปัญญาบารมี

การสมาทานกรรมฐานนั้น เป็นการกล่าวปฏิญญารับคำจากพระอาจารย์ว่าจะปฏิบัติตามอาจารย์สั่งสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น ต้องเอารูปนามเป็นอารมณ์ เอารูปนามเป็นทางเดิน กำหนดรูปนามตลอดไปและเว้นจากอันตรายต่าง ๆ ไม่ทำในสิ่งที่ห้าม เช่นไม่หยุดในการปฏิบัติ ไม่พูด ไม่คุย ไม่รับแขก ไม่ทำกิจการที่ไม่จำเป็น ไม่เสพของเสพติดให้โทษเป็นต้น ทำตามข้อที่อนุญาตเพื่อจะให้เป็นไปตามสิกขา ๓ วิสุทธิ ๗ และโพธิปักขิยธรรม ๓๗ และเพื่อจะให้แจ้งซึ่งพระนิพพานในที่สุด

ตามที่อธิบายมานี้คุณพอเข้าใจไหม ?

ต. พอเข้าใจแล้วครับ ?

ถ. เมื่อคุณสมาทานกรรมฐานแล้ว คุณก็จะต้องไปสู่ห้องกรรมฐาน แล้วกระทำดังนี้อีกครั้งหนึ่งคือ

๑. บูชาพระรัตนตรัย

๒. ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและคุณของผู้มีบุญคุณ และอำนาจบารมีของตนที่ได้กระทำมาแล้วในชาติก่อน ๆ

๓. ตั้งสัจจอธิษฐาน

๔. แผ่เมตตาแก่ตนเอง แก่สัตว์ทั้งหลาย

๕. ตั้งสติกำหนดรูปนาม ตลอดไปจนกว่าอาจารย์จะบอกให้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

คุณพอที่จะเข้าใจไหม ?

ต. ผมพอเข้าใจตามหลักการนี้บ้างแล้วครับ แต่ว่ายังไม่เคยท่องจำคำอาราธนาศีล คำสมาทานศีล คำถวายตัวต่อพระผู้มีพระภาค และอาจารย์ คำขอกรรมฐาน คำสมาทานกรรมฐาน คำตั้งสัจจอธิษฐานและคำแผ่เมตตา โปรดกรุณาให้กระผมจดไปท่องจำด้วยเถิดครับ

ถ. ถ้าเช่นนั้นคุณจงจดเอาไปท่องจำดังต่อไปนี้

ต. ครับ กระผมจะจดไปท่องจำ กระผมพร้อมแล้วครับ

คำไหว้พระอย่างย่อ

จุดธูปเทียนเสร็จแล้ว กราบ ๓ หน แล้วว่าดังนี้

อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺโธ ภควา พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ (กราบ)

สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ (กราบ)

(ขึ้น) หนฺทมยํ พุทฺธสฺส ภควโต ปุพฺพภาคนมการํ กโรมเส

(ว่า) นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

(ขึ้น) หนฺทมยํ พุทฺธานุสฺสตินยํ กโรมเส

(ว่า) อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺโธ วิชฺชา จรณ สมฺปนฺโน สุคฺคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ

(หมอบว่า) กาเยน วาจาย ว เจตสา วา พุทฺเธ กุกมฺมํ ปกตํ มยายํ พุทฺโธ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ กาลนฺตเร สํวริตุํ ว พุทฺเธ

(ขึ้น) หนฺทมยํ ธมฺมานุสฺสตินยํ กโรมเส

(ว่า) สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญู หีติ

(หมอบว่า) กาเยน วาจาย ว เจตสา วา ธมฺเม กุกมฺมํ ปกตํ มยายํ ธมฺโม ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ กาลนฺตเร สํวริตุํ ว ธมฺเม

(ขึ้น) หนฺทมยํ สงฺฆานุสฺสตินยํ กโรมเส

(ว่า) สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐปุริสปุคฺคลา เอสภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลีกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ

(หมอบว่า) กาเยน วาจาย ว เจตสา วา สงฺเฆ กุกมฺมํ ปกตํ มยายํ สงฺโฆ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ กาลนฺตเร สํวริตุํ ว สงฺเฆ

คำอาราธนาศีล ๘

มยํ ภนฺเต ติสรเณ น สห อฏฺฐสีลานิ ยาจาม

ทุติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสรเณ น สห อฏฺฐสีลานิ ยาจาม

ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสรเณ น สห อฏฺฐสีลานิ ยาจาม

คำสมาทานศีล ๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

(ติรณคมนํ นิฏฺฐิตํ) อาม ภนฺต

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

อพรหฺม จริยา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

สุราเมรย มชฺช ปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

วิกาลโภชนา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

นจฺจคีต วาทิต สูกทสฺสน มาลาคนฺธ วิเลปน ธารณ มณฺฑณ วิภูสนฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณี สิกฺขา ปทํ สมาทิยามิ

อิมานิ อฏฺฐสิกฺขา ปทานิ สมาทิยามิ

คำถวายตัวแก่พระพุทธเจ้า

อิมาหํ ภนฺเต ภควา อตฺตภาวํ ภควโต ปริจฺจชามิ

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอน้อมถวายอัตภาพร่างกายนี้ แด่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค

คำถวายตัวแก่อาจารย์

อิมาหํ ภนฺเต อาจริย อตฺตภาวํ อาจาริยสฺส ปริจฺจชามิ

ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ กระผมขอถวายอัตภาพร่างกายนี้ แด่ท่านอาจารย์

คำขอพระกรรมฐาน

นิพฺพาน สฺส เม ภนฺเต สจฺฉิกรณตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ เทหิ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ โปรดให้กรรมฐานแก่กระผมเพื่อจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระ-นิพพาน

คำสมาทานกรรมฐาน

อุกาสะ อุกาสะ ณ โอกาสบัดนี้ ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งพระกรรมฐาน ขอขณิกสมาธิ และวิปัสสนาญาณ จงบังเกิดมีในขันธสันดานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ที่ตา ขณะเห็น กำหนดว่า "สีเป็นรูปเห็นเป็นนาม" ขณะได้ยิน ตั้งสติไว้ที่หู กำหนดว่า "เสียงเป็นรูปได้ยินเป็นนาม" ขณะรู้กลิ่น ตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า "กลิ่นเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะรู้รสตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า "รสเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะรู้สึกสัมผัส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตั้งสติไว้ที่กายกระทบ กำหนดว่า "เย็นเป็นรูปรู้เป็นนาม ร้อนเป็นรูปรู้เป็นนาม อ่อนเป็นรูปรู้เป็นนาม แข็งเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะคิดตั้งสติไว้ที่ใจ กำหนดว่า "คิดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป" ขณะยืนตั้งสติไว้ที่รูปยืน กำหนดว่า "ยืนเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะเดินตั้งสติไว้ที่ก้าวเคลื่อนไหว กำหนดว่า "ก้าวเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะนั่งตั้งสติที่รูปนั่ง กำหนดว่า "นั่งเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะนอนตั้งสติไว้ที่รูปนอน กำหนดว่า "นอนเป็นรูปรู้เป็นนาม" ขณะคู้เหยียด เคลื่อนไหว ก็มีสติกำหนดรูปนามให้ทันปัจจุบันอยู่เสมอ แม้เวลาตื่นนอน เวลาล้างหน้า เวลาอาบน้ำ เวลานุ่งห่ม เวลารับประทานอาหาร เวลาไปส้วม เวลาเข้านอน ก็มีสติรู้ทันทุกขณะไม่ให้เผลอและตั้งอยู่ในข้อห้าม คือไม่หยุดการปฏิบัติเว้นไว้แต่เผลอหรือ

หลับ ไม่พูดกับผู้ปฏิบัติด้วยกัน ไม่พูดกับคนภายนอก ถ้าจำเป็นต้องพูดก็พูดด้วยอาการสำรวมคือมีสติรู้ทันทุกคำพูด ไม่ทำกิจการเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่จำเป็น เช่น อ่านหนังสือ เขียนหนังสือเป็นต้น ไม่เสพของเสพติดให้โทษทุกชนิด ไม่แกล้งนอนหลับกลางวัน กลางคืนนอนน้อย เพียรมาก จะพยายามทำความเพียรตั้งสติให้เป็นไปติดต่อ เพื่อจะให้ถึงซึ่งศีลสมาธิปัญญาวิสุทธิมัคคและโพธิปักขิยธรรม และเพื่อจะให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จะเพียรพยายามตั้งสติให้ทันปัจจุบัน นับตั้งแต่ ๑ หน ๓ หน และ ๗ หน ร้อยหน และพันหน ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เทอญ

คำขออำนาจบารมี

ด้วยเดชะ อำนาจแห่งคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และอำนาจแห่งบุญคุณของผู้มีคุณ มี บิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และท่านผู้มีคุณตลอดถึงอำนาจแห่งบารมีที่ได้อบรมสั่งสมมาแล้วในชาติก่อน ๆ จงมาเป็นพลวปัจจัย บันดาลให้มหาวิปากญาณสัมปยุตเกิดขึ้นเป็นปัจจัย คุ้มครองป้องกันภัยพิบัติอุปัทวันตรายทั้งปวง มีวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นโดยลำดับ จนถึงความสิ้นอาสวกิเลส บรรลุมรรคผลนิพพาน เทอญ

คำตั้งสัจจอธิษฐาน

ข้าพเจ้าขอตั้งสัจจอธิษฐาน ต่อหน้าพระศรีรัตนตรัยว่า "การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครั้งนี้ จะใช้ความพากเพียรพยายามจนสุดกำลังและความสามารถ แม้ชีวิตนี้จะสิ้นไป เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป จะเหลือแต่หนัง เอ็น กระดูกก็ตามที จะไม่ย่อท้อต่อการปฏิบัติเลย จะปฏิบัติอย่างพลีชีวิต เพื่อบรรลุพระนิพพานในที่สุด ขอจงสำเร็จ ๆ ดังมโนปณิธานปรารถนา เทอญ

คำแผ่เมตตา

สพฺเพสตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น อเวรา จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

สพฺเพสตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น อพยาปชฺฌา จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

สพฺเพสตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น อนีฆา จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย

สพฺเพสตฺตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

จบเรื่องทาง ๗ สาย เพียงเท่านี้

นิทานชาดก

เรื่อง

" ราคาญาติ "

——:o:——

เรื่องญาตินั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าเป็นผู้มีราคาสูงมาก ยากที่จะตีราคาได้ด้วยเงินทอง ของอื่นทั้งสิ้นซึ่งประสงค์ ย่อมสามารถซื้อหาด้วยทรัพย์สินได้ถ้าต้องการ แต่ว่าญาตินั้น ซื้อกันไม่ได้ เพราะจะต้องเป็นผู้มีสายโลหิตเนื่องกันจึงจะนับได้ว่าเป็นญาติ

ญาติจึงจะเป็นผู้ควรสนิทสนมและ รัก–สามัคคีต่อกันให้แน่นแฟ้นสมกับที่เป็นญาติกัน แต่ส่วนมาก ญาติต่อญาติมักวิวาทกันเสมอ

เรื่องอันเป็นเหตุ ให้เกิดวิวาทกันเองนั้น มักเกิดจากความเข้าใจผิดเป็นสำคัญ ความเข้าใจผิดจึงเป็นเรื่องร้ายกาจ ซึ่งก่อให้เกิด ญาติเภท คือการแตกญาติ ผู้มีญาติจึงควรระวังในเรื่องนี้ให้จงดี

แต่ถ้าผู้เป็นญาติกัน มีความเข้าใจถูกและสำนึกถึงคุณค่าของความเป็นญาติได้ ย่อมสามารถสมานน้ำใจให้คลายขุ่นเคืองวิวาทกัน มีเรื่องเกี่ยวกับการแตกญาติ และการสมานญาติซึ่งเป็นเรื่องมีคติอันทุกท่านควรทราบ ดังจะยกมาเล่าต่อไป

อันพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายนั้น พระองค์ทรงอุบัติในขัติยะสกุลอันประเสริฐ เพราะพระชนกและพระชนนีล้วนเป็นกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย โดยพระชนกนั้นเป็นกษัตริย์ศากยราชแห่งพระนครกบิลพัสดุ์ ส่วนพระชนนีทรงอุบัติในสกุลกษัตริย์โกลิยวงศ์แห่งพระนครเทวทหะ ทั้งศากยวงศ์และโกลิยวงศ์นี้ ต่างมีความสัมพันธ์โดยร่วมสายโลหิตเป็นพระญาติกัน ตั้งแต่เริ่มตั้งวงศ์กษัตริย์ของทั้งสองฝ่ายมา ซึ่งพระนครทั้งสองคือพระนครกบิลพัสดุ์ และพระนครเทวทหะก็มีดินแดนติดต่อกันเพียงแต่มีแม่น้ำสายหนึ่งชื่อว่า แม่น้ำโรหิณี เป็นเขตคั่นกั้นอาณาเขตระหว่างพระนครทั้งสองเท่านั้นเอง

อันอาชีพที่สำคัญของชาวเมืองทั้งสองนั้นได้แก่การทำนา แม้แต่กษัตริย์ในยุคนั้นก็ยังต้องมีที่ทำนาและต้องทำเอง ทุกคนถือว่าข้าวเป็นทรัพย์อันประเสริฐยิ่งกว่าสิ่งอื่น โอรสของกษัตริย์ศากยในครั้งก่อนได้รับขนานพระนาม โดยมีคำว่า "โอทนะ" ซึ่งแปลว่า "ข้าวสุก" ต่อท้าย ดังเช่นบรรดาโอรสของพระเจ้า สีหนุ ผู้เป็นอัยกา คือพระเจ้าปู่ ของ พระพุทธองค์ ล้วนแต่ มีพระนาม ลง ท้าย ว่า "โอทนะ" ทั้งนั้น เช่น สุทโธทนะ, สุกโกทนะ, อมิโตทนะ และ ฆนิโตทนะ เป็นต้น

การทำนาของชาวเมืองกบิลพัสดุ์ และเมืองเทวทหะต้องอาศัยน้ำในแม่น้ำโรหิณี ฉะนั้น แม่น้ำโรหิณีซึ่งไหลผ่านเป็นเขตคั่นพระนครทั้งสอง จึงเป็นหัวใจแห่งการทำนา ถึงกับต่างฝ่ายต่างทำทำนบ เพื่อขังน้ำไว้สำหรับใช้ในฤดูทำนาด้วยกัน

ปีหนึ่งแล้งจัด ชาวนาทั้งสองเมืองตกกล้าไว้แล้วจนถึงเดือน ๗ ฝนก็ยังไม่ตก ข้าวกล้าที่งอกขึ้นมาจึงแห้งเฉาเพราะน้ำไม่บริบูรณ์ ครั้นจะสูบน้ำจากแม่น้ำที่ขังไว้ขึ้นนาด้านของตนก็ไม่เป็นที่ยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะว่ามีจำนวนจำกัดต่างฝ่ายต่างจึงไม่ยอมให้ฝ่ายใดมีกรรมสิทธิ์ในน้ำ ซึ่งทำทำนบขังไว้นั้น

ด้วยเหตุนี้ วันหนึ่ง ชาวนาทั้งสองเมืองจึงนัดประชุมกัน เพื่อหารือเรื่องน้ำ เมื่อพร้อมเพรียง กันดีแล้ว ชาวนา ฝ่ายเมือง เทวทหะ ก็ลุกยืนขึ้นกล่าว ขึ้นก่อนว่า "ดูก่อนพี่น้องชาวเมือง กบิลพัสดุ์ ผู้เจริญ ปีนี้อาเพศฝนแล้งผิดธรรมดาข้าวกล้าในนาของพวกฝั่งข้าพเจ้าเฉาแห้งไปตาม ๆ กัน แม้แต่นาฝั่งพวกท่านข้าพเจ้า ก็ทราบดีว่ากันดารด้วยน้ำเช่นกัน

พี่น้องที่รัก อันน้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งพวกเราทั้งหลายได้พร้อมเพรียงร่วมกันสร้างทำนบขังไว้นั้น มีปริมาณจำกัดไม่เพียงพอกับการที่จะไขขึ้นมาได้ทั้งสองฝั่ง พอแต่เฉพาะไขขึ้นนาฝั่งใดฝั่งหนึ่งเท่านั้นเอง

พี่น้องชาว กบิลพัสดุ์ ทั้งหลาย เหตุนี้ ขอพวกท่านจงโปรดเอ็นดู พวกเราชาวเมืองเทวทหะเถิด โดยขอได้อนุญาตให้พวกเราได้ไขน้ำซึ่งขังไว้ขึ้นนาของพวกเรา เพื่อไม่ให้ข้าวกล้าเสียหาย หากจักมีการกันดารน้ำเยี่ยงนี้เกิดขึ้นในปีต่อไป พวกเราจะยอมเสียสละให้พวกท่านได้ไขน้ำเข้าสู่นาฝั่งโน้นโดยเฉพาะเช่นกัน"

ชาวนาเมืองเทวทหะแถลงเรื่องจบ ก็ทรุดนั่งลงยังคอยฟังคำตอบจากชาวนากบิลพัสดุ์ ต่อไป

เสียงซุบซิบ ๆ เกิดขึ้นในหมู่ชาวนากบิลพัสดุ์ พอจับความได้ว่าต่างไม่พอใจ เพราะถ้ายอมตกลงตามคำเสนอนี้ ความวายวอดคอดอยากก็จะเกิดแก่ชาวกบิลพัสดุ์ ฝ่ายเดียว ข้าวกล้าพวกตนก็ลงทุนหว่านไปแล้ว และต่างกระหายที่จะได้น้ำในแม่น้ำโรหิณี สำหรับหล่อเลี้ยงนาด้านตนเช่นกัน การจะยอมให้ชาวเมืองเทวทหะสมบูรณ์พูนสุขฝ่ายเดียว แต่พวกตนต้องประสบความหายนะอดอยากนั้นไม่สามารถยินยอมได้ คนหิวจะต้องแสบท้องทรมานพอดูปากคนที่ไม่เดือดร้อนกำลังบริโภคอาหารอยู่นั้น ไม่ใช่ภาพที่จะให้ความสุขใจและสุขกายได้เลย เหตุนี้ผู้แทนชาวนาฝ่ายกบิลพัสดุ์จึงลุกขึ้นยืนแถลงตอบ มีใจความว่า

"ดูราพี่น้องชาวเทวทหะนครผู้ฉลาดล้ำ ข้าพเจ้าทั้งหลายหารือกันเป็นที่ตกลงแล้ว ว่าไม่สามารถยินยอมตามข้อเสนอของท่านได้ ข้าวกล้าที่ลงทุนตกไว้นั้นมิใช่ว่าจะแห้งเฉาต้องการน้ำเฉพาะนาฝั่งของพวกท่าน แม้นาฝั่งของข้าพเจ้าก็ต้องการน้ำเช่นกัน น้ำกำลังเป็นสิ่งที่ประสงค์ของพวกเราทั้งสองฝ่ายก็จริง แต่ได้โปรดเถิด โปรดอนุญาตให้เราได้ไขน้ำในทำนบขึ้นนาฝั่งกบิลพัสดุ์นี้ เราต้องการน้ำเป็นอย่างยิ่ง

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย หากพวกท่านจักไขน้ำในแม่น้ำ โรหิณี ซึ่งมีจำกัดขึ้นสู่นาฝั่งท่านฝ่ายเดียว ก็เท่ากับสูบเอาความสมบูรณ์พูนสุขเข้าไปสู่เทวทหะนคร ส่วนพวกเราชาวกบิลพัสดุ์จะต้องยืนตายคล้ายข้าวที่ขาดน้ำ ความหิวโหยจะเกิดแก่พวกเราทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทั่วไป ใครเล่าจะเมตตาอุปถัมภ์แก่ผู้อนาถาเหล่านี้ได้

เมื่อท้องของพวกเราหิว แต่ว่ายุ้งฉางของพวกท่านเต็มไปด้วยข้าวเปลือกทั้งสิ้น ท่านจะสละให้พวกเราละหรือ? ย่อมเป็นไปไม่ได้ แม้แต่จะขอแลกซื้อด้วยเงินทองของมีค่า

ฉะนั้น พวกเราจึงไม่สามารถตกลง อนุญาตให้พวกท่าน มีกรรมสิทธิ์ในน้ำที่มีอยู่จำกัดโดยฝ่ายเดียว ขอท่านจงได้เสียสละน้ำให้พวกเราไขขึ้นฝั่งด้านเมือง กบิล-พัสดุ์เถิด แล้วคราวหน้าต่อไป ถ้าเกิดกันดารแห้งแล้งเยี่ยงนี้ พวกเราจะยอมให้

ฝ่ายท่านไขน้ำขึ้นนาฝั่งเทวทหะนครแต่เพียงฝั่งเดียว แต่คราวนี้เราขอก่อน โปรดยอม
ตามคำขอร้องนี้เถิด"

พวกชาวนาเทวทหะฟังแต่ต้นจนจบ ต่างอึงมี่ร้องค้านไม่ยอมตามที่ชาวนาฝ่ายเมืองกบิลพัสดุ์เสนอมา ยืนยันจะทำดังที่ตนขอร้องก่อน ฝ่ายชาวนาเมืองกบิลพัสดุ์ก็ไม่ยอมที่จะให้พวกเมืองเทวทหะไขน้ำขึ้นสู่นาฝั่งโน้นแต่ฝ่ายเดียว จึงเกิดทุ่มเถียงกันขึ้น

สมาคมที่ประชุมกันนั้นก็เกิดอลเวงกันถึงขนาด เพราะไม่มีใครฟังใคร ไม่มีฝ่ายใดยอมฝ่ายใด ถึงกับโต้เถียงกันเป็นคู่ ๆ แรกทีเดียวก็พูดกันดี ๆ ก่อน ต่อไปถ้อยคำก็ชักรุนแรงขึ้น โต้เถียงกันหนักเข้า โทสะจริตก็ครอบงำใจทั้งสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งปากไม่ไวพูดไม่ทันเขา ขัดใจขึ้นมาก็ยกมือผลักหน้าอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายถูกผลักโกรธขึ้นมาก็เอากำปั้นเหวี่ยงไปถูกหน้าผู้ผลักตน

เท่านั้นเอง การชุลมุนก็รุนแรงถึงขีดสุด ถึงกับจับกันเป็นคู่ ๆ วางมวยกันอย่างสนุกสนานน่ากลัว จนบอบช้ำเหน็ดเหนื่อยทั้งสองฝ่ายจึงเลิกรากันไปเอง แต่ไม่ยุติเพียงเท่านั้นยังแสดงฝีปากด่าว่ากันเป็นส่วนตัวอีก แล้วลามปามขึ้นไปถึงวงศ์ตระกูลแห่งกษัตริย์เมืองนั้น ๆ โดยพวกชาวเมืองเทวทหะด่าว่า "กษัตริย์ของเมืองกบิลพัสดุ์สู่สมกันเอง คล้ายไม่ใช่วงศ์มนุษย์" ชาวกบิลพัสดุ์ก็ด่าตอบบ้างว่า "กษัตริย์ของเมืองเทวทหะเป็นขี้เรื้อน อาศัยอยู่ในโพรงไม้กะเบา" ดังนี้เป็นต้น แล้วต่างฝ่ายต่างแยกกันไป ด้วยผูกอาฆาตต่อกันอย่างร้ายกาจ

เรื่องราวจึงกลับกลายใหญ่โตขึ้น โดยเมื่อชาวนาทั้งสองฝ่ายนำความไปแจ้งกับอำมาตย์แห่งเมืองของตน ๆ พวกอำมาตย์นั้น ๆ จึงกราบทูลเรื่องราวทั้งสิ้นให้กษัตริย์ตนทรงทราบ

กษัตริย์ศากยวงศ์แห่งกบิลพัสดุ์นครก็ทรงพิโรธ ตรัสว่า "ดีแล้ว จักสำแดงให้พวกวงศ์ขี้เรื้อนได้เห็นฝีมือของผู้สมสู่กันเอง"

กษัตริย์โกลิยวงศ์ แห่งเทวทหะนครก็ขุ่นเคืองพระทัยเป็นที่สุด รับสั่งว่า "จักต้องสั่งสอนให้พวกกบิลพัสดุ์ได้รู้รสมือแห่งพวกขี้เรื้อนเสียที" ดังนี้เป็นต้น

แล้วจึงต่างฝ่ายต่างรับสั่งให้จัดเตรียมกองทัพพรั่งพร้อมด้วยโยธาหาญ และสรรพอาวุธครบครัน พอวันรุ่งขึ้นจึงเคลื่อนกองทัพทั้งสองฝ่ายมาประชิดติดกัน ณ แม่น้ำโรหิณี อันเป็นเขตชายแดน เพื่อจะทำสงครามกันต่อไป

ขณะที่กองทัพของกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายเตรียมจะยุทธนาต่อกันนั้น พลันยังเกิดเหตุอัศจรรย์ อากาศซึ่งแจ่มใสปลอดโปร่งแต่เดิม กลับมืดมิดคล้ายจะถึงเวลาพลบค่ำและต่อมาเป็นครู่ จึงมีแสงสว่างสาดรัศมีเฉพาะลงเหนือแม่น้ำโรหิณี พลนิกายของทั้งสองฝ่ายจึงแหงนหน้าขึ้นดู ก็แลเห็นองค์พระบรมศาสดาทรงคู้บัลลังก์ประทับนั่งบนอากาศ ระหว่างกลางพอดีของแม่น้ำ มิได้เอนเอียงล้ำสู่ฝั่งเขตของแดนใดทั้งสิ้น

เมื่อกษัตริย์ฝ่ายศากยวงศ์ทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นทรงดำริว่า "ญาติของเรามา" จึงได้ลดอาวุธ ถวายบังคมพระพุทธองค์ แม้กษัตริย์ฝ่ายโกลิยวงศ์ก็สำคัญว่า "ญาติของเรามา" และได้วางอาวุธถวายบังคมพระบรมศาสดาเช่นกัน อาวุธซึ่งทั้งสองฝ่ายกุมมั่นเพื่อจะสังหารกันนั้น จึงได้ปล่อยวางทั้งสิ้นทั้งสองฝ่าย

พระบรมศาสดาแม้แต่จะทรงทราบเรื่องราวทั้งปวง ทุกประการ ด้วยพระญาณของพระองค์แล้วก็จริง แต่ก็ได้ทรงซักถามสาเหตุแห่งการจะยุทธนาการในครั้งนี้ เมื่อกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายกราบทูลถวายว่า มีเหตุเกิดมา จากเรื่องน้ำในแม่น้ำ โรหิณี เป็นมูลเหตุ จึงได้ตรัสซักพระญาติทั้งสองฝ่ายนั้นว่า

"ขอถวายพระพร น้ำมีราคาเท่าไร?"

พระญาติทั้งสองฝ่ายทูลตอบว่า "น้ำไม่มีราคา พระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสซักต่อไปว่า "กษัตริย์มีราคาเท่าไร?"

ทูลตอบว่า "กษัตริย์มีราคาสูง เทียบด้วยราคาไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสถามอีกครั้งว่า "ขอถวายพระพร แล้วญาติเล่ามีราคาเท่าไร?"

พระญาติทั้งสองฝ่ายจึงทูลตอบ มีใจความตรงกันว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ญาตินั้นมิสามารถจักตีราคาได้ด้วยเงินทอง เพราะจะเป็นญาติกันได้ ก็ด้วยต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันด้วยสายโลหิตอันสนิทสนมแน่นแฟ้น จะซื้อกันด้วยเงินทองหาได้ไม่ พระพุทธเจ้าข้า"

พระพุทธองค์ทรงสดับ จึงตรัสว่า

"ดูก่อนมหาบพิตรทั้งสองฝ่าย แล้วเหตุไรจึงเสด็จมาสู่ที่นี่เพื่อสงคราม อันมีมูลมาจากเรื่องน้ำซึ่งปราศจากราคา หากว่าตถาคตมิได้มาในเพลานี้ แม่น้ำโรหิณีจักไม่แดงฉานไปด้วยโลหิตของพระญาติทั้งสองฝ่ายละหรือ ?

มหาบพิตรทั้งสองฝ่ายล้วนเป็นขัตติยะสกุลและก็ต่างเป็นญาติกัน หาควรวิวาทกันเพราะเรื่องเพียงเล็กน้อยนี้ไม่"

ต่อนั้น จึงทรงซักอีกว่า เรื่องน้ำซึ่งเป็นมูลเหตุให้เกิดความแค้นเคืองต่อกันขึ้นเป็นเรื่องเพียงเล็กน้อย หาควรเกิดเป็นเรื่องใหญ่โตไม่ เหตุไรเล่าพระญาติทั้งสองฝ่าย จึงต้องพิโรธต่อกันอย่างมากมาย ครั้นเมื่อทรงทราบว่า เพราะพวกชาวนาทั้งสองฝ่ายได้ก่อเรื่องกันขึ้น และยุยงให้เข้าพระทัยผิด จึงได้ตรัสติเตียนการเชื่อง่าย ๆ ไร้การพิจารณาว่าเป็นทางแห่งความหายนะ บุคคลไม่ควรจะทำลายความเป็นญาติกันซึ่งไม่สามารถซื้อกันได้ด้วยทรัพย์สิน เพราะคำยุยงให้เกิดความเข้าใจผิด เรื่องความเข้าใจผิดนี้ เป็นเหตุที่สำคัญที่สุดในการทำลายญาติ ได้ทรงแสดงโทษทั้งสองฝ่ายได้สำนึกเป็นอเนกประการ

ในที่สุดได้ทรงสำแดงถึงคุณแห่งสามัคคีธรรมว่า เป็นเหตุแห่งความเจริญและให้บรรลุถึงความสุข ความปลอดภัยไร้เวร และเป็นเหตุให้เกิดความรักนับถือต่อกันอย่างแน่นแฟ้น ได้ทรงยกเรื่องต่าง ๆ มี วัฏฏกะชาดก อันแสดงถึงความสามัคคีของฝูงนกกระจาบ ซึ่งพร้อมเพรียงกันรวบรวมกำลังบินยกข่ายของนายพรานจนได้พ้นอันตรายเป็นต้นมาแสดง

ต่อนั้นได้ทรงเทศนาโปรดพระญาติทั้งสองฝ่าย เพื่อสมานพระทัยให้หายอาฆาตเคืองแค้นต่อกัน จนพระญาติทั้งสองฝ่ายนั้นได้ถวายปฏิญญาว่าจะเป็นผู้พร้อมเพรียงกันต่อไป ไม่วิวาทต่อกัน

ควันแห่งสงครามซึ่งคุกรุ่นขึ้นแล้วก็พลันสงบลง ญาติธรรมซึ่งจะสลายก็กลับเชื่อมได้ดังเดิม เพราะกษัตริย์ทั้งสองวงศ์ต่างเข้าพระทัยและซึมทราบในเรื่องของ "ราคาญาติ" อย่างดี ดังเรื่องที่ยกมาเล่าฉะนี้

คติของเรื่องนี้

๑. ญาติเป็นผู้มีราคาสูงมาก จนตีราคาด้วยเงินทองไม่ได้ ผู้มีญาติ มิควรกระทำญาติเภท คือการแตกญาติของตน เพราะปรารภเหตุอันมีราคาเพียงเล็กน้อยซึ่งมิคู่ควรกันเลย

๒. การเห็นแก่ตัวเอง เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ซึ่งก่อให้เกิดการวิวาทกันขึ้น "ผู้เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัวเองเป็นใหญ่ ย่อมตัดเหตุวิวาททั้งปวงได้ หากมุ่งแต่เรื่องเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้งย่อมก่อเรื่องให้เกิดการวิวาทตลอดเวลา"

๓. เป็นคนต้องระวังอย่าหูเบา หากเชื่อคำยุยงง่ายดาย โดยหมุนไปตามลมปากของคนจะต้องเดือดร้อนวุ่นวายหาความสุขได้ยาก"

"จิ้งหรีดถูกปั่นหัว ย่อมทำร้ายได้แม้แต่พวกของมันเอง คนเราถูกปั่นหูโดยเชื่อคำยุยงง่าย ๆ ย่อมประทุษร้ายได้แม้แต่ญาติของตนเอง"

เรื่อง

“พี่ – น้อง”

—:o:—

เรื่องของพี่น้องนั้น มีผู้แสดงไว้ว่าหากยังอยู่รวมกัน ก็ย่อมรักพี่รักน้องสนิทสนมกันดีอยู่แต่ถ้าแยกกันไป โดยต่างมีภรรยาหรือสามีตั้งครอบครัวขึ้นใหม่ ความรักพี่รักน้องของแต่ละคนก็ย่อมจืดจางลง เพราะต้องสิเนหาในคู่ครองของตน จนคลายรักจากพี่น้องมิเหมือนเดิม หรือเมื่อแยกออกไปแล้ว หากมุ่งประโยชน์เฉพาะตนเป็นใหญ่เป็นที่ตั้งโดยถ่ายเดียว ย่อมเอารัดเอาเปรียบพี่น้องของตนเอง โดยขาดความเห็นอกเห็นใจต่อกันไม่เหมือนดังก่อน ซึ่งบางรายพี่น้องกันกลายเป็นศัตรูต่อกันได้ นี่เป็นเรื่องธรรมดาของโลก

แต่มีสตรีหนึ่ง ซึ่งมีจิตใจยอดเยี่ยมยากจะมีผู้เสมอเหมือน โดยนางแสดงความรักพี่ร่วมบิดามารดามากกว่าสามีและบุตรชาย น้ำใจนางประเสริฐสุดน่าสรรเสริญ เพราะไม่ทอดทิ้งพี่ชายคนเดียว เรื่องนี้มีคติควรจักได้ทราบโดยทั่ว ๆ กันดังจะได้เล่าต่อไป

สมัยก่อน การปกครองประชาชนนั้น มีกษัตริย์เป็นประมุข ทรงบังคับบัญชาเด็ดขาด ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ทวยราษฎร์

เพราะฉะนั้น กษัตริย์จึงเป็นองค์ประมุขคือประธานของประชาชนในแว่นแคว้น ตรงกับพระบาลีที่ว่า

“ราชาสุขํมนุสฺสานํ”

แปลว่า “พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งปวง”

ความเป็นกษัตริย์นั้นนักปราชญ์กล่าวว่าเป็นความทุกข์แต่คนทั้งหลายส่วนมากเข้าใจกันว่าเป็นความสุข แท้ที่จริงถ้าพิจารณาให้ตระหนัก จะเห็นว่าเป็นทุกข์ทีเดียว

แต่เป็นทุกข์ที่เกิดอยู่ในความสุข ผู้ใดไม่คิดก็ไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ เพราะอะไรความเป็นกษัตริย์จึงว่าเป็นความทุกข์ ?

เป็นกษัตริย์ ต้องปกครองคนในแว่นแคว้นเป็นจำนวนมากมาย การปกครองเพื่อให้คนทั้งหลายทั่วไปทุกคนเขามีความสุขนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ลำบากมากเหลือเกิน เพราะลำพังแต่ตัวเองเท่านั้น ก็ยังยากอยู่แล้วที่จะประคับประคองให้สุขสำราญตลอดได้โดยมิต้องเดือดร้อนทุกข์ยาก ฉะนั้นการที่จะต้องควบคุมปกครองเพื่อให้คนทั้งหมดภายใต้ปกครองตนมีความสุขทั่วถ้วนกันนั้น เรื่องนี้จะเป็นทุกข์อย่างไร ? เอาเรื่องคนทั้งหลายมากมายมาสุมรุมอยู่ในอก ทำให้ต้องกังวล ต้องยุ่งยาก ต้องเดือดร้อนใจตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น ในการพรรณนาถึงเรื่องทุกข์ของคนเขาจึงพูดกันว่า "ทุกข์สมภารเจ้าวัด ทุกข์พระราชามหากษัตริย์และทุกข์แม่บ้านแม่เรือน" ดังนี้เป็นต้น ไม่มีใครพูดว่า "สุขสมภารเจ้าวัด สุขพระราชามหากษัตริย์และสุขแม่บ้านแม่เรือน" เลย

จึงเห็นชัดว่า เป็นสมภารไม่ใช่เรื่อง ทุกข์เหลือเกินเพราะมีหน้าที่จะต้องปกครองพระสงฆ์ สามเณร ตลอดจนศิษย์วัดทั่วไป ทั้งต้องรักษาศรัทธาของผู้คนชาวบ้านทั้งหลายไม่ให้เขาเสื่อมศรัทธา ยิ่งกว่านั้นยังต้องกังวลสาระพัดเกี่ยวกับเรื่องในวัด เดี๋ยวกุฏิจะพัง เดี๋ยวโบสถ์ชำรุด เดี๋ยวต้องสร้างศาลากันใหม่อีก นี่แหละเรื่องสมภารไม่ใช่เรื่องความสุขแม้แต่น้อย

แม้แต่เป็นพระราชามหากษัตริย์ก็เหมือนกัน คนไม่ตรองไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ แต่ที่แท้แล้ว ทุกข์หนักไปยิ่งกว่าสามัญชน ทำยังไงราษฎรเขาจึงจะอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกันได้ ฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล พระราชาก็ต้องเดือดร้อนเพราะราษฎรพากันอดอยาก โจรผู้ร้ายพากันกำเริบชุกชุมก็ต้องหาทางกำจัด ทั้งยังต้องระวังรักษาพระราชอาณาเขต เพื่อให้ประเทศหรือแว่นแคว้นเป็นอิสระตลอดไป นี่เป็นเรื่องย่อ ๆ ของทุกข์แห่งกษัตริย์

และแม้เป็นแม่บ้านแม่เรือนก็เช่นกัน ต้องทุกข์กายเพราะเหน็ดเหนื่อยตลอดวัน ต้องทุกข์ใจเพราะมีหน้าที่คอยปรนนิบัติคนทั้งหลายตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น การเป็น ๓ อย่าง คือ เป็นสมภาร เป็นกษัตริย์ เป็นแม่บ้านแม่เรือน ท่านจึงได้ว่าเป็นทุกข์ไม่เป็นสุขดังที่ยกตัวอย่างมาแสดง

ที่ยกเรื่องทุกข์ของคน ๓ ประเภท ขึ้นมาชี้แจงนี้ไม่ใช่เรื่องอะไรหรอก เพราะเรื่องนี้ท่านที่จะเล่านี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราชามหากษัตริย์ อันทวยราษฎร์ทั้งหลายยกย่องถึงขนาดขนานพระนามว่า สมมติเทพ คือเป็นเทวดาโดยสมมติ ยังจะต้องทรงพิจารณาเรื่องราวของประชาราษฎร์ในปกครอง เรื่องมีว่า

ครั้งพุทธกาล คือสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนมายุอยู่คราวนั้น โกศลรัฐซึ่งมีพระนครชื่อว่าสาวัตถีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือที่คนทั้งหลายเรียกว่า พระเจ้าปัตเถวนเป็นกษัตริย์ปกครอง คราวหนึ่งมีพวกโจรจำนวนมากซ่องสุมผู้คนอยู่ในดงใหญ่ห่างไกลจากพระนคร ต่อนาน ๆ จึงได้ยกพวกเข้าปล้นทรัพย์ชาวบ้านครั้งหนึ่ง ปล้นแล้วก็หนีเข้าไปหลบอยู่ในดงนั้น ยากที่เจ้าหน้าที่จะติดตามเอาตัวมาลงโทษได้ ชาวบ้านทั้งหลายเดือดร้อนหนักเข้า ก็พากันร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดินขอให้ทรงเร่งรีบปราบปรามพวกโจรเหล่านี้

พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ทรงบังคับพวกเจ้าพนักงานอีกต่อหนึ่ง ให้พยายามติดตามจับพวกโจรมาลงโทษให้จงได้ และทรงคาดคั้นกำหนดโทษไว้อย่างเด็ดขาดว่าหากไม่ได้ตัวคนร้าย จักถือว่าเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ปราบปรามเหล่านี้มีความผิด จะต้องได้รับพระราชอาญา

เจ้าพนักงานทั้งหลาย ต่างมีความเกรงกลัว เมื่อรับพระราชโองการแล้วจึงต่างได้พยายามสืบเสาะที่จะปราบปรามและจับกุมพวกโจรเหล่านี้ต่อไป

อยู่มาคืนหนึ่ง พวกโจรได้ชุมกันออกมาปล้นทรัพย์ชาวบ้านอีก พวกเจ้าหน้าที่รู้เรื่อง จึงตามติดเพื่อจับโจรในระยะใกล้ ๆ กัน แต่ว่าโจรเหล่านั้นฉลาดและชำนาญทางดีกว่า จึงหลบเข้าไปซ่อนเสียในดงทึบได้หมด สุดความสามารถที่เจ้าหน้าที่ทั้งปวงจะตามติดเข้าไปได้ จึงต้องคว้าน้ำเหลวอีกเช่นเคย

ก็ที่ปากทางจะเข้าดงนั้น เป็นสถานที่ว่างเปล่าปราศจากเจ้าของ มีชาย ๓ คนซึ่งเป็นชาวเมืองสาวัตถีนั่นเอง ออกมาจับจองที่นั้นแล้วทำไร่ ทำนา จนได้ผล ตอนที่

พวกเจ้าพนักงานกลับจากติดตามโจรเป็นเวลาเช้า ชาย ๓ คนนั้นกำลังช่วยกันไถนาเพื่อจะหว่านข้าว

พอเจ้าหน้าที่ทั้งหลายเห็นชาย ๓ คนนั้นเข้า ก็ซุบซิบปรึกษากันว่า "ถ้าพวกเรากลับเข้าเมืองคราวนี้โดยไม่ได้คนร้ายไปด้วย พวกชาวเมืองก็จะดูหมิ่นว่าไม่สามารถ ทั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลก็จะไม่พอพระทัย เพราะได้ทรงกำชับเป็นเด็ดขาดแล้วว่าต้องพยายามจับโจรพวกนี้ให้จงได้ เราทั้งหลายก็พยายามอย่างที่สุดแล้ว แต่ก็ไม่สำเร็จสักครั้งเดียว

เอาเถิดพวกเรา คราวนี้จับเจ้า ๓ คนซึ่งกำลังไถนาอยู่นี่ดีกว่า หาเรื่องใส่มันว่าเป็นพวกโจร เรื่องนี้ยังไง ๆ ก็ไม่มีผู้ใดได้รู้ ได้เห็น เราจับไป แล้วปรักปรำว่ามันเป็นโจร คนอื่นก็ต้องเข้าใจตามไปด้วย และเมื่อได้ตัวไปอย่างนี้คนคงจะหายดูถูกเรื่องพวกเราไร้ความสามารถเป็นแน่" พวกเจ้าหน้าที่ปรึกษาเห็นชอบกันดังนี้แล้วมิได้เกรงกลัวหรือละอายต่อบาปกรรม ต่างกรูกันเข้าไปคุกคามชาย ๓ คนซึ่งกำลังไถนาอยู่นั้นว่า "ชะช้า เจ้าพวกนี้ เวลากลางวันซิทำเป็นคนทำมาหากิน แต่เวลากลางคืนเที่ยวออกปล้นชาวบ้าน"

แล้วจึงรุมกันทุบตีผูกมัดจำจองชาย ๓ คนนั้นด้วยเครื่องพันธนาการ คุมตัวเข้ามาในเมือง ประกาศแก่คนทั้งหลายว่าจับตัวโจรได้แล้ว ต่อนั้น จึงเข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลท้าวเธอด้วยคำเท็จว่า ตามจับได้ตัวพวกโจรจากในดงได้มา ๓ คน

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสดับเข้าพระทัยว่าเป็นความจริง จึงรับสั่งให้นำคนทั้ง ๓ ไปคุมขังไว้ก่อนเพื่อจะได้ประหารชีวิตต่อไป

เรื่องการหาความดีใส่ตัวเองโดยใส่ร้ายผู้อื่นนั้น มิใช่ว่าเพิ่งจะมีแต่เดี๋ยวนี้ แม้แต่ครั้งอดีตกาลก็มีตัวอย่างมาแล้วฉะนี้

* * *

ยามเย็นใกล้ค่ำ ขณะที่ พระเจ้าปเสนทิโกศล ประทับอยู่ในพระราชนิเวศน์ ทรงสดับเสียงร้องไห้โอดครวญของหญิงผู้หนึ่ง ดังอยู่นอกกำแพงพระราชวังของพระองค์

ทรงสงสัยว่าหญิงนั้นจะมีทุกข์ร้อนประการใด จึงรับสั่งให้ราชบุรุษออกไปถามเพื่อทรงทราบว่าหญิงผู้นี้ร้องไห้ด้วยเหตุใด

ชั่วครู่ราชบุรุษก็กลับมาเฝ้า กราบทูลว่า "ขอเดชะ หญิงผู้นั้นร้องไห้เพราะต้องการเครื่องปกปิดกาย พระพุทธเจ้าข้า"

ท้าวเธอทรงสดับ ก็รับสั่งให้เจ้าหน้าที่นำผ้านุ่งไปพระราชทาน แต่ว่าไม่ช้าเจ้าหน้าที่ผู้นั้นก็กลับมาเฝ้าและกราบทูลว่า "ขอเดชะ ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระพุทธเจ้านำผ้าที่พระราชทานไปให้แก่สตรีนั้นแล้ว นางไม่ปรารถนา กลับตอบว่าผ้านุ่งสำหรับปิดกายนั้นนางมีแล้ว นางต้องการเครื่องปกปิดกายอย่างอื่น พระพุทธเจ้าข้า"

พระราชาปเสนทิโกศล ทรงสงสัยใคร่จะทราบความโดยละเอียด จึงรับสั่งให้ไปนำหญิงนั้นมาเฝ้าเพื่อทรงซักถาม

ครั้นเมื่อหญิงนั้นเข้ามาถวายบังคมแล้วหมอบอยู่ จึงตรัสถามว่า "เจ้ามาร้องไห้ใคร่ได้เครื่องปกปิดกาย ข้าจึงให้เขาเอาผ้านุ่งไปให้ แต่เจ้ากลับไม่รับ ข้าจึงสงสัยว่าเจ้าปรารถนาสิ่งใดสำหรับไว้ปิดร่างเจ้า"

หญิงผู้นั้นจึงกราบทูลต่อท้าวเธอว่า "ขอเดชะ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ คำโบราณท่านสอนไว้ดังที่หม่อมฉันจะกราบทูลถวายต่อไป

พระพุทธเจ้าข้า ความที่หม่อมฉันจำได้นั้นมีปรากฏว่า

นคฺคา นที อโนทกา

"แม่น้ำอันหาน้ำไม่ได้ คือไม่มีน้ำที่ไหลขึ้นและไหลลงเช่นนี้ ย่อมถือว่าเป็นแม่น้ำเปล่า ปราศจากน้ำ"

นคฺคํ รฏฺฐํ อราชิกํ

"แว่นแคว้นคือเมืองที่เปล่าปราศจากขัตติยะราชปกครองเป็นประมุข เช่นนี้ย่อมชื่อว่าเมืองร้าง เปล่าปราศจากพระราชาธิบดี"

อิตฺถีปิ วิธวา นคฺคา ยสฺสาปิ ทสภาตโร

"หญิงใด ถึงจะมีพี่ชายตั้ง ๑๐ คน แต่ว่าถ้าเป็นหญิงหม้ายเสียแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นหญิงเปลือยเปล่า

พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันจดจำคำคติโบราณสั่งสอนไว้แม่นยำฉะนี้

บัดนี้ หม่อมฉันเป็นหญิงเปลือยด้วยไร้คู่ จึงคร่าครวญมาเฝ้าเพื่อขอพระบารมีปกเกล้าได้ทรงพระราชทานเครื่องปกปิด อย่าให้หม่อมฉันต้องเปลือยเปล่าต่อไปอีกดังที่โบราณบัณฑิตติเตียนไว้เลยพระพุทธเจ้าข้า"

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงพอพระทัยในคำกล่าวอันฉลาดของหญิงนั้น จึงรับสั่งกะนางว่า

"เออ ข้าพอใจตามที่เจ้ากล่าวอ้าง เมื่อเจ้าไม่ประสงค์เป็นหญิงเปลือยเพราะปราศจากคู่อยากจะได้ผัวข้าก็ช่วยหาให้เจ้าปรารถนาจะได้ชายเช่นไรเล่า? นางผู้ฉลาด"

"ขอเดชะ ข้าแต่สมมติเทพ อันสามีนั้นหม่อมฉันมีแล้ว แต่บัดนี้ต้องหาว่าเป็นนักโทษเพราะเจ้าหน้าที่จับกุมตัวมาเมื่อเช้า หม่อมฉันมิปรารถนาชายอื่นเป็นสามีอีกพระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสซักนางว่า "อันชาย ๓ คนที่จับมานี้เป็นอะไรกับเจ้า"

ทูลตอบว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ชายทั้ง ๓ คนนี้ ผู้หนึ่งเป็นสามีของหม่อมฉัน อีกผู้หนึ่งเป็นพี่ชายร่วมบิดามารดาเดียวกัน ส่วนชายที่ยังเยาว์วัยนั้นเป็นบุตรชายพระพุทธเจ้าข้า"

รับสั่งว่า "นังตัวดี เอาเถิดชาย ๓ คนที่ต้องโทษนี้ข้ายอมให้เจ้าเลือกเอาคนหนึ่ง โดยจะยกโทษให้แก่มัน เจ้าจะเลือกเอาผัว หรือลูก หรือพี่ก็ได้ ตามแต่ใจเจ้าข้าอนุญาตให้ตามพอใจ"

หญิงนั้นถวายบังคมท้าวเธออีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงทูลว่า "ขอเดชะ เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า หม่อมฉันขอเลือกเอาพี่ชาย พระพุทธเจ้าข้า สามีนั้นไม่ยากเลยที่หม่อมฉันจะหาใหม่ หากแต่งตัวผัดหน้าทาแป้งให้สดใส ก็คร้านที่ผู้ชายจะรุมตอมเพราะบุรุษในนครมีมากมายสุดจักเลือก

ส่วนบุตรเล่า พระพุทธเจ้าข้า เรื่องนี้ก็มิลำบากจะมิยากอะไรในเมื่อหม่อมฉันยังมิสามีได้ เก็บผักใส่ชายพกเสียอีกยังยากกว่า

แต่ว่าพี่ชายนั้นหม่อมฉันปรารถนา เพราะสุดปัญญาที่จักมีอีกได้แล้ว โดยบิดามารดาของหม่อมฉันล่วงลับจนหมดสิ้น จะหาใครในธรณินทร์มาเป็นพี่ร่วมอุทรร่วมมารดาเดียวกันอีกไม่ได้เลย

ด้วยเหตุนี้ ในคนโทษทั้ง ๓ ซึ่งทรงพระกรุณาให้หม่อมฉันเลือกเอาคนหนึ่งเพื่อให้พ้นโทษไป หม่อมฉันขอเลือกเอาพี่ชาย ขอได้โปรดพระราชทานตามที่กราบทูลถวายด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า"

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสดับ พอพระทัยในโวหารอันฉลาดของหญิงนั้นจึงทรงพระสรวล และตบพระหัตถ์สนั่นลั่น รับสั่งกะนางว่า

"เอาเถิด เจ้าฉลาดพูด ข้าเลื่อมใส ข้าจะยกโทษให้แก่พี่เจ้าคนเดียวเดี๋ยวเจ้าก็จะเลี้ยวแล่นขอลูกกะผัวอีก ขี้เกียจฟังเจ้าพรรณนา ข้ายอมยกให้หมดทั้ง ๓ คน เพราะต้องการบูชาน้ำใจเจ้าซึ่งซื่อสัตย์รักพี่รักน้องสมกับที่ร่วมท้องเดียวกันมา"

รับสั่งจบ ทรงบังคับราชบุรุษให้ไปปล่อยตัวคนทั้ง ๓ ซึ่งคุมขังไว้ให้พ้นโทษเป็นอิสระไป

เป็นอันว่า ชายทั้ง ๓ ได้รอดภัยพ้นอันตรายเพราะอาศัยสตรีผู้ฉลาดนั้นเพียงคนเดียว

เรื่องนี้ถอดความมาจาก อุจฉังคชาดก เอกนิบาต มัชฌิมปัณณาสก์ สิ้นสุดเนื้อเรื่องแต่เพียงเท่านี้

เรื่องนี้ ของสรุปลง โดยอัญเชิญพระราชนิพนธ์บทหนึ่ง ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ มาเป็นคติของเรื่องว่า

"เป็นพี่น้องต้องสนิทสิเนหา จะนิยมผู้อื่นกว่าได้อย่างไร"

เรื่อง

"ผู้กลับใจ" (พระองคุลิมาล)

—:o:—

สมมติว่ามีพระนครคือเมือง ๆ หนึ่ง ซึ่งปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย พระราชาแห่งนครนั้นมีอำมาตย์ผู้ใกล้ชิดคู่พระทัยเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินอยู่ ๒ คน อำมาตย์หนึ่ง เป็นผู้สุจริต ตั้งใจปฏิบัติราชกิจ ด้วยความซื่อสัตย์ และพยายามแนะนำข้อราชการสนองพระเดชพระคุณพระราชาในทางที่ชอบ เพื่อให้บังเกิดผลดีแก่แว่นแคว้นบ้านเมือง ส่วนอำมาตย์อีกผู้หนึ่งเป็นผู้ทุจริต ปฏิบัติราชกิจโดยขาดความซื่อสัตย์ทั้งแนะนำน้อมพระทัยให้พระราชาหมุนไปในทางที่ผิดเสื่อมเสียตลอดเวลา

ในอำมาตย์ ทั้ง ๒ คนนี้ ท่านผู้อ่านโปรดพิจารณาดูว่า พระราชาควรจะเชื่อถือไว้วางพระทัยผู้ใด ?

แน่นอน เหลือเกิน อำมาตย์ ผู้สุจริต นั่นแหละ ที่ พระราชา ควรจะทรง เชื่อถือไว้วางพระทัย เพราะมีประโยชน์ต่อพระองค์และพระราชอาณาจักรอย่างแท้จริง ส่วนอำมาตย์ผู้ทุจริตนั้นควรกำจัดให้พ้นไปเสียจากพระนคร ไม่ควรจะให้เข้าใกล้ เพราะประพฤติเป็นภัยและก่อความเดือดร้อนให้เกิดแก่พระราชาและประเทศชาติอย่างร้ายแรง ข้อนี้มีอุปมาฉันใด

คนทุกคนก็เช่นกัน เพราะแต่ละคนล้วนเป็นพระราชา โดยมีเมืองปกครองคนละเมือง ๆ ทั่วกัน ซึ่งมีอธิบายดังนี้

"อันร่างกายชายหญิงทั้งหลายนี้เปรียบเสมือนเป็นนคร คือเมือง เรื่องการเอาร่างกายของคนเปรียบว่าเป็นเมืองนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเอาไว้ ดังมีพระบาลีบทหนึ่งรับรองไว้ว่า

อฏฺฐีนํ นครํ กตํ มํสโลหิตเลปนํ

แปลว่า "สรีระ คือร่างกายนี้ อันกรรมสร้างให้เป็นเมืองของกระดูกทั้งหลายซึ่งมีเนื้อและเลือดเป็นเครื่องฉาบทา" ดังนี้เป็นต้น

เมือง คือร่างกายคนนี้ มีพระราชาอยู่ภายในเป็นผู้ปกครองเช่นเดียวกับเมืองภายนอกอื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งพระราชาผู้มีอำนาจเต็มที่แห่งกายนคร คือ เมืองร่างกายได้แก่จิตนั่นเอง

จิต คือใจนี้ มีหน้าที่ นึก, คิด และสั่งบัญชางานให้อวัยวะต่าง ๆ อันเป็นส่วนประกอบของกายนครเป็นไปตามบัญชาทุกประการ ฉะนั้น จิตจึงเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครองกาย ตรงกับคำโบราณที่ว่า

"ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว"

และตรงกับภาษิตบทหนึ่งว่า

"มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา"

แปลว่า "ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธาน"

อันพระราชาคือจิตนี้ มีอำมาตย์อยู่ ๒ นายด้วยกัน เป็นอำมาตย์สุจริต ๑ อำมาตย์ทุจริต ๑

อำมาตย์ทั้ง ๒ นี้ ได้แก่ "เจตสิก" คืออารมณ์ที่เกิดปรุงแต่งจิตให้ดีและให้ชั่ว อันแยกออกเป็นโสภณเจตสิก เครื่องปรุงแต่งจิตให้ดีเป็นกุศล ๑ เป็นอกุศลเจตสิก เครื่องปรุงแต่งจิตให้ชั่ว เป็นอกุศล ๑

โสภณเจตสิก ซึ่งปรุงแต่งจิตให้ดีเป็นกุศลนั้นเสมือนอำมาตย์ผู้สุจริต เพราะถ้าจิตน้อมไปในทางที่ชอบ จะพูดอะไรออกมาก็เป็นวาจาที่ดี ไม่ทุจริต จะทำอะไรก็เป็นการงานที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นผลร้ายแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นไปในคุณธรรมความดีอันให้เกิดความเจริญถ่ายเดียว

อกุศลเจตสิก ซึ่งปรุงแต่งจิตให้ชั่วเป็นอกุศลนั้น เหมือนอำมาตย์ผู้ทุจริตซึ่งคอยชักนำให้จิตน้อมนิยม ในความชั่วช้าเลวทราม อันเป็นอกุศลสารพัดอย่าง บุคคล

ผู้มีใจตกอยู่ในอำนาจอกุศลแล้ว จะพูด, จะทำ ย่อมเป็นไปในความทุจริตทุกประการ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ดุจพระราชาผู้ปกครองบ้านเมือง หลงเชื่อคำยุยงของอำมาตย์ผู้ทุจริต จนกระทั่งปฏิบัติราชกิจ ด้วยความไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความระส่ำระส่าย เดือดร้อนต่อพระราชอาณาเขต และมวลชนผู้อยู่ใต้ปกครองของพระองค์ฉะนั้น

ท่านที่รัก คนทุกคนไม่ต้องการเป็นคนชั่ว และความจริงนั้นคนไม่ชั่ว กิเลสที่ครอบงำใจให้ตกอยู่ในอำนาจของมันต่างหากที่ชั่วร้าย เพราะเป็นเครื่องทำลายความดีของตนจนหมดสิ้น ผู้ที่รักตัวและยังปรารถนาความเจริญแก่ตนเอง จึงควรจะต้องหมั่นพิจารณาดูว่า ขณะนี้ตัวของตัวกำลังถูกอำมาตย์สุจริตหรือทุจริตชักจูงใจ ถ้าหมั่นพิจารณาเนือง ๆ ก็จะเกิดสำนึกตนได้ และเมื่อสำนึกตนจนรู้ว่ากำลังถูกความชั่วชักนำไปในทางเสื่อม จะได้กลับใจของตนจากความชั่วต่าง ๆ นั้นเสียและหมุนจิตไปสู่ความดีต่อไป คล้ายกับพระราชาผู้ขับไล่อำมาตย์ทุจริตออกไปจนพ้นจากพระราชอาณาเขต แล้วเชื่อฟังแก่อำมาตย์ผู้สุจริตเท่านั้น เรื่องการกลับใจของตนจากชั่วมาทางดีนั้น คนแต่ครั้งก่อนก็เคยปฏิบัติได้ แม้แต่แรกเขาจะเป็นผู้เหี้ยมโหด ประพฤติหยาบช้าทารุณที่สุด อันถูกมหาชนสาปแช่งประณามอย่างร้ายกาจทั่วทุกทิศ ครั้นเมื่อเขารู้สึกตัวกลับใจเขาได้ จึงกลับได้รับยกย่องสรรเสริญจากผู้ที่เคยติเตียนนั้นว่า เป็นคนดีที่สุด ดุจเรื่องดังจะยกมาเล่าต่อไปนี้

*　　*　　*

เรื่องนี้เกิดขึ้น ณ พระนครสาวัตถี แคว้นโกศล ในสมัยพุทธกาล คือพระพุทธองค์ยังมีพระชนมายุอยู่

เวลาดึกสงัดของราตรีหนึ่ง ทั่วพระนครสาวัตถีถูกปกคลุมมืดมิดด้วยเมฆฝนเบื้องบน เสียงกระหึ่มของสายฟ้าคำรามเป็นระยะ ๆ แสดงว่าฝนจะตกหนักในเวลาไม่ช้า ทุกเรือนชานบ้านช่องต่างปิดประตูหน้าต่างเงียบสงัด ผู้คนทั้งหลายหลับอย่างเป็นสุขเพราะอากาศเย็นสบาย แต่ยังมีอีกบ้านหนึ่งซึ่งดูเหมือนจะเป็นเพียงบ้านเดียวแท้ ๆ ซึ่ง

ตั้งอยู่ ณ สถานที่ไม่ไกลจากกำแพงพระราชวังนัก มีแสงไฟลอดออกมาภายนอกอย่างสว่างไสว เห็นผู้คนภายในบ้านนั้นเดินขวักไขว่ไปมาตลอดเวลาคล้ายกับว่ามีงานสำคัญซึ่งจะต้องทำแข่งกับพายุที่พัดจัดและสายฝนอันจะตกลงมาภายในเวลาไม่ช้าฉะนี้

ครู่ใหญ่ เมฆฝนซึ่งตั้งเค้าอยู่นานแล้วก็สลายตัวเป็นเม็ดฝนตกลงมาอย่างหนัก ฟ้าแลบแปลบปลาบประสานกับเสียงพายุซึ่งพัดแรงจัดอย่างน่ากลัว ก่อให้ความหนาวเย็นเป็นที่สุด อากาศเช่นนี้น่าที่ทุกคนจะกระชับผ้าห่มให้แน่นตัว เพื่อความสุขด้วยการนอนเสียนิ่งกระไร แต่ภายในบ้านข้างประตูพระราชวังหลังนั้นยังสว่างไสวด้วยแสงไฟเช่นเดิม และดูเหมือนว่าทุก ๆ คนในบ้านต่างพลุกพล่านเสียยิ่งกว่าก่อนฝนตกอีก

บ้านหลังนี้ เป็นบ้านของปุโรหิตผู้หนึ่ง ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ทุกคนในบ้านวุ่นวายทั่วกันในคืนนั้น เพราะภรรยาของปุโรหิตผู้มีครรภ์แก่เจ็บท้องแสดงว่าจะคลอดบุตร การคลอดบุตรของนางครั้งนี้เป็นครั้งแรก ฉะนั้นญาติทั้งสองฝ่ายจึงมาชุลมุนช่วยเหลือกันมากมาย ผู้คนในบ้านก็พลอยวุ่นวายไปด้วยทั่วถ้วนกัน

ฝนก็ตกหนัก เสียงของ นางมันตานี ภรรยาปุโรหิตผู้ร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวดดังลอดออกมาจากห้องคลอดเป็นระยะ ๆ ปุโรหิตเดินไป ๆ มา ๆ นั่งไม่ติดที่ ความคิดสับสนหลายอย่าง สงสารภรรยาด้วย คิดถึงลูกที่จะเกิดมาไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายด้วย เป็นห่วงเกรงว่าภรรยาและบุตรจะเป็นอันตรายด้วย จะช่วยอะไรเขาบ้างก็ไม่ถนัดเก้ ๆ กัง ๆ เดินไปด้านโน้นด้านนี้ ทั้งดีใจว่าจะได้เป็นพ่อคน ทั้งว้าวุ่นใจเพราะห่วงอยู่ตลอดเวลา ความรู้สึกของชายผู้ใกล้จะได้บุตรคนแรกมันเป็นเช่นนี้

ต่อมาครู่ใหญ่ ฝนค่อย ๆ ซาลง จนหายขาดไปในที่สุด ท้องฟ้าแจ่มใสปราศจากเมฆหมอก เพราะลมแรงพัดผ่านไปจนหมดสิ้น ดวงดาวต่าง ๆ ปรากฏบนท้องฟ้าเห็นได้อย่างชัดเจน ปุโรหิตยืนเหม่อที่ช่องหน้าต่าง หันหน้ามองไปทางด้านพระราชวัง ทันใดนั้น พลันปรากฏมีเหตุอันน่าอัศจรรย์เกิดขึ้นคือเป็นแสงคล้ายรัศมีเพลิงลุกโพลงขึ้นทางพระราชวัง และบริเวณทั่วไปทั้งสี่ทิศ แม้แต่อาวุธที่มีอยู่ภายในบ้านของปุโรหิตก็เกิดประกายแสงขึ้นเช่นกัน แต่เป็นเพียงแวบเดียวเท่านั้นก็สงบลง ปุโรหิตตกตะลึงอยู่ชั่วครู่ พลันหูก็ได้ยินเสียงร้องของทารกในขณะนั้นพอดี แสดงว่า

นางมันตานีคลอดบุตรแล้ว จึงเงยหน้ามองขึ้นไปบนท้องฟ้า คะเนเวลาว่าพ้นเที่ยงคืนไปได้เพียงเล็กน้อย กำหนดเวลาว่าเป็นยามโจรฤกษ์ เสียงผู้คนทั้งหลายพูดกันอื้ออึงว่าเด็กที่คลอดมานั้นเป็นชายแข็งแรงดี พ้นอันตรายทั้งแม่ทั้งลูก แต่ขณะที่ทุกคนมีสีหน้าและแสดงกิริยาว่ายินดีอยู่นั้น ปุโรหิตเดินกลับเข้ามาในห้องด้วยใบหน้าอันเศร้าหมอง หันมองบุตรที่แรกเกิด ซึ่งญาติผู้หนึ่งอุ้มออกมาให้ชมด้วยความรักอย่างสุดแสน พร้อมกับถอนใจใหญ่คล้ายกับว่ามีทุกข์หนักเต็มประดา ไม่พูดจาประการใดกับใคร ๆ แม้แต่คำเดียว เดินเลยเข้าไปเยี่ยมภรรยาในห้องคลอด ยืนใกล้ด้านศีรษะของนางแล้วยกมือลูบศีรษะภรรยาที่รักเบา ๆ ครู่หนึ่ง จึงหันหลบเดินไปสู่ห้องของตน ทิ้งความงุนงงให้เกิดเป็นความสงสัยแก่ผู้ที่ได้พบเห็นทั่วกันทั้งสิ้น

* * *

ณ วันรุ่งขึ้นเวลาเช้า พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จจากที่บรรทม ทรงชำระพระวรกายแล้วประทับบนพระแท่นที่ สีพระพักตร์ของพระองค์มีลักษณะให้ประจักษ์ว่าไม่ได้ทรงบรรทมหลับเลย ขณะที่ทรงลำดับเรื่องราวอันเป็นเหตุให้ไม่ได้บรรทม พลันปรากฏร่างของปุโรหิต มาหมอบเฝ้าอยู่ใกล้ รู้สึกดีพระทัยเพราะทรงประสงค์จะได้พบฉะนั้น จึงตรัสถามว่า

"ท่านอาจารย์ เมื่อคืนนี้เกิดเหตุอะไรขึ้น ทราบบ้างไหม ? ฉันตกใจนอนไม่หลับเลยตลอดทั้งคืน"

"เหตุที่เกิดเป็นอย่างไรพระพุทธเจ้าข้า" ปุโรหิตทูลถาม

"เมื่อคืนนี้ฉันคะเนว่าสักเที่ยงคืนเศษ กำลังเคลิ้ม ๆ จะหลับอยู่ทีเดียว มีเหตุอัศจรรย์ทำให้ต้องตกใจ เลยนอนไม่หลับทั้งคืน เพราะบรรดาอาวุธต่าง ๆ สั่นระรัวกระทบกันเอง คล้ายมีคนมาแกว่งไกว แม้แต่พระแสงขรรค์คู่มือฉัน ก็มีรัศมีโพลงขึ้นเฉย ๆ คล้ายกับไฟลุกขึ้น แต่แวบเดียวก็สงบไป ฉันตกใจเหลือเกิน และสงสัยว่าเรื่องที่เกิดขึ้นนี้ จะเป็นนิมิตดีหรือร้ายประการใด เลยนอนไม่หลับ ตั้งใจว่าจะคอย

ถามท่านอาจารย์ตอนเช้านี้แหละ พอดีนั่งคิดอยู่ท่านอาจารย์ก็เข้ามาทันใจดีเหลือเกิน ช่วยพยากรณ์ให้ฉันหายสงสัยทีเถอะ"

ปุโรหิตก้มหน้านิ่งอยู่ครู่หนึ่ง นึกแล้วว่าจะต้องทรงถามในเรื่องนี้ อ้าปากจะทูลแต่เสียงไม่มีออกมาจากลำคอ สุดท้ายก็ข่มใจตนให้เป็นปกติแล้วทูลว่า

"ขอเดชะ เมื่อคืนนี้ภรรยาของหม่อมฉันคลอดบุตรพระพุทธเจ้าข้า"

"อ้อ คลอดแล้วหรือ เป็นผู้หญิงหรือผู้ชายล่ะ แล้วฉันไม่เห็นว่าจะเกี่ยวกับเรื่องเหตุของเมื่อคืนที่ฉันถามเลย"

"เรื่องนี้เกี่ยวพันพระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันตรวจดูตามฤกษ์ที่บุตรชายคลอดแล้ว ปรากฏว่าหารกนี้เกิดในยามโจรฤกษ์ จึงเป็นเหตุอาเพศทำให้อาวุธต่าง ๆ กระทบกันและลุกโพลงขึ้นมา ข้อนี้หมายความว่า ต่อไปจะต้องปราบเขาโดยใช้อาวุธและกำลังทหารอย่างมากพระพุทธเจ้าข้า" ปุโรหิตตอบแล้วก้มหน้านิ่งเพื่อฟังพระดำรัสต่อไป

"หมายความว่า ลูกชายของท่านอาจารย์นี้ ต่อไปจะเป็นโจรร้ายหรือ ?" ทรงซัก

"พระพุทธเจ้าข้า ลูกของหม่อมฉันผู้นี้ ต่อไปจะเป็นโจร"

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับรู้สึกประหลาดพระทัย จึงทรงซักปุโรหิตต่อไปว่า "มันจะเป็นโจรธรรมดาหรือโจรราชสมบัติ แล้วจะแก้ไขได้อย่างไรบ้าง ท่านอาจารย์"

"โจรธรรมดาเท่านั้นพระพุทธเจ้าข้า แต่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่มหาชนอย่างมากมาย ส่วนวิธีแก้ไขนั้น หม่อมฉันได้เตรียมไว้แล้ว ดังจะทูลถวายเพื่อทรงจัดการต่อไปคือ หม่อมฉันขอถวายเด็กคนนี้แก่พระองค์ แม้เขาจะเป็นเลือดเนื้อและบุตรคนแรกของหม่อมฉันก็จริง แต่ต่อไปภายหน้าเขาจะเป็นโจร ก่อการร้ายให้ผู้คนต้องเดือดร้อนอย่างมาก ฉะนั้นขอได้โปรดประหารเสียในยามที่เขายังเยาว์วัยอยู่ทั้งนี้เพื่อเป็นการตัดไฟแต่ต้นลมพระพุทธเจ้าข้า" ปุโรหิตทูลด้วยเสียงอันแจ่มใสชัดเจนแสดงการกล่าวด้วยตั้งใจจริง

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่ายพระพักตร์ แสดงว่าไม่ทรงชอบด้วย แล้วรับสั่งว่า

"ท่านอาจารย์ เป็นผู้ใหญ่นั้น จะยกย่องหรือลงโทษคนในเมื่อความดีหรือความชั่วของเขายังไม่ปรากฏ เป็นวิธีที่ไม่ถูก เด็กลูกท่านอาจารย์มันยังไม่รู้เดียงสาอะไร ฉันไม่เชื่อว่ามันจะเป็นโจร ถึงแม้มันจะเป็นโจรต่อไป ก็ต้องถูกเจ้าหน้าที่ทำการปราบปรามตามเรื่อง

แต่ว่าท่านอาจารย์พึงเลี้ยงดูอบรมเขาให้ดีเสียแต่ยามเยาว์ พ้นเพกำเนิดเขาดีแต่เดิมแล้ว ฉันเข้าใจว่าจะกลายเป็นคนชั่วได้ยาก ที่ท่านอาจารย์ให้ฉันสั่งฆ่าเด็กคนนี้ฉันทำไม่ได้ เพราะไม่แน่นักว่าคนเกิดในฤกษ์โจรจะเป็นโจรทุกรายไป แล้วที่ผู้เกิดในราชาฤกษ์เล่า ทำไมจึงไม่ได้เป็นกษัตริย์ทุกคนบ้าง ? ท่านอาจารย์จงเลี้ยงดูลูกของท่านให้ดีตามที่ฉันแนะนำเถิด" รับสั่งแล้ว ทรงสนทนากับปุโรหิตอีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง จึงทรงอนุญาตให้ปุโรหิตออกจากที่เฝ้าไปได้

ปุโรหิตเดินออกจากที่เฝ้า เดินกลับบ้านด้วยความเบิกบานใจหายทุกข์ ใครบ้างเล่าที่เป็นเช่นปุโรหิตผู้นี้จะไม่ทุกข์ในเมื่อรู้อยู่ว่าลูกของตนต่อไป จะเป็นโจร และถ้าขืนยึดเนื้อความไว้ ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นผู้มีหน้าที่ตรวจตราฤกษ์ยามและรู้ชัดไฉนเลยจะไม่ถูกครหาจากคนทั่วไป ดังนั้น เมื่อพระราชาทรงให้อภัยไม่ถือโทษต่อบุตรน้อยของตนจึงปลื้มใจ เดินกลับมาสู่บ้านด้วยความรู้สึกอันแตกต่างจากเดินไปเข้าเฝ้า

ครั้นเมื่อมาถึงบ้านแล้วเขาจึงแจ้งเรื่องราวทั้งหมดให้ภรรยาตนทราบ ต่อมาอีกไม่กี่วัน เมื่อถึงคราวจะตั้งชื่อบุตรตน จึงต้องการหานามอันเป็นมงคล และเป็นเครื่องสะกิดใจให้บุตรชายได้ระลึกถึงชื่อไว้จะได้ไม่ทำชั่ว ดังนั้น จึงพร้อมกันตั้งนามบุตรชายตนว่า "อหิงสกะกุมาร" แปลว่า "ผู้ไม่ประทุษร้ายใคร" ด้วยหมายใจจะได้ชื่อนี้เป็นเครื่องเตือนสติแก่บุตรตนในภายหน้าต่อไป แล้วจึงได้จัดหาพี่เลี้ยง นางนมซึ่งเลือกคัดเอาแต่ผู้มีนิสัยดี รูปร่างงดงาม มาเลี้ยงดูบุตรตน ครั้นเมื่ออหิงสกะกุมารเจริญวัยรู้เดียงสา ก็อบรมสั่งสอนกล่อมเกลาให้เขาเป็นเด็กรู้จักผิดชอบชั่วดี และ

ไม่ให้ประพฤติตัวทางเกเรหรือรังแกผู้อื่น อหิงสกะกุมารจึงเป็นเด็กที่มีนิสัย อ่อนน้อม รู้ผิดรู้ถูก และเกลียดการเบียดเบียนประทุษร้ายต่อผู้อื่น เพราะเชื่อถือตามโอวาทของบิดามารดา จนปุโรหิตและนางมันตานีมีความชื่นใจคลายวิตกว่า บุตรของตนคงจะไม่เป็นโจรไปได้ในภายหน้า เพราะมีนิสัยและกิริยาเรียบร้อยดีแต่น้อยมา

* * *

จำเนียรกาลต่อมาจากนั้นได้ประมาณ ๑๕ ปีเศษ อหิงสกะกุมารเจริญเติบโตรุ่นหนุ่ม ได้ศึกษาวิชาไตรเพทวิทยาตามประเพณีพราหมณ์จากปุโรหิตผู้เป็นบิดาพอมีความรู้ แต่ยังไม่เจนจบนัก เพราะปุโรหิตพิจารณาเห็นว่าเป็นวิชาที่ไม่ถูกกับอัธยาศัยของบุตรตน จึงไม่ฝืนใจให้เขาเรียน พ่อ-แม่-ลูกทั้งสามอยู่ร่วมกันด้วยความสุขตามสภาพ ปุโรหิตและนางมันตานีมีบุตรเพียงคนเดียว คือ อหิงสกะเท่านั้นเอง เขาจึงเป็นที่รักของท่านทั้งสองดุจดวงตาและดวงใจ ไม่มีอะไรอีกแล้วที่พ่อแม่จะรักยิ่งกว่าลูก และถ้าลูกนั้นเป็นลูกที่อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ด้วย ยิ่งเพิ่มให้ทุ่มเทความรักให้ยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ อหิงสกะกุมารเติบโตขึ้นมาโดยไม่มีเค้าเลยที่จะแสดงให้เห็นว่าเขาจะเป็นโจรไปได้ตามคำทำนายของพ่อ เพราะความประพฤติและนิสัยของเขา ส่อให้เห็นว่าเป็นคนดีที่สุด บิดามารดาทั้งสองก็คลายความหนักใจ ปุโรหิตเองกลับนึกติเตียนตำราพยากรณ์ซึ่งตนศึกษามาจากอาจารย์ว่า การทำนายคนผู้เกิดในฤกษ์ต่าง ๆ นั้นคงจะไม่แน่ทุกรายไป

ต่อมา สองสามีภรรยาปรึกษากันถึงเรื่องบุตรว่า ควรจะให้เขาได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างกว้างขวาง มีความรู้จนพอเป็นที่พึ่งของเขาต่อไปได้เพราะบิดามารดานั้นไม่สามารถอยู่เป็นที่พึ่งแก่ลูกจนตลอดไป หรือทรัพย์สมบัติทั้งหลายก็เช่นกัน คนมีวิชาความรู้เท่านั้น จึงจะแสวงหาทรัพย์ได้โดยไม่ยาก ดังคำว่า "มีวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน" ผู้ใดที่ไร้วิชาความรู้อย่าว่าแต่จะหาทรัพย์ใหม่มาเพิ่มเติมเลย แม้แต่มรดกเก่าซึ่งพ่อแม่หาไว้ให้ก็ไม่สามารถรักษาได้ จึงตกลงจะส่งอหิงสกะไปศึกษา ณ เมืองตักกสิลา ซึ่งเป็นเมืองที่เจริญด้วยการศึกษาวิชาทุกแขนงในสมัยนั้น

แม้แต่จะรักลูก จะคิดถึงลูกก็จำเป็นจำใจต้องส่งไป เพื่อให้ลูกจากไปด้วยการกลับมาอย่างมีความรู้ ดีกว่าให้อยู่ร่วมกับพ่อแม่ด้วยความโง่ เมื่อปรึกษาตกลงแล้วจึงเรียกอหิงสกะกุมารมาชี้แจงให้ฟังจนเขาเข้าใจและรับปากกับท่านทั้งสองว่า จะตั้งใจไปศึกษาเล่าเรียนให้สมกับที่พ่อแม่ปรารถนา ท่านทั้งสองปลื้มใจจึงกำหนดวันเพื่อให้บุตรของตนเดินไปสู่เมืองตักกสิลาต่อไป

ครั้นถึงวันกำหนดว่ารุ่งขึ้นที่อหิงสกะจะเดินทางออกจากบ้าน เพื่อไปสู่ตักกสิลานครตามความเห็นชอบของท่านผู้บังเกิดเกล้าทั้งสอง ค่ำวันนั้น ปุโรหิตผู้เป็นพ่อเรียก บุตรชาย ของตนเข้าไป สอนด้วย ความเป็นห่วง และ หวังดีแก่บุตร ของตนเป็น ที่พึ่งสอนทั้งเรื่องการให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจอย่างไรจึงจะเรียนได้ดีสมกับที่ปรารถนานั้น ท่านก็อธิบายให้โดยละเอียดดุจดังนิพนธ์ซึ่งโบราณาจารย์ได้ประพันธ์ไว้บทหนึ่งว่า

"เริ่มเรียนให้เร่งรู้	ทั้งสิ่งคู่ประมาณหมาย
หนึ่งพึ่งอย่าพึ่งตาย	ให้ตั้งจิตกำหนดจำ
หนึ่งให้อุตสาหะ	เอาจิตคิดพินิจคำ
หนึ่งห้ามอย่าเอื้อนอำ	ฉงนใดให้เร่งถาม
หนึ่งให้หมั่นพินิจ	ลิขิตข้อสุขุมความ
พร้อมองค์จึงทรงนาม	ว่าศิษย์แท้ที่ศึกษา"

นอกจากนั้น ท่านยังอุตส่าห์สอนลูกชายคนเดียวนี้อีกมากมายหลายประการ ทั้งเรื่องการอยู่ร่วมกับคนอื่น, การขยันหมั่นเพียร, การทำตัวให้พอประมาณ, ถึงอ่อนหรือแข็งก็ให้เกิดประโยชน์ ดุจดังคำกลอนซึ่งท่านได้ประพันธ์ไว้ดังนี้

๑. เรื่องการอยู่ร่วมกับคนอื่น

"อยู่คนเดียว	ให้ระวัง	ยั้งความคิด
อยู่ร่วมมิตร	ต้องระวัง	ยั้งคำขาน
อยู่ร่วมราช	เคารพตั้ง	ระวังการ
อยู่ร่วมพาล	ให้ระวัง	ทุกอย่างเอย"

๒. เรื่องสอนให้เป็นคนขยัน ไม่ทำตัวให้เป็นคนไร้ประโยชน์

"แม้ภูผา เขายังผ่า เป็นผาแผ่น
ตั้งเป็นแท่น ซุ้มจำหลัก งามอักโข
แกะลวดลาย แลเหมือนไม้ ติดไว้โชว์
ง่ายกว่าโล้ คนขี้คร้าน ให้หมั่นเพียร"

๓. เรื่องทำตัวให้เป็นประโยชน์

"ถ้าจะอ่อน ให้อ่อนเป็น ดังเส้นไหม
เอาไว้ใช้ ผูกเสือโคร่ง ขึ้นโยงเฆี่ยน
แม้จะแข็ง ก็ให้แกร่ง ดังวิเชียร
เอาไว้เจียน ตัดกระจก เจียระไน"

นอกจากนั้น ท่านปุโรหิตผู้ยังมีความหวั่นเกรงตามฤกษ์เกิดของบุตรอยู่อีก จึงได้พยายามสอนลูกเป็นครั้งสุดท้ายอีกว่า "ลูกรักของพ่อ เจ้านี้เกิดในตระกูลของพราหมณ์ เป็นอุศุภโตศุภชาติ คือชาติที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา อันพราหมณ์นั้น เขาแปลว่า "ผู้ประเสริฐ" หรือ "ผู้มีบาปอันลอยเสียแล้ว" ผู้เป็นพราหมณ์จึงไม่ควรด่าไม่ควรว่าเสียดแทงให้ผู้อื่นต้องเจ็บใจและไม่ควร ตี แทง ทำร้าย หรือฆ่าผู้อื่นใดทั้งสิ้นให้ถึงแก่เจ็บปวดและตาย เพราะเป็นบาปมหาศาล ชีวิตใคร ใครก็รัก ร่างกายของใคร ใครเขาก็รัก เราต้องได้รับบาดแผลจากผู้อื่น ย่อมเจ็บปวดเดือดร้อนฉันใด การทำให้ผู้อื่นต้องบาดเจ็บ เขาก็ต้องวุ่นวายได้ทุกข์ดุจกัน ชีวิตเรา ๆ ไม่ต้องการให้ผู้ใดมาทำลายเพราะหวงแหนที่สุด ผู้อื่นเขาก็รักและหวงแหนชีวิตเขาเช่นกัน ใครฆ่าถึงกับต้องสิ้นชีวิตไปคนหนึ่งย่อมจะก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจอาลัยแก่ผู้เป็นญาติ เป็นสายโลหิต เป็นมิตรของเราทำให้เกิดความชอกช้ำฉันใด การฆ่าผู้อื่นก็เช่นกัน นอกจากผู้นั้นต้องตายแล้ว ยังเป็นการก่อให้เกิดความทรมานทางจิตใจแก่ผู้เป็นบุตร ภรรยา สามี มารดา ญาติเขา ทำให้เขาโศกเศร้า เสียดาย ชอกช้ำ

และอาฆาตอย่างเหลือหลาย ฉะนั้น ลูกอหิงสกะจะรับปากกับพ่อสักคำได้หรือไม่ว่า ลูกปีนผู้รักษาความเป็นพราหมณ์ตามสกุลของเราให้ดีที่สุด ไม่ให้มือของเจ้าต้องประหารให้ผู้อื่นปวดเจ็บและสิ้นชีวิตไป รับปากให้พ่อชื่นใจสักคำเถิดลูกรัก"

อหิงสกะกุมารก้มตัวลงแล้วกราบที่แทบเท้าบิดา รับปากกับท่านด้วยเสียงอันหนักแน่น แสดงถึงความเด็ดเดี่ยวแน่นอนว่า "ได้ครับคุณพ่อ ลูกขอรับรองว่าลูกจะรักษาความเป็นพราหมณ์ให้ตลอดไป โดยไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายให้ใครต้องเดือดร้อนทั้งด้าน ร่างกาย ชีวิต และกระทบกระเทือนจิตใจเป็นอันขาด ขอให้คุณพ่อนอนใจได้ ว่าลูกจะไม่ฝ่าฝืนต่อโอวาทของคุณพ่ออย่างแน่นอน" เขากล่าวจบแล้วก็สบสายตาจับดูใบหน้าของบิดาซึ่งอมยิ้มด้วยความพอใจในคำรับรองของเขา พ่อลูกสนทนากันเรื่องอื่น ๆ ต่อไปอีกครู่ นางมันตานีพราหมณีผู้เป็นมารดาก็เข้ามาร่วมวงด้วยเพราะได้จัดเตรียมสิ่งของให้บุตรชายแล้วเสร็จ คืนนั้นสามคน พ่อ แม่ ลูก นั่งสนทนากันจนดึกดื่นด้วยความอาลัยที่จะต้องจากกันในวันรุ่งขึ้น

* * *

ครั้นวันรุ่งขึ้นตอนเช้า อหิงสกะกุมารเตรียมตัวเรียบร้อยก็เข้ามาลาบิดามารดา ซึ่งมีใบหน้าอาบด้วยน้ำตาเพราะความอาลัยบุตรชาย จากนั้นเขาก็เอาย่ามซึ่งบรรจุของใช้เครื่องกินในการเดินทาง ขึ้นสะพายบ่าเดินออกจากบ้านไปตักกสิลานครต่อไปตามความประสงค์ของผู้บังเกิดเกล้า และการเดินทางไปศึกษาของเขานี้ เรียกว่าเดินทางแบบนักเรียน คือถึงบิดามารดาท่านมีทรัพย์สามารถจะจัดจ้างเกวียนเดินทางให้บุตรได้รับความสะดวกสบายไม่ต้องลำบากด้วยการเดินทางได้ก็จริง แต่ท่านไม่ประสงค์จะทำเช่นนั้น เพราะต้องการจะฝึกนิสัยให้ลูกอดทนและเคยชินต่อความลำบาก เพื่อไม่ให้เป็นคนสำรวยต่อไปอันมิใช่วิสัยของลูกผู้ชาย และเพื่อให้เขาได้รู้จักรสของความลำบากซึ่งเป็นของธรรมดาสำหรับชีวิตไว้ ดังนั้น เขาจึงต้องเดินทางไปสู่เมืองตักกสิลา ซึ่งมีระยะทางห่างจากเมืองสาวัตถีนับได้หลายสิบโยชน์ โดยเดินตามขบวนเกวียนของพวกพ่อค้าซึ่งจะไปค้าขายยังพระนครนั้น อาศัยพวกพ่อค้าเป็นผู้นำทางไป

ฉะนั้น เขาจึงได้รู้รสและรู้จักกับความลำบาก ซึ่งไม่เคยได้รู้จักมาแต่ก่อนนอกจากเท้าทั้งสองจะเจ็บปวดและแตกระบมไปหมดแล้วยังต้องนอนกลางดิน กินกลางทราย เยี่ยงนักเดินทางข้ามเมืองอีกด้วย อหิงสกะรอนแรมมากับกระบวนเกวียนของพ่อค้า ซึ่งแวะตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ระหว่างทางเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เป็นเวลานานถึงครึ่งเดือนเศษจึงบรรลุถึงพระนครตักกสิลาสมกับที่ตั้งใจ ต่อจากนั้นอหิงสกะจึงกล่าวอำลาพ่อค้าซึ่งอาศัยเดินทางมา แล้วแยกทางไปหาที่พักเอาเอง ณ ศาลาข้างประตูนั้นก่อน

จะพรรณนาถึงสภาพของตักกสิลานครในครั้งพุทธกาลให้ทุกท่านได้ทราบเป็นเค้า ๆ ไว้เสียด้วย อันพระนครตักกสิลาในสมัยก่อนนั้น จัดว่าเป็นนครแห่งการศึกษา เป็นศูนย์กลางที่รวมการศึกษาทุกแขนง ทุกชนิด ซึ่งมีสอน มีเรียนกันอยู่ในโลกครั้งกระนั้น จะเรียกว่าเมืองนี้เป็นเมืองแห่งมหาวิทยาลัยก็ไม่ผิด เพราะนอกจากเรื่องการศึกษาแล้ว ตักกสิลาไม่เคยปรากฏชื่อเสียงในเรื่องอื่นเลยไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมืองภายในหรือการรบภายนอก ซึ่งผิดกว่าเมืองอื่น ๆ ในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก และถ้าจะแยกหลักการศึกษา ซึ่งคนแต่สมัยก่อนนิยมเล่าเรียนกันโดยเฉพาะแต่แขนงใหญ่ ๆ เท่านั้น ก็มีดังนี้

๑. วิชารัฐศาสตร์

๒. วิชาอักษรศาสตร์

๓. วิชายุทธศาสตร์

๔. วิชาแพทย์ (เมื่อพูดถึงวิชานี้ท่านผู้เคยรู้จักนามของหมอชีวกโกมารภัจจ์ในครั้งพุทธกาล ซึ่งสามารถขนาดทราบถึงต้นไม้ทุกชนิดว่ามีสรรพคุณเป็นยาทั้งสิ้น และชำนาญการผ่าตัด โดยเป็นผู้ที่ผ่าศีรษะของมนุษย์รักษาโรคเส้นประสาทให้หายได้เป็นคนแรก ก็ศึกษามาจากตักกสิลานคร)

๕. วิชาชีววิทยา

๖. วิชาดนตรี ฟ้อนรำ และยังมีดาราศาสตร์ และวิชาอื่น ๆ อีกมาก ฯลฯ ซึ่งใครต้องการจะเรียนอะไร มีอาจารย์เป็นผู้สอนให้ทั้งสิ้นตามความต้องการ

ฉะนั้น ภายในพระนครตักกสิลา จึงมีนักศึกษาซึ่งมาจากต่างบ้านต่างเมือง ปะปนอยู่รวมกันแน่นขนัดไปหมด ผู้ที่มาก็ล้วนแต่ต่างสกุลกัน บางคนเป็นถึงยุพราช คือโอรสของกษัตริย์บางประเทศ บางคนเป็นบุตรเจ้าผู้ครองนคร บ้างก็มาจากสกุลเสนาบดี ข้าราชการ พ่อค้า และแม้แต่สกุลพราหมณ์ ทั้งนี้เพราะใครก็ตามที่มาศึกษา และสำเร็จวิชาจากตักกสิลานครนี้กลับไป ย่อมจะเป็นผู้มีชื่อเสียงดี และเป็นที่นิยมของวงราชการทุกสาขาในครั้งกระนั้น บิดามารดาผู้มีบุตรจึงพยายามส่งเสียให้บุตรของตนได้มาเรียนวิชาในเมืองตักกสิลา เพื่อยังเกิดความก้าวหน้าแก่บุตรของตนเอง

จะอธิบายเกี่ยวกับเรื่องการเข้าศึกษาตามสำนักของอาจารย์ในครั้งกระนั้นอีกสักเล็กน้อย คือ ผู้ที่จะเรียนวิชาอะไรและจะเรียนกับอาจารย์คนไหน ตนมีสิทธิเข้าไปสมัคร และฝากตัวแก่ท่านได้เลยตามความพอใจ ค่าเล่าเรียนนั้น อาจารย์ตั้งไว้ ๒ แบบด้วยกัน คือถ้าผู้ใดมีทรัพย์เช่นเงินทองมาให้เป็นค่าวิชา อาจารย์ก็รับเป็นศิษย์และให้ปลูกบ้านอยู่เอาเองล้อมบ้านอาจารย์อีกที บ้านอาจารย์เป็นเรือนหลังใหญ่อยู่กลาง ส่วนของศิษย์ปลูกอยู่เรียงรายรอบ ๆ ออกไป พวกที่เรียนโดยให้ค่าวิชานี้อาจารย์เป็นผู้เลี้ยงอาหารเช้าเย็นให้เสร็จ นี้อย่างหนึ่ง

ส่วนอีกแบบหนึ่ง คือพวกนักศึกษาที่ขาดทุนทรัพย์โดยบิดามารดาเป็นผู้ยากจน หรือว่าต้องการประหยัดรายจ่าย เมื่อเข้าไปฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านแล้วก็ต้องเรียนด้วย ต้องทำงานให้ท่าน เป็นต้นว่า ตักน้ำ ตำข้าว หาฟืน กวาด ถูบ้าน ตลอดจนปรนนิบัติท่านอาจารย์ หรือทำกิจการอื่นตามแต่ท่านจะใช้ด้วย วิธีเข้าศึกษามีอยู่ ๒ แบบดังนี้

อหิงสกะกุมาร เมื่อแยกทางกับพวกพ่อค้าแล้ว ก็มาพักอยู่ที่ศาลาพักคนเดินทางข้างประตูเมือง มองดูผู้คนเดินไปมาขวักไขว่ ส่วนมากมีหนังสืออันเป็นตำราติดตัวเดินเข้าเมืองออกจากเมืองเป็นทิวแถว นึกดีใจที่ตนอุตส่าห์ดั้นด้นจนมาถึงเมืองนี้ได้สมความตั้งใจ แต่ครั้นแล้ว ใจก็หวนนึกกลับไปถึงพ่อแม่ทำให้คิดถึงท่านอย่างมาก เท่าที่ตนอยู่กับท่านมาเป็นเวลานานความรักความเมตตาซึ่งท่านมีอยู่ต่อตนอันล้นเหลือนั้นคล้ายกับว่าเป็นสิ่งธรรมดา เพราะได้รับเป็นประจำจนชินไป แต่เมื่อจากอกของท่านมาแล้ว เกิดความลำบากจึงทำให้ระลึกถึงคุณของท่านมากขึ้น แข็งใจฝืนอารมณ์ปลอบใจ

ของตนเองว่า อีกไม่นานนักเราคงได้กลับบ้านพร้อมกับสำเร็จการศึกษา จะไปอยู่รับใช้ปรนนิบัติให้ท่านมีความสุขตลอดไปจะไม่ขอแยกให้ห่างจากท่านอีกเลยเป็นอันขาด คืนวันนั้นเขาอาศัยนอนอยู่ ณ ศาลาพักนั่นเอง หลับไปด้วยความอ่อนเพลียที่ต้องชอกช้ำด้วยการเดินทางมา

ครั้นรุ่งเช้า เมื่ออหิงสกะกุมาร บริโภคอาหารที่นำติดตัวมาอิ่มดีแล้วจึงเก็บของเดินเข้าไปในเมือง สืบถามผู้คนดูถึงสถานที่ซึ่งอาจารย์ทิศาปาโมกข์ผู้เชี่ยวชาญในวิชารัฐศาสตร์และยุทธศาสตร์อาศัยอยู่ คนที่รู้เขาก็ชี้ทางให้ ตนจึงเดินไปถึงที่นั้นแล้วได้เข้าไปหาท่านกระทำคารวะ พร้อมกับฝากตนขอเป็นศิษย์เพื่อศึกษาเล่าเรียนวิชารัฐ-ศาสตร์ และวิชายุทธศาสตร์ตามที่ตนตั้งใจไว้ เมื่ออาจารย์ถามถึงชาติ สกุล ชื่อบิดามารดาก็ได้เรียนให้ท่านทราบโดยตลอด และขอสมัครเป็นนักเรียนชนิดเรียนด้วยทำงานด้วย เพราะไม่มีทรัพย์จะให้เป็นค่าบูชาครู อาจารย์ทิศาปาโมกข์ฟังเสียงและพิศดูรูปร่างลักษณะของอหิงสกะก็ชอบใจ จึงรับตัวเอาไว้เป็นศิษย์ของตนตามที่เขาเข้ามาสมัคร อหิงสกะจึงได้สำนักเรียนอยู่กับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ในพระนครตักกสิลานั่นเอง

ท่านสอนไว้ว่า บุคคลผู้ใด จะเป็นชายก็ตาม เป็นหญิงก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๔ ประการ เมื่อไปอยู่กับใคร ณ ที่ไหน ย่อมได้รับความรัก ความเอ็นดูจากผู้อันตนพึ่งพิงอาศัย คุณธรรม ๔ ประการนั้น คือ

๑. ความขยัน ไม่เกียจคร้าน

๒. ความคารวะ เป็นผู้มีความเคารพนบนอบไม่กระด้างเย่อหยิ่ง

๓. ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย และ

๔. ความเป็นผู้สุภาพ ถึงพร้อมด้วยมารยาทอันงาม

คุณธรรม ๔ ประการนี้ ผู้ใดปฏิบัติได้ ย่อมชื่อว่ามีพรพิเศษสำหรับตน เป็นจุดเด่นให้คนผู้ที่พึ่งรักใคร่นิยมชมชอบยามอยู่ด้วยท่านก็เมตตา แม้จะจากไป ท่านย่อมอาลัย และเสียดาย

อหิงสกะเป็นเด็กดี โดยประพฤติตนได้ตามคุณธรรมเหล่านี้ทุกข้อ เขามีความขยันไม่เกียจคร้านในกิจการงานทั้งหลายตั้งใจทำงานทุกอย่างซึ่งท่านอาจารย์มอบหมายด้วยความเอาใจใส่ เป็นเด็กที่เรียบร้อยมีความนอบน้อมรู้จักคารวะผู้ควรคารวะ ไม่เป็นผู้กระด้างเย่อหยิ่งแม้แต่น้อย ผู้ใดที่แนะนำหรือตักเตือนเขาไม่ว่าเรื่องอะไรทั้งสิ้น เขาตั้งใจฟังและน้อมรับ ไม่แสดงอาการคัดค้านให้ปรากฏออกมาเลย เข้าในลักษณะเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย มีวาจาไพเราะ มารยาทเรียบร้อยสุภาพสมกับเป็นลูกผู้ดีมีสกุล ดังนั้นเขาจึงเป็นผู้ได้รับความรัก ความเมตตากรุณาจากบุคคลทั่วไป มีท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์เป็นต้น การเรียนของเขาก็ก้าวหน้าได้ผลเป็นที่พอใจของอาจารย์ ทั้งเขายังได้รับความรู้พิเศษในวิชาการต่าง ๆ ซึ่งมิมีศิษย์ในสำนักรู้ได้เท่า โดยขณะที่เขาปรนนิบัตินวดเฟ้นท่านอาจารย์อยู่นั้น ท่านได้เมตตาสั่งสอนให้เฉพาะแต่เขาด้วยความรัก อหิงสกะก็พยายามจดจำและทบทวนวิชาการต่าง ๆ นั้น จนขึ้นใจดี

กาลานุกาลผ่านพ้นไปประมาณ ๔ ปีเศษ นับตั้งแต่อหิงสกะเข้ามาอยู่ในสำนักท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์ บัดนี้เขาเติบโตเป็นหนุ่มใหญ่ขึ้นมาก การอยู่ในสำนักของท่านอาจารย์ และได้รับการฝึกฝนให้หนักไปในด้านวิชายุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาซึ่งสอนในเรื่องการรบ, การใช้อาวุธ, ใช้กำลังต่าง ๆ ทำให้ร่างกายของเขาบึกบึนและสูงใหญ่ การใช้อาวุธทุกชนิดเขาเรียนได้แคล่วคล่องชำนิชำนาญ ซ้ำยังเข้าใจในกลยุทธ์ต่าง ๆ อย่างดียิ่ง ล้ำหน้ากว่าศิษย์อื่นทั้งหมดซึ่งอยู่ศึกษา ณ สำนักเดียวกัน ทุกครั้งที่มีการประลองฝีมือแสดงความชำนิชำนาญในเชิงอาวุธทุกชนิด เขาสามารถได้ชัยชนะตลอด ท่านอาจารย์ได้ชมเขาอยู่เนือง ๆ ในท่ามกลางศิษย์ทั่วไป ว่าเขาเป็นผู้เรียนอะไรได้รวดเร็วและมีไหวพริบดี ทั้งมีความขยัน ฉลาดสามารถจดจำในคำสั่งสอนทุกเรื่องได้ดีที่สุด ซึ่งคำชมเชยที่ท่านอาจารย์ยกย่องเขานี้ก่อให้เกิดความริษยาแก่พวกศิษย์อื่น ๆ ทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง

บรรดาศิษย์ทั้งหลายผู้ร่วมสำนักศึกษาเดียวกันกับอหิงสกะเมื่อเห็นอหิงสกะเล่าเรียนได้รวดเร็ว และชำนาญในวิชาการต่าง ๆ ล้ำหน้าพวกตนไป ทั้งท่านอาจารย์

ก็ยกย่องสรรเสริญแต่เขาเนือง ๆ เช่นนี้ ก็เกิดความริษยา ได้พยายามกลั่นแกล้งรังแกอหิงสกะด้วยวิธีการต่าง ๆ

เริ่มต้นได้ล้อเลียนเพื่อให้เขาต้องอับอายก่อน ด้วยยกเรื่องความเป็นนักเรียนประเภทคนงานขึ้นเป็นเรื่องล้อ แต่อหิงสกะก็เฉยเสีย มิได้ตอบโต้แม้แต่น้อยทั้ง ๆ ที่รู้สึกไม่พอใจ พวกเหล่านั้นได้ใจ นึกว่าอหิงสกะกลัวเกรง จึงได้กลุ้มรุมซกต่อยอหิงสกะทั้ง ๆ ที่มิได้มีเรื่องราวอันใด แต่แล้วก็ไม่มีผู้ใดสู้กำลังฝีมือและเรี่ยวแรงเขาได้ กลับถูกอหิงสกะต่อยเตะป้องกันตนจนพวกที่กลุ้มรุมเขานั้นแตกกระจายไปคนละทิศละทาง

พวกเหล่านั้นจึงยิ่งเพิ่มความเจ็บใจ ถึงกับตกลงกันว่าจะต้องหาทางกำจัดอหิงสกะให้พ้นจากสำนักเรียนให้จงได้ เพราะถ้าเขายังอยู่ต่อไป ก็คล้ายกับว่าเป็นดวงจันทร์ซึ่งมีรัศมีสุกสะกาวล้ำหน้าพวกตนซึ่งเหมือนดวงดาวให้อับแสง และการจะกำจัดบุคคลผู้นี้ ได้ปรึกษากันว่า แม้แต่จะเป็นไปด้วยวิธีการอันชั่วช้าอย่างไรทั้งสิ้นก็ต้องทำ เพื่อทำลายผู้ที่ดีเด่นกว่าพวกของตนให้ต้องพ้นจากสำนักไป

วันหนึ่ง เวลาบ่ายอากาศร้อนจัด สำนักของท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์หยุดพักการเรียนการสอนตามปกติ ทุกคนพักผ่อน ณ สถานที่ของตน ๆ เว้นไว้แต่อหิงสกะคนเดียวเท่านั้น ซึ่งเขามีหน้าที่ต้องทำงานในยามพัก วันนั้นฟืนสำหรับหุงต้มอาหารหมด เขาจึงต้องไปสู่ชายป่าเพื่อเก็บฟืนมาไว้ใช้สอยต่อไป

ท่านอาจารย์นอนพักอยู่ในเรือน พอเคลิ้ม ๆ จวนจะหลับได้ยินเสียงคนพูดกันซุบซิบ ๆ จึงลุกขึ้นมองดู แปลกใจที่เห็นศิษย์รุ่นใหญ่ประมาณ ๑๐ คนเศษ ซึ่งเป็นองค์ยุพราชก็มี บุตรเจ้าผู้ครองนครก็มี และคนอื่น ๆ อีกขึ้นมาบนเรือน รู้สึกไม่ค่อยพอใจศิษย์เหล่านี้มาขัดขวางความสำราญในการพักผ่อนของตนแต่ก็สงสัยว่าเขาคงจะมีเรื่องราวอันใดเกิดขึ้น จึงถามไปว่า

"ขึ้นมาทำไมกัน มีธุระอะไรหรือ"

บรรดาศิษย์เหล่านั้นมองหน้ากันและกันคล้ายกับเกี่ยงให้คนใดคนหนึ่งตอบ ครั้นอาจารย์ถามซ้ำขึ้นอีกครั้ง พวกเหล่านั้นคนหนึ่งจึงตอบว่า

"ผมมีธุระสำคัญจะมาเรียนท่านอาจารย์ครับ"

เขาตอบแล้วก็ก้มหน้านิ่งไม่พูดอะไรต่อไป

"ธุระสำคัญอะไรก็ว่าไปซิ หยุดทำไมเล่า?" อาจารย์ซัก

ศิษย์ผู้นั้นจึงกล่าว ต่อไปว่า

"ธุระซึ่งกระผมพากันมานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับท่านอาจารย์และสำนักของเรา แต่พวกกระผมต้องขออภัยล่วงหน้าไว้ก่อนหากเรื่องซึ่งกระผมเรียนด้วยความหวังดีนี้ จะเป็นที่ไม่พอใจของท่านอาจารย์"

"พูดไปเถิดน่า เรื่องอะไรธุระอะไรเกี่ยวแก่ฉัน แก่สำนักอย่างไรก็ว่าไป" อาจารย์เร่งถาม

ศิษย์คนนั้นจึงได้เล่าเรื่องซึ่งช่วยกันแต่งขึ้นให้ท่านฟังว่า

"บัดนี้พวกตนได้ทราบโดยมีหลักฐานได้ยินได้ฟังกันมาเป็นจำนวนมากว่า อหิงสกะซึ่งเป็นศิษย์คนโปรดของท่านอาจารย์กำลังคิดการใหญ่ โดยได้เที่ยวคุยอวดตามบรรดาศิษย์ด้วยกันทั้งหลายว่า เขาเรียนวิชาเจนจบจนมีความรู้เท่ากับอาจารย์แล้ว จึงต้องการจะตั้งสำนักศึกษาขึ้นอีกแห่งแข่งกับอาจารย์ โดยเขาจะเป็นผู้สอนเอง ซึ่งเรื่องนี้อย่างไร ๆ เขาก็ต้องชนะอาจารย์เป็นแน่นอน เพราะเขาหนุ่มกว่า มีกำลังมากกว่า และสามารถสั่งสอนศิษย์ได้ดีไม่แพ้อาจารย์ โดยมีความรู้ทุกอย่างเท่าทันกันแล้ว เมื่อพวกตนทราบข่าวก็ไม่พอใจ ได้ตักเตือนอหิงสกะแล้วว่า ไม่ควรจะทำเช่นนั้นเพราะเป็นการเนรคุณอาจารย์ เขากลับตอบว่าเขาชดใช้บุญคุณให้หมดแล้ว โดยยอมทำงานใช้หนี้ให้ทุกอย่างแล้วจะมีบุญคุณติดต่อกันได้อีกอย่างไร เขายืนยันจะทำตามความคิดของเขาให้ได้ พวกตนจึงร้อนใจและเห็นว่าจะเสื่อมเสียแก่สำนักและท่านอาจารย์ จึงนำข้อความตามที่รู้มาเล่าให้ทราบ"

ท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์นั่งฟังอย่างสงบ ใบหน้าของท่านไม่แสดงอาการแปลกประหลาดให้ปรากฏเลย ทั้ง ๆ ที่พวกลูกศิษย์ซึ่งคบคิดกันมามุสานี้จะแกล้งบั้นสีหน้าเห็นว่าเรื่องนี้สำคัญ พอผู้เล่า ๆ จบท่านก็หัวเราะด้วยเสียงอันดังคล้ายกับว่าขบขันเสียเต็มประดา สุดเสียงหัวเราะท่านก็ตวาดออกไปด้วยความไม่พอใจว่า

"เจ้าพวกขี้อิจฉา พอ พอ ไม่ต้องเล่าต่อไป ฉันรู้แล้วรู้ทุกอย่าง พวกเจ้าเห็นอหิงสกะเขาเก่งเกินหน้าพวกเจ้าใช่ไหมล่ะ" แล้วท่านก็ใช้สายตาจ้องมองดูหน้าพวกเหล่านั้นทีละคน ๆ "เจ้ามาโกหกฉันนี่น่ะ นึกละหรือว่าฉันจะเชื่อ ฉันรู้มานานแล้วว่าพวกเจ้านี่น่ะดีแต่ริษยาคน เขาเรียนเก่งเพราะขยันและเอาใจใส่ จะไปริษยาเขาทำไม อยากเก่งอย่างเขาบ้างก็ขยันให้เท่าเขาซิ อย่ามายุยงแยบนี้เพราะไม่ใช่ลักษณะคนดี ไปออกไปให้หมด แล้วจงจำไว้ว่าถ้าจะพูดเรื่องนี้ละก็ ไม่ต้องมาหาหรือมาพูดให้ฉันได้ยินอีกเป็นอันขาด"

ท่านอาจารย์พูดจบแล้วก็โบกมือแสดงให้บรรดาศิษย์เหล่านั้นลงจากเรือนไปพร้อมกับมองตามด้วยความไม่พอใจ

เวลาล่วงไปจากนั้นประมาณ ๔ – ๕ วัน พวกที่มีความริษยาเหล่านั้นก็ไม่ละความพยายาม ได้แต่งพวกของตนอีกชุดหนึ่งไม่ให้ซ้ำกับผู้ที่เคยมาแล้วชุดเก่าให้มาเรียนอาจารย์ กล่าวโทษอหิงสกะทำนองเดียวกันกับพวกที่มาชุดแรก ก็ถูกอาจารย์ตะเพิดออกไปอีกเช่นเดิม แต่ครั้งที่สองนี้ ทำให้อาจารย์เก็บมานอนคิดว่า หรือจะเป็นเรื่องจริง มิฉะนั้นเหตุไรพวกศิษย์เหล่านี้จึงมาพูดคล้าย ๆ กัน แต่คิด ๆ ดูแล้วท่านก็ปลงใจว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะตามที่สังเกตมานานนักหนาแล้ว อหิงสกะผู้นี้เป็นคนดีมีความกตัญญูกตเวทีเป็นที่สุด คงไม่ชั่วช้าตามคำกล่าวหาเป็นแน่นอน แต่ถึงกระนั้นจิตใจของอาจารย์ก็เริ่มจะมีการระแวงเกิดขึ้นบ้างและคอยจับตา สังเกตดูความเคลื่อนไหวของอหิงสกะอย่างใกล้ชิดตลอดมา

"เป็นหลักหินอย่าทะนงว่าคงหลัก
ถูกเขาผลักบ่อยเข้าเสาก็ไหว
น้ำใจคนปนตัณหาอย่าว่าไป
สิ่งทั้งหลายพ่ายฤทธิ์อนิจจัง"

ท่านที่รัก ชะตาชีวิตของคนทุกคนนี้ พระท่านว่าไม่เที่ยง ไม่แน่นอนคงที่ เพราะไม่เที่ยงนั่นแหละจึงเป็นทุกข์ ที่ต้องเปลี่ยนแปลงทำให้ต้องทุกข์ยุ่งยากทั่วไปนั้น

เพราะทุกสิ่งเป็นอนัตตา ชีวิตของอหิงสกะก็เช่นกัน กำลังจะต้องเปลี่ยนแปลงไปแล้วตามกรรมของเขา ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเวทนาที่สุด

ทั้งนี้เพราะอาจารย์ทิศาปาโมกข์นั้น ยังเป็นมนุษย์ปุถุชนเยี่ยงเรา ๆ ท่าน ๆ อยู่ จึงต้องหลงไหลไปตามอารมณ์ของความรัก โลภ โกรธ หลง หาความมั่นคงไม่ได้ แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจท่านอยู่ เพราะเมื่อท่านไล่พวกยุยงรุ่นที่ ๒ ไปแล้ว ต่อมาอีกไม่นานนัก ก็มีพวกศิษย์เข้าไปหาท่านอีกรุ่นหนึ่งเป็นรุ่นที่ ๓ พวกหลังนี้พูดจาแยบยลคมคายมาก เขาใส่ร้ายอหิงสกะต่าง ๆ นานา ยกเหตุผลขึ้นมาให้อาจารย์ฟังมากมายว่าอหิงสกะต้องทรยศต่ออาจารย์แน่นอน และถ้าอาจารย์ยังขืนปล่อยไว้ไม่จัดการจะต้องเสียใจต่อไปในภายหน้า ซึ่งเป็นเรื่องที่พวกเขาไม่สามารถจะช่วยอะไรได้ ผลสุดท้ายอาจารย์ทิศาปาโมกข์เกิดเห็นจริงไปด้วยตามคำยุยงนั้นว่า อหิงสกะทรยศต่อท่านจริงจึงรับปากว่าจะจัดการกับอหิงสกะให้สาสมต่อไป

นี่แหละเรื่องของคนซึ่งมีจิตใจไม่แน่นอน ท่านผู้รู้ท่านเปรียบไว้น่าฟังว่าคล้ายกับคนใส่แว่นตาสี ถ้าเอาแว่นสีดำมาใส่ก็มองเห็นสิ่งของต่าง ๆ ดำตามสีแว่น ใส่สีเขียวก็มองเห็นสีเขียว ข้อนี้ฉันใด ถ้าเรามองคนใดด้วยความหวังดี ก็จะเห็นว่าคนนั้นดีไปทุกแง่ แต่ถ้ามองด้วยความคิดร้าย ก็จะเห็นคนคนนั้นเป็นคนร้ายไปเช่นเดียวกับที่รู้สึกขณะนี้อาจารย์ทิศาปาโมกข์กำลังใส่แว่นดำขาดความหวังดี จึงเห็นไปว่าอหิงสกะผู้แสนจะซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อตนเป็นศัตรูของท่าน ฉะนั้น ไม่ว่าเขาจะทำอะไร จะพูดอะไรจึงระแวงไปหมด และเห็นเป็นกิริยาอาการอันขวางหู ขวางตา ไปทุกอย่างสุดท้ายถึงกับคิดว่า "เจ้านี่ปล่อยให้มีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้จำต้องฆ่ามันเสีย ขืนปล่อยไว้คล้ายเสือเข้าบ้าน ย่อมจะเป็นภัยแก่เราตลอดเวลา แต่อย่าให้มันตายด้วยมือของเราเลย คนอื่นรู้เข้าเขาจะครหาว่าอาจารย์ฆ่าลูกศิษย์จะต้องเสื่อมเสียชื่อเสียง และจะไม่มีใครมาเรียนวิชากับเราต่อไป คิดหาทางยืมมือคนอื่นฆ่ามันดีกว่า" เมื่อท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์ตกลงใจดังนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นจึงคิดหาอุบายที่จะกำจัดอหิงสกะให้เขาสิ้นชีวิตตลอดเวลา

ค่ำวันหนึ่ง อหิงสกะเสร็จธุระจากการงานประจำหน้าที่ขณะที่เขากำลังพักผ่อนอยู่ ณ ที่พักของตน มีคนมาเรียกแล้วแจ้งว่าท่านอาจารย์สั่งให้ไปพบโดยด่วน เขาคิดว่าท่านคงจะมีธุระพิเศษที่จะใช้สอยเขาเป็นแน่ จึงไปหาท่านตามประสงค์แล้วเรียนถามถึงกิจธุระซึ่งท่านต้องการพบ อาจารย์ทิศาปาโมกข์เรียกให้เขาเข้ามาใกล้ ๆ แล้วไล่คนในเรือนให้ออกไปเสียจากที่นั้น เหลืออยู่สองต่อสองเท่านั้นเอง แล้วท่านจึงพูดกับเขาว่า

"อหิงสกะ เจ้าอยากกลับบ้านหรือยัง"

"กลับบ้าน" อหิงสกะทวนคำถามขึ้นมา พร้อมกับนึกถึงบิดามารดาทั้งสองซึ่งบ้านนี้ท่านคงรอการกลับของตนอยู่ เพราะตั้งแต่จากท่านมา ๔ ปีเศษ ยังไม่ได้พบและทราบข่าวจากท่านเลย เขารู้สึกดีใจที่ท่านอาจารย์ถามเช่นนี้ เพราะเขาเข้าใจว่าเรียนจบหลักสูตรควรกลับได้แล้ว จึงรีบเรียนท่านว่า

"ท่านอาจารย์ครับ กระผมอยากกลับบ้านเหลือเกิน คิดถึงคุณพ่อคุณแม่มาก และเข้าใจว่าท่านก็ต้องคิดถึงกระผมมากเช่นกัน กระผมสำเร็จการศึกษาพอจะกลับบ้านได้แล้วหรือครับ?"

"ยัง ยังก่อน" อาจารย์พูดแล้วก็พยักหน้าช้า ๆ คล้ายกะว่าตั้งใจจะพูดเรื่องสำคัญอื่นให้เขาฟังต่อไป "การเรียนของเจ้านี้อยู่ในขั้นดีมาก แต่ยังไม่สิ้นสุดในศิลปะอันควรจะศึกษาต่อไป"

"กระผมยังจะต้องเรียนต่อไปอีกหรือครับ" อหิงสกะซัก

"ใช่แล้ว เจ้าเป็นผู้ขยันและฉลาดล้ำหน้าผู้อื่นทั้งสิ้น ฉันจึงต้องการสอนวิชาให้จนหมดสิ้นโดยไม่ปิดบัง แต่ยังมีศิลปะอีกอย่างหนึ่งซึ่งฉันยังมิเคยสอนแก่ใครเลย ตั้งใจว่าจะให้เจ้าได้ศึกษาถ่ายเอาวิชานี้ไว้ต่อจากฉัน ศิลปะนี้วิเศษที่สุด" อาจารย์กล่าวแย้มขึ้นตามอุบายที่คิดไว้

"กระผมจะเริ่มเรียนศิลปะนี้ได้เมื่อไรครับ" อหิงสกะถามด้วยความสนใจ

"ศิลปะนี้จะเรียนเหมือนอย่างวิชาอื่น ๆ ที่เคยสอนเจ้านั้นไม่ได้ หากเจ้าประสงค์จะเรียน จักต้องฆ่าคนได้ครบพันคนก่อน แล้วนำนิ้วมือของผู้ตายมาแสดง จึงจะสอนให้ได้" อาจารย์กล่าวลวงต่อไป ทั้งนี้เพราะหมายใจว่า กว่าที่อหิงสกะจะฆ่า

คนได้ถึงพันคน ก็จักต้องถูกผู้อื่นฆ่าเขาสิ้นชีวิตไปก่อน วิธีนี้เป็นการลวงโดยต้องการอาศัยมือผู้อื่นฆ่าอหิงสกะนั่นเอง

อหิงสกะประหลาดใจเป็นกำลัง จึงซักท่านว่า "ท่านอาจารย์ครับ ทำไมการเรียนศิลปะนี้ จักต้องฆ่าคนจำนวนตั้งมากมายด้วย การศึกษาเป็นเรื่องดี แต่การฆ่าคนเป็นเรื่องชั่ว การเรียนวิชาเหตุไรจึงต้องอาศัยความชั่วมาเป็นเครื่องประกอบด้วย"

อาจารย์เจ้าเล่ห์อธิบายแก่เขาว่า

"อหิงสกะ ศิลปะที่ตั้งใจจะสอนเจ้านี้ สามารถให้บังเกิดผลแก่เจ้าต่อไปอย่างประเสริฐสุด ผู้ตั้งใจจะเรียน จะต้องเป็นผู้กล้าหาญจริง ๆ มีน้ำใจมั่นคงเด็ดเดี่ยว การที่ต้องให้ฆ่าคนจนครบพันคนก่อนที่จะเรียนได้ ก็เพื่อทดลองความเข้มแข็งของจิตใจ ผู้มีใจไม่กล้าหาญเด็ดเดี่ยวพอ ย่อมเรียนไม่ได้ แต่ผู้ต้องการจะเรียน จักต้องแสดงความสามารถให้ปรากฏออกมาด้วยวิธีนี้ เจ้าต้องการเรียนหรือไม่ล่ะ?" อาจารย์ย้ำถามอีกครั้ง

เรื่องวิชานั้น กระผมอยากเรียน อยากรู้ แต่เรื่องการฆ่าคนนั้นเป็นเรื่องที่กระผมทำไม่ได้แน่ ๆ เพราะตระกูลกระผมเป็นตระกูลพราหมณ์ผู้บริสุทธิ์ การฆ่าคนถือว่าเป็นบาปอย่างร้ายกาจ คุณพ่อคุณแม่ทั้งสองของกระผมท่านสอนนักสอนหนาตั้งแต่กระผมยังเล็กอยู่พอจะจำความได้ ท่านว่าการประทุษร้ายผู้อื่นด้วยด่าว่าเขาก็ดี ทุบตีทำร้ายเขาก็ดี หรือฆ่าฟันให้เขาต้องล้มตายก็ดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นความชั่วที่ไม่ควรทำ เพราะเป็นการแสดงความโหดร้ายอันไม่ใช่วิสัยของมนุษย์ คนทุกคนรักตัวของตัวเองเช่นไร คนอื่นเขาก็รักตัวของเขาเช่นนั้น กระผมจึงได้พยายามปฏิบัติตามโอวาทของท่านมาโดยตลอด และเมื่อกระผมมาอยู่ในสำนักท่านอาจารย์ ๆ ก็สั่งสอนอบรมให้ทำตัวเป็นคนดีให้มีเมตตาต่อคนต่อสัตว์ทั่วไป จะได้เจริญไม่เสื่อม คำสอนนี้กระผมก็จดจำไว้ได้ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังนั้น เหตุไรท่านอาจารย์จึงต้องให้กระผมทำบาปกรรมอันร้ายกาจโดยไปฆ่าคนถึง ๑ พันคนเล่าครับ จะไม่เป็นการลบล้างต่อคำสอนที่เคยอบรมกระผมมาหรือ?" อหิงสกะเรียนถามท่านตามความรู้สึกของตน

"ที่เจ้าพูดมาก็ถูก ฉันไม่เถียง จริงของเจ้าและขอบใจที่เจ้ายังจำคำสอนของฉันไว้ได้" อาจารย์ปลอยใจแล้วพูดต่อไปว่า "อหิงสกะ เรื่องการเมตตานั้นจะต้องเมตตาตัวเองเสียก่อน แล้วจึงค่อยเมตตาคนอื่นต่อภายหลัง ถ้าเจ้าจะเรียนวิชานี้จริง ถึงจะต้องทำบาปก่อนโดยฆ่าคน แต่ต่อไปถ้าเจ้ามีอำนาจวาสนาขึ้นมาแล้ว ก็สามารถทำบุญได้อย่างมหาศาลโดยสะดวก เป็นการชดเชยลบล้างต่อบาปกรรมที่ทำไว้ ที่เจ้าว่าฉันสอนเจ้าเพื่อให้ดีนั้นจริง แม้แต่แย้มเรื่องนี้ให้เจ้าฟังก็ต้องการให้เจ้าดีไม่ใช่ว่ามุ่งร้ายต่อเจ้า แต่จะทำอย่างไรได้ ตำราว่าอย่างนี้จึงเป็นเรื่องที่เจ้าจะต้องตัดสินใจเอาเองว่า "เจ้าจะต้องการไหม ?" ถ้าเจ้าต้องการเรียนก็ต้องทำตามวิธีที่แนะให้นี้ แต่ถ้าเจ้าไม่ประสงค์จะเรียนก็ตามใจเจ้าฉันไม่บังคับ ยื่นแก้ววิเศษให้เจ้าแล้วเจ้าไม่รับเอาก็ช่วยไม่ได้"

อาจารย์หลอกลวงเขาต่อไป เมื่อเห็นอหิงสกะก้มหน้านิ่งอยู่ด้วยลังเลใจ จึงพูดกับเขาต่อไปอีกว่า

"เจ้าไปนอนคิดดูก่อนก็ได้ แล้วตกลงใจแน่นอนอย่างไร พรุ่งนี้เช้าค่อยมาบอกฉัน แต่เจ้าอย่าลืมว่าฉันหวังดีต่อเจ้ามาก ไม่เคยสอนศิลปะนี้แก่ใครเลย รักเจ้าจึงต้องการสอนเฉพาะเจ้า ฉะนั้นจงอย่าแพร่งพรายให้คนอื่นรู้เป็นอันขาด"

พูดจบแล้วอาจารย์ก็โบกมือให้สัญญาณเขากลับไป อหิงสกะจึงกลับมาสู่ที่พักของตน และครุ่นคิดอยู่แต่เรื่องนี้เกือบตลอดคืนยังไม่สามารถจะตัดสินใจให้เด็ดขาดได้

* * *

พอรุ่งเช้า อาจารย์ก็ตามให้เขาไปพบอีก คราวนี้ท่านพูดปลอบโยนเขาต่างๆ นานาทั้งยอเขาว่าเป็นผู้มีความฉลาดล้ำเกินกว่าศิษย์คนใดในสำนัก จึงไม่ควรจะกลับบ้านโดยได้วิชาไปเท่าๆ กับคนทั้งหลาย ซึ่งไม่เป็นของน่าอัศจรรย์อะไรเลย ควรเรียนศิลปะที่ตั้งใจจะสอนนี้ให้สำเร็จด้วย เพราะอาจารย์มีความห่วงใยอย่างมากว่าวิชานี้ถ้าไม่มีใครถ่ายไป หากอาจารย์ล้มตายไปเสียก็จะสูญเปล่า ไม่มีผู้ใดได้รับเป็นมรดกสืบไป ซึ่งน่าเสียดายมาก ฉะนั้นแม้แต่จะต้องทำบาปด้วยการฆ่าคนก็ขอให้เขาจงนึกว่าเป็นบาป

เพื่อความเจริญของชีวิตเขาเองเถิด ไม่ต่างอะไรกับที่เรามีชีวิตอยู่ด้วยการต้องเบียดเบียนฆ่าชีวิตของสัตว์อื่น เพื่อความเจริญของร่างกายเลย จนสุดท้ายอหิงสกะมีใจอ่อนเคลิ้มไปตามคำแนะนำของอาจารย์ที่พูดจาหลอกลวงด้วยความฉลาดถึงกับรับปากแก่ท่านว่าตนจะเรียนศิลปะนี้ต่อไป อาจารย์ได้ฟังมีความยินดี จึงเร่งให้เขาจัดการตามอุบายโดยเร็วทีเดียว ได้จัดหาเครื่องประหารชีวิตมนุษย์มีดาบ และย่ามใหญ่สำหรับใส่นิ้วมือของคนที่ฆ่าแล้วพร้อมกับเสบียง เสร็จแล้วให้เขารีบออกจากสำนักไป อหิงสกะก็กราบลาท่านรับเครื่องประหารนั้น แล้วออกจากสำนักเดินทางบ่ายหน้าไปประตูเมืองมุ่งเข้าไปสู่ป่าใหญ่ต่อไป นับว่าสมอุบายขั้นต้นซึ่งอาจารย์เจ้าเล่ห์ดำริไว้ ชีวิตของคนผู้นี้จะเป็นไปตามแรงนิมิตเมื่อแรกเกิดละหรือ ? เชิญท่านติดตามต่อไป

อหิงสกะเดินมาจนถึงป่าลึกห่างไกลจากผู้คนในเมืองเขาเดินไปคิดไปว่าเราจะต้องทำชั่วต้องฆ่ามนุษย์ ซึ่งเรื่องนี้บิดามารดาได้สอนนักสอนหนาว่าเป็นบาปกรรมอย่างมาก พอนึกถึงท่านผู้บังเกิดเกล้าทั้งสองใจเขาก็อ่อน แว่วเสียงซึ่งท่านบิดาได้ตักเตือนให้เขารับปฏิญาณเมื่อครั้งจะออกจากบ้าน เพื่อมาศึกษาว่า

"ลูกจะต้องรับปากกับพ่อว่า ลูกต้องเป็นคนมีเมตตาคน อย่าด่าใคร อย่าทำร้ายใคร อย่าฆ่าใคร เพราะเป็นการแสดงความโหดร้าย และเป็นการสร้างความชอกช้ำความทุกข์ยากให้แก่ผู้อื่นเป็นอย่างมาก"

คำสั่งของบิดาแว่วก้องหูขึ้นมาทำให้เขาหยุดชะงักพร้อมกับหวนระลึกถึงภาพของท่านทั้งสอง เมื่อตอนที่เขากราบลาท่านเพื่อจะมาเรียนวิชา ท่านกอดหน้ากอดหลังอวยชัยให้พรเขาด้วยใบหน้าอันชุ่มโชกไปด้วยน้ำตา สั่งว่าขอให้เขาตั้งใจเรียนและรีบกลับบ้านให้พ่อแม่ได้พึ่งเมื่อยามแก่ แต่เวลานี้เขาเป็นคนชั่วแล้ว กำลังจะฝ่าฝืนคำสอนของท่านโดยเชื่ออาจารย์ผู้ให้ดาบเขามาฆ่าคน และต้องฆ่าถึง ๑ พันคน มือของเขาเวลานี้กำลังถืออาวุธที่จะสังหารคน แล้วบิดามารดาทั้งสองเมื่อท่านได้ทราบเข้าท่านจะต้องเศร้าโศกเสียใจอย่างไร ว่าเขาเป็นลูกนอกคอกไม่อยู่ในโอวาทอันรับปฏิญาณกับท่าน เขาคิดได้อย่างนี้ใจก็อ่อนลง ๆ น้ำตาไหล ถึงกับหันกลับนึกว่า ไม่เอาละวิชาที่จะต้องเรียนด้วยการฆ่าคนนี้ แม้จะดีเลิศอย่างไรก็ทำให้คนอื่นเขาต้องเดือดร้อนทำให้

พ่อแม่ต้องเสียใจ ทั้งตัวเองก็จะเสียสัตย์โดยฝ่าฝืนคำสอนของบิดามารดา กลับบ้านไปหาผู้บังเกิดเกล้าทั้งสองซึ่งคงจะรอการกลับของตนด้วยความตั้งใจ แล้วอยู่รับใช้สนองคุณจนกว่าท่านจะวายชนม์ไปดีกว่า พอเขารู้สึกตัวเห็นความชั่วความดีอย่างนี้ ก็คล้ายกับมีภูตร้ายซ่อนอยู่ในตัวเขากระตุ้นใจให้คิดถึงเรื่องความยิ่งใหญ่ต่อภายหน้าว่า "ช่างปะไร จะกลับไปทำไม เวลานี้พ่อแม่ท่านอยู่ที่บ้านท่านจะมารู้เรื่องอะไรที่เราทำ คนอื่นจะทุกข์ยากเดือดร้อนก็เรื่องของเขา เรื่องของเราอยู่ที่ว่าจะต้องก้าวหน้า ต้องมีชีวิตอย่างประเสริฐสุดอุดมไปด้วยความสุขและมีอำนาจ กลับบ้านทำไม? จะได้ประโยชน์อะไรในเมื่อจะกลับเมื่อไรก็ได้ สู้เอาวิชาที่อาจารย์จะสอนให้ติดตัวไปให้ได้ก่อนดีกว่า" ความรู้สึกของเขาต่อสู้กันเอง ฝ่ายหนึ่งเตือนจิตใจให้เกรงกลัวบาปกรรม อีกฝ่ายหนึ่งส่งเสริมให้เขาเร่งฆ่าคนเพราะจะมีบำเหน็จรออยู่เบื้องหน้า เลยทำให้เขาตัดสินใจไม่ตกลงว่าจะเชื่อฝ่ายใด ยืนคิดอยู่นาน สุดท้ายฝ่ายหลังซึ่งประกอบด้วยโลภเจตนาความทะยานอยากด้วยอำนาจโลภ อยากได้ อยากมีอำนาจวาสนา เกิดพลังขึ้นแรงกล้าจนกระทั่งฝ่ายที่เกรงกลัวต่อบาปกรรม และความรู้สึกผิดชอบชั่วดีนั้น พ่ายแพ้ปราศนาการไป และสามารถจูงใจของเขาให้เข้มแข็งขึ้นมาอีก จนกระทั่งเขาตกลงใจแน่นอนว่าต้องได้ใช้วิชาโดยการฆ่าคนเป็นเครื่องประกอบนี้เสียก่อน ค่อยกลับบ้านภายหลัง เพราะถ้ากลับคราวนี้ตัวเองก็จะไม่วิเศษกว่าคนธรรมดาขึ้นมา เกิดมาเป็นคน จะต้องให้ความรู้ความสามารถเหนือกว่าผู้อื่นจึงจะดี ฉะนั้นเขาจึงกุมดาบมั่น และไม่ละความตั้งใจเดิมกลับบุกเข้าป่าเพื่อลอบฆ่าคนตามที่รับคำแนะนำมาจากอาจารย์ด้วยต้องการเรียนวิชาที่ท่านหลอกลวงว่าจะประสิทธิ์ให้ตนต่อไปอีก

ณ ภูเขาสูงใหญ่ลูกหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่กลางป่าใหญ่ ห่างจากเมืองตักกสิลาออกมามาก ใกล้กับภูเขานั้นเป็นทาง ๒ แพร่งบรรจบกัน คือทางที่จะแยกไปสู่เมืองราชคฤห์ มคธรัฐ ทางหนึ่ง ส่วนอีกทางหนึ่งจะไปสู่เมืองสาวัตถี แคว้นโกศลบริเวณนี้เป็นสถานที่เปลี่ยวมาก เพราะห่างไกลจากบ้านผู้คน จะมีหมู่บ้านของชาวป่าบ้าง ก็เป็นหย่อม ๆ ไกลกันมาก ทั้งเป็นสถานที่เหมาะเจาะโดยมีต้นไม้ให้ลูกเป็นอาหารได้และมีลำธารน้ำอยู่ด้วย อหิงสกะผู้บุกบั่นเดินทางมาหลายวันจนถึงที่นี้ พิเคราะห์ดูทำเล

เห็นเหมาะสม จึงตั้งใจว่าจะหลบซ่อนอยู่ ณ ภูเขาลูกนี้เพื่อคอยดักฆ่าผู้คน ซึ่งจะผ่านมาให้ได้ครบตามจำนวนตามที่อาจารย์แจ้งให้ทราบ ซึ่งเรื่องนี้นับว่าเป็นความฉลาดของเขาที่ไม่จู่โจมเข้าไปตรง ๆ ตามหมู่บ้านเพื่อสังหารคนเลย เพราะเขาคิดว่าถ้าจะทำอย่างนั้นย่อมเป็นการไม่ปลอดภัย เพราะจะต้องมีการต่อสู้กันซึ่ง ๆ หน้า และชื่อเสียงของเขาก็จะเป็นที่เลื่องลือปรากฏขึ้นอันไม่เป็นการปลอดภัย สู้คอยดักอยู่อย่างนี้ไม่ได้ เพราะมักจะมีขบวนเกวียนของพ่อค้า และคนเดินทางผ่านไปมาอยู่เสมอและแม้ข่าวนี้จะกระฉ่อนไป คนทั้งหลายก็จะเข้าใจเพียงว่าโจรปล้นเพื่อต้องการทรัพย์สินธรรมดาไม่ใช่ว่าปล้นเพราะต้องการสังหารคน ฉะนั้นเขาจึงเลือกสถานที่นี้เป็นที่สังหารมนุษย์

หลังจากที่เขามาถึงที่นี่ พอรุ่งขึ้นเท่านั้น เขาก็เริ่มฆ่าคนเป็นปฐมฤกษ์ เหยื่อชีวิตรายแรกของเขาเป็นคนแก่ซึ่งอยู่ ณ บ้านป่าไม่ไกลจากนั้นเท่าไร ออกมาเก็บฟืนเพื่อประโยชน์ในการหุงต้มอาหาร อหิงสกะจึงฆ่าเสียอย่างไม่ต้องลำบากเท่าไร โดยย่องเข้าไปจนใกล้คนเคราะห์ร้ายผู้นั้น แล้วจับมวยผมกระชากจนชายผู้นั้นเสียหลักคอเงยขึ้นได้จังหวะกับดาบที่ฟาดลงมาพอดี การฆ่าคน ๆ แรกทำให้อหิงสกะเกิดความสลดใจเป็นอย่างมาก โดยเห็นภาพผู้ที่ตนฆ่านั้นมีหน้าตาอันพิกล แสดงถึงความกลัวต่อความตาย ดวงตาโพลงพร้อมทั้งตะโกนขอชีวิตอย่างน่าเวทนาและพอเขาฟันไปที่คอของผู้เคราะห์ร้ายนั้นจนขาดพับ เลือดพุ่งฉูดขึ้นมากระจาย แต่คนนั้นยังไม่ตายทีเดียวอุตส่าห์กระเสือกตัวจะหนีให้พ้นตายอีกด้วย เขามองด้วยความสมเพช รู้สึกตัวมาอีกว่า อันคนเรานั้น สิ่งที่กลัวที่สุดคือความตาย คนที่เขาฆ่านี้แม้แต่จะมีอายุมากเป็นคนชราแล้วก็จริง แต่ก็มีความกลัวตายเป็นอย่างมากเหมือนคนทั่ว ๆ ไป เมื่อเขารู้สึกเช่นนี้ ก็มีความคิดผุดขึ้นมาทันทีว่า "แม้แต่ตัวของเราเองนี้ก็มิใช่ว่าจะมีชีวิตอยู่ได้ยืดยาวค้ำฟ้าตลอดไป สุดท้ายก็ต้องสิ้นชีวิตตายจากโลกนี้ไปเยี่ยมคนทั้งหลาย ฉะนั้นเหตุไรจึงใช้เวลาของชีวิตที่ยังมีอยู่ ทำบาปสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนอื่นเล่า" เมื่อเขาคิดได้เช่นนี้ ก็เกิดความเสียใจ จึงต้องการจะเลิก จะไม่ทำการฆ่าคนต่อไปอีกเพราะรู้สึกแล้ว เห็นด้วยตาตนเองแล้ว ว่าเป็นการร้ายกาจทรมานจิตใจอย่างมาก พอ

เขาได้สติและตั้งใจว่าจะเลิกทำความชั่วเท่านั้น เจ้าภูตร้ายตนเดิมคืออกุศลซึ่งซ่อนอยู่ในใจของเขาก็แนะนำขึ้นมาอีกว่า

"จะเลิกไม่ได้ ต้องรุดหน้าต่อไปอีก เพราะไหน ๆ เจ้าก็ทำความชั่วแล้ว ฆ่าคนไปได้ ๑ ชีวิตแล้ว โทษแห่งการฆ่าคนนั้นจะมีจำนวนเท่าไร เป็นคนเดียวก็ดี สิบคนก็ดี ร้อยคนถึงพันคนก็ดี ย่อมมีโทษผิดเท่ากัน คือต้องถูกประหารชีวิตอย่างเดียวกันทั้งนั้น และการฆ่าคนรายแรกนี้ เท่ากับเป็นการตั้งต้นแห่งวิชาที่ต้องการจะศึกษา ฉะนั้นเขาจะต้องเดินหน้าพยายามต่อไปอีก ต้องฆ่าให้ได้เท่ากับจำนวนที่อาจารย์สั่งมา เพื่อความสำเร็จแห่งศิลปะที่เจ้าปรารถนาจะเรียน"

อกุศลซึ่งเตือนจิตของเขานี้มีอานุภาพรุนแรงจนเขาเห็นคล้อยตามไป ฉะนั้นเขาจึงตัดนิ้วมือผู้ที่ตายไปนั้นใส่ถุงย่ามแล้วก็ลากศพลงไปทิ้งในลำธาร ล้างมือ ล้างดาบจนหายเปื้อนจากโลหิตเสียสิ้น เมื่อเรียบร้อยแล้วจึงแสวงหาอาหารรับประทาน แล้วก็พักอยู่ ณ ภูเขานั้นด้วยความทรมานทั้งร่างกายและจิตใจอย่างร้ายกาจยิ่ง

หยาดฝนที่ตกลงมาจากเบื้องบนทีละหยด ๆ แต่นานเข้าก็สามารถจะเต็มภาชนะที่รับรองได้ และเช่นเดียวกัน กองไฟที่เกิดขึ้นแม้แต่น้อย แต่ถ้าไม่ดับเสียก่อนไปถูกเชื้อเข้าก็จะเกิดลุกลามไปตามเชื้อมากมาย ถึงกับเผาผลาญสิ่งต่าง ๆ ให้วอดวายไปได้จนหมดสิ้น ข้อนี้ฉันใดความชั่วที่บุคคลสร้างขึ้นก็เช่นกัน เดิมทีเดียวก็เกิดมาจากเรื่องอันเล็กน้อยก่อน ผู้ทำบาปเมื่อเริ่มทำทีแรกนั้นย่อมหวาดเกรงและไม่กล้าที่จะทำอย่างตรง ๆ เพราะความไม่เคยชิน และต้องต่อสู้กับความรู้สึกผิดชอบซึ่งมีประจำใจของตน แต่ถ้าขาดการยับยั้งใจ หรือไร้ความสำนึกถึงดี – ชั่วได้ ย่อมจะหมดความเกรงกลัวต่อผลกรรมอันเป็นบาป และถ้าขืนทำเรื่อยไปก็จะชินเข้า จนกระทั่งเห็นความชั่วว่าเป็นของธรรมดา ๆ ได้ ฉะนั้น จิตใจเดิมของตนซึ่งมีความสำนึกผิดชอบประจำก็ลดความสำนึกลง เพราะอกุศลร้ายคือความชั่วเข้าไปขังไว้จนกระทั่งเต็มไปด้วย เรื่องของความทุจริตทั้งสิ้น ดุจภาชนะอันเต็มด้วยน้ำฝนซึ่งหยาดมาจากเบื้องบนทีละหยดเช่นกัน

วันเวลาผ่านพ้นไป จิตใจของอหิงสกะก็ยิ่งเพิ่มความโหดร้ายมากขึ้นทุกที เดี๋ยวนี้เขาไม่มีความรู้สึกว่าการฆ่าคนนั้นเป็นของยากแล้ว เขาฆ่าได้แม้แต่ผู้หญิงและ

เด็ก ๆ อันควรจะสงสาร ทุกวันเขาต้องมาดักคนอยู่ที่ค่าคบไม้ระหว่างทาง ๓ แพร่งนั้น ถ้ามีคนเดินทางผ่านไปมา อย่าว่าแต่ ๒ – ๓ คนเลย ถึงแม้ ๑๐ คนเขาก็สู้ และสังหารจนคนเหล่านั้นตายไปเพราะไม่สามารถสู้ฝีมืออาวุธและกำลังเขาได้ แต่ถ้าวันไหนไม่มีคนเดินทางมา เขาก็เข้าปล้นตามหมู่บ้านแถวบ้านนั้นเอง ไม่ใช่ปล้นทรัพย์แต่ปล้นชีวิตคน เข้าบ้านไหนเขาฆ่าหมดบ้าน ฆ่าคนใดก็ตัดนิ้วมือของคนนั้นใส่ย่ามแล้วกลับมาที่พัก ซึ่งบริเวณนั้นมีกลิ่นเหม็นเน่า นิ้วมือมนุษย์คลุ้งไปหมดเพราะสุมกองกันอย่างมากมาย ร่างกายของอหิงสกะเองก็เปลี่ยนไปมาก รูปร่างที่เคยสง่าก็กลับคล้ำหมองไป เพราะต้องกินต้องนอนอยู่ในป่า ดวงตาที่เคยอ่อนโยนก็แข็งกร้าวแสดงถึงความโหดร้าย หนวดเคราขึ้นรุงรังเต็มใบหน้าไปหมด เสื้อผ้าก็ขาดกะรุ่งกะริ่งและแสนจะสกปรกตามร่างกายก็เต็มไปด้วยบาดแผล อันเกิดมาจากการต่อสู้บ้างเกี่ยวกับกิ่งไม้และหนามบ้าง ชีวิตและจิตใจของเขาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว

แต่สิ่งที่เขาไม่เปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องต้องการเรียนศิลปพิเศษตามที่ประสงค์ ฉะนั้น เขานั่งนับนิ้วมือคนที่เขาตัดมาทุกวัน ๆ ว่าได้จำนวนเท่าไรแล้ว ต่อมามีสัตว์ร้ายต่าง ๆ มารังแกเขาโดยมาลักคาบเอานิ้วมือมนุษย์เหล่านั้นไปบ้าง หรือบางทีเขาฆ่าคนได้แล้วไม่มีโอกาสจะตัดนิ้วมือติดมาได้บ้าง จำนวนแน่นอนจึงคลาดเคลื่อนไป ดังนั้นเขาจึงเปลี่ยนวิธีใหม่โดยฆ่าคนได้แล้วก็ตัดเอานิ้วมือของผู้นั้นเพียงนิ้วเดียว และร้อยหวายทำเป็นห่วงผูกติดไว้กับคอ ซึ่งวิธีนี้เขาเห็นว่าสะดวกดีเพราะนับจำนวนได้ง่ายด้วย เก็บจำนวนแน่นอนไว้กับตัวด้วย จากนั้นมาเขาก็เร่งงานการฆ่าคนต่อไปอย่างรีบเร่ง จนมีชื่อเสียงโด่งดังไปว่ามีโจรร้ายซึ่งมีนิ้วมือเป็นพวงมาลัยเที่ยวอาละวาดฆ่ามนุษย์อย่างร้ายกาจ เหตุฉะนั้น คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อเขาว่า "โจรองคุลิมาล" ซึ่งจะแปลว่า "โจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย" ชื่อของเขาซึ่งพ่อแม่ตั้งให้ว่า "อหิงสกะ" จึงลบเลือนหายไปไม่มีผู้ใดเรียก เรียกแต่ว่า "องคุลิมาล" แทนตั้งแต่นั้นมา

* * *

อหิงสกะผู้เป็นบุตรชายคนเดียวของปุโรหิต ประจำราชสำนักแห่งแคว้นโกศล และนางมันตานี กลับกลายไปเป็นโจรร้ายอันผู้คนทั้งหลายตั้งสมญาให้ใหม่ว่า "องคุลิมาล" หรือ "โจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย" ไปเสียแล้วตามฤกษ์โจรเมื่อเขาตกฟาก คำพยากรณ์ของปุโรหิตผู้พ่อเป็นจริงทุกประการ ชีวิตของเขาต้องชั่วช้าเป็นโจรร้ายผู้ปล้นชีวิตของมนุษย์ ตามพรหมลิขิตและฤกษ์ยามตามที่บิดามารดาหวั่นวิตกตั้งแต่แรกเกิด แต่เขาเป็นคนชั่วที่น่าสงสาร เป็นโจรร้ายที่น่าเวทนา เพราะเขาเป็นโจรด้วยความจำใจ เป็นโจรเพราะต้องการได้วิชาตามที่อาจารย์ผู้เต็มไปด้วยเล่ห์กลมารยาหลอกลวงเขา ไม่ใช่เป็นเพราะสันดานเดิมซึ่งเกิดจากนิสัยของเขาเอง

คนดีที่ต้องกลายเป็นคนชั่วไปเพราะจำใจ เพราะถูกหลอกลวงนี้ น่าที่จะเข้าใจว่า แม้ยังคนก็มีอยู่เป็นจำนวนมากมาย ซึ่งเรื่องนี้ถ้าจะพูดตามลัทธิพราหมณ์ก็ว่าเป็นเพราะพรหมลิขิตและฤกษ์ยาม แต่ถ้าจะพูดตามหลักพระพุทธศาสนาท่านก็ว่าเป็นเพราะกรรม กรรมเท่านั้น ซึ่งเป็นเครื่องจำแนกให้สัตวโลกทั้งปวงแตกต่างกันไป ทั้งดีและชั่ว เลวร้าย และประณีตต่าง ๆ กัน

เวลายิ่งล่วงไป ชื่อเสียงความดุร้ายขององคุลิมาลโจรก็ยิ่งกระจายไปทั่วชมภูทวีปทั้งสิ้น เป็นที่ครั่นคร้ามหวั่นเกรงของพ่อค้าวาณิชและผู้คนซึ่งจะต้องเดินทางผ่านทางสามแพร่งเชิงเขาใหญ่ เพราะข่าวโจรร้ายที่คอยดักสังหารมนุษย์อย่างทารุณแพร่หลายขึ้นทุกวัน โจรผู้นี้เป็นโจรที่ประหลาด ซึ่งฆ่าคนแล้วตัดเอาไปแต่เพียงนิ้วมือเดียว ส่วนเครื่องประดับและทรัพย์อันมีค่าที่ติดตัวอยู่กับคนตายเขาไม่แตะต้อง จะมีเอาไปบ้างก็เป็นแต่เสบียงอาหารเท่านั้นเอง เจ้าหน้าที่ทั้ง ๓ นคร คือเมืองตักกสิลา เมืองราชคฤห์ และเมืองสาวัตถี ยกออกมาเพื่อปราบปรามก็ไม่เคยได้พบกับโจรองคุลิมาลแม้แต่ครั้งเดียว เพราะเขาเป็นโจรที่ฉลาดรู้จักหลบจักหลีก และประมาณกำลังของตนในการต่อสู้กับฝ่ายตรงกันข้ามได้ไม่ผิดพลาด ทั้งชำนาญในภูมิประเทศกว่าเจ้าหน้าที่ซึ่งยกมา เพราะฉะนั้น คราวใดกำลังเจ้าหน้าที่น้อยคน ก็ถูกเขาสังหารจนสิ้นไม่ได้มีหนีรอดกลับไป แต่คราวใดผู้มาปราบปรามยกกำลังมามาก เขาก็หลบซ่อนเสียอย่างปลอดภัยไปได้ทุกครั้ง

การฆ่าคนของเขาได้จำนวนเท่าไร นิ้วมือของผู้ตายซึ่งเขาร้อยหวายป่าแล้ว เอามาผูกคอไว้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้นมากขึ้นเท่านั้น ร่างกายของเขาซึ่งเคยสดใส ใบหน้าเอิบอิ่ม บัดนี้กลายร่างผิดเดิม ดำคล้ำไป และเนื้อตัวมีแต่บาดแผลซึ่งเป็นริ้วรอยของหนามและอาวุธที่ต่อสู้กับผู้อื่น ใบหน้าเขาดุเข้ม แววตาแข็งกร้าวไม่อ่อนโยนเหมือนครั้งก่อน หนวดเคราขึ้นรุงรังไปหมด กลิ่นเหม็นเน่าของนิ้วคนที่เขาห้อยคอไว้ แม้จะเหม็นร้ายกาจอย่างไรก็ไม่ทำให้เขารำคาญ เขาทนได้ ทุกวันเขาจะนั่งนับจำนวนนิ้วมือ อันแสดงถึงจำนวนชีวิตที่เขาสังหารไป ว่าจะครบพันหรือยัง เพราะหวังจะได้กลับไปเรียนวิชาอันอาจารย์ล่อลวงนั้นอีก เดิมทีเดียวเมื่อแรกฆ่าคน เขารู้สึกสงสารและไม่กล้า แต่เดี๋ยวนี้เขาชินเสียแล้ว ไม่รู้สึกผิดแปลกอะไรเลย เขาต้องการจะฆ่าคนให้ครบพันเร็ว ๆ เพื่อจะไปเรียนวิชา จะได้เป็นเจ้าโลก ซึ่งไม่มีใครจะมีอำนาจวาสนาเกินเขาไปได้ แม้แต่บิดามารดาทั้งสองผู้ที่เขาแสนรัก บัดนี้เขาลืมท่านเสียแล้ว นึกอย่างเดียวเพียงฆ่าคนให้ครบพันคนเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะอเนจอนาถใจ และควรสงสารยิ่งนัก ที่คนดี ๆ กลายไปจนเสียคนถึงฉะนี้

การฆ่าคนขององคุลิมาล แผ่อาณาเขตกว้างออกไปจากเดิมอีกมาก แรกทีเดียวเขายึดสถานที่ป่าใหญ่ ๓ แพร่งใกล้เชิงเขาเป็นที่ดักทำลายชีวิตมนุษย์ แต่ต่อมากิตติศัพท์ข่าวโจรดักปล้นที่ชุมทางแผ่ออกไป จนผู้คนทั้งหลายเกรงกลัวไม่กล้าสัญจรไปมาผ่านทางนั้น องคุลิมาลโจรจึงออกตระเวนสังหารคนตามหมู่บ้านเล็กบ้านน้อยชายป่านั่นแหละ เข้าหมู่บ้านไหนเขาฆ่าหมดไม่เลือกว่าเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ แม้แต่คนชราและคนพิการ จิตใจของเขาเหี้ยมเกรียม คล้ายมีวิญญาณผีตายโหงเข้าสิง จนไม่รู้สึกว่าความเมตตากรุณาเป็นอย่างไรยิ่งฆ่าคนได้มาก เขายิ่งย่ามใจกลับกล้ายกเข้าไปตามหมู่บ้านใหญ่ ๆ เพื่อฆ่าคน มีบางครั้งที่พวกชาวบ้านรวบรวมกำลังกันต่อสู้ถึงกับเขาต้องได้รับบาดเจ็บและหลบหนีไปก็มี รวมเวลาที่เขาออกตระเวนฆ่ามนุษย์ตามคำแนะนำของอาจารย์ผู้แสนกล จนเวลาล่วงไปได้ ๒ เดือนเศษ ก็ยังไม่ได้จำนวนครบตามกำหนด องคุลิมาลโจรจึงพักหลบซ่อนอยู่ ณ ป่าใหญ่นั้นเอง

* * *

การทำความชั่วขององคุลิมาลโจร แม้แต่จะเป็นเรื่องเกิดขึ้นในป่าก็จริง แต่มีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายเข้ามาถึงพระนครสาวัตถี ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นพระราชา และพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ซึ่งอยู่ในปกครองของพระเจ้าพิมพิสารด้วย ทั้งนี้โดยที่พวกพ่อค้าวาณิชผู้เคยเดินผ่านไปมายังป่าใหญ่ไม่ได้รับความสะดวกและเกรงความไม่ปลอดภัยจากโจรร้ายซึ่งคอยดักปล้นอยู่กลางทาง จึงไม่มีใครกล้าเอาชีวิตของตนไปเสี่ยงกับความตาย ฉะนั้น การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองต่อเมืองต้องหยุดชะงักลง ทำให้ราคาสินค้าของเมืองทั้งสองขึ้นราคาถึงกับบางอย่างเพิ่มขึ้นไปกว่าเท่าตัว ผู้มีรายได้น้อยจึงลำบากไปทั่วกัน นอกจากนั้น ผู้คนซึ่งออกไปจับจองที่ทางนอกกำแพงเมืองทำนาทำไร่ ต่างละทิ้งบ้านช่อง อพยพหลบเข้ามาอยู่ในกำแพงเมืองทั้งสิ้น เพราะหวาดเกรงต่อโจรองคุลิมาลผู้คอยฆ่าคน ทำให้ต้องมาเดือดร้อนด้วยเรื่องที่พัก อาหารการกินวุ่นวายไปในเมือง แม้เจ้าหน้าที่ทั้งสองนครได้พยายามกวดขันสืบเสาะปราบปรามก็ไม่ได้ตัวองคุลิมาลเลย จนกระทั่งต่อมาไม่ช้ามีข่าวว่าโจรองคุลิมาลถูกเจ้าหน้าที่ของเมืองราชคฤห์ติดตาม จนหลบเข้ามาใกล้เขตเมืองสาวัตถีแล้ว ประชาชนแคว้นโกศลต่างจึงตระหนกตกใจรีบเข้าไปในเมืองหนาแน่นขึ้นทุกวัน คนที่อยู่ในเมืองก็กำลังเดือดร้อนด้วยของแพง ผู้อพยพหลบเข้ามาใหม่ก็ลำบากเรื่องที่พักและอาหาร ความวุ่นวายจึงเกิดเป็นโกลาหล เมื่อประชาชนเดือดร้อนกันมากเข้า จึงชักชวนพร้อมกันไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งแคว้นโกศล กราบทูลเรื่องราวร้องทุกข์ และวิงวอนขอให้พระองค์จัดการปราบปรามองคุลิมาลโจรให้สูญสิ้นไป เพื่อความผาสุกของราษฎรทั่วไป พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสรับรอง ว่าจะจัดการ ปราบปราม เอา ตัวโจร ผู้ร้ายนั้นมาสังหารให้ ได้ภายใน เร็ววัน ประชาชนทั้งนั้นจึงอุ่นใจถวายบังคมลากลับไปสู่ที่พักของตน ๆ

แต่เมื่อพระองค์นำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมปรึกษาหารือกับอำมาตย์ผู้ใหญ่ประจำราชสำนัก ก็ไม่มีผู้ใดทราบได้ชัดเจนว่า โจรองคุลิมาลนั้นเป็นใคร อายุสักเท่าไร เป็นแต่ทราบข่าวเล่าลือว่า โจรผู้นี้มีฝีมือเก่งกาจและเคยเป็นนักศึกษาแห่งตักกสิลามาก่อน เชิงฝีมืออาวุธนั้นแม้แต่ทหารผู้ใหญ่ในนครต่าง ๆ ก็ไม่มีผู้ใดทัดเทียมได้

เหตุที่ได้ชื่อว่า องคุลิมาล เพราะโจรนี้เมื่อฆ่าคนแล้ว ตัดเอานิ้วคนตายมาร้อยเข้ากับห่วงหวายผูกคอของตน และการฆ่าคนนี้ก็มิได้มุ่งประโยชน์ด้วยทรัพย์สิน แต่ไม่ทราบเหตุผลว่าฆ่าทำไม ? เรื่องราวที่ได้ทราบจากที่ประชุมมีเพียงเท่านี้เอง จึงเป็นการไม่ชัดเจน ในที่สุดพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรับสั่งถามในที่ประชุมว่า จะมีผู้ใดรับอาสาคุมกองทหารเพื่อไปปราบโจรผู้นี้บ้าง ทรงถามถึง ๓ ครั้ง แต่ก็หามีผู้ใดทูลรับอาสาได้ มีแต่ผู้นั่งก้มหน้านิ่งเพราะความหวาดกลัวทั้งนั้น จึงทำให้ทรงขัดพระทัยและแรงขัดทิฐิมานะผลุดขึ้น ถึงกับทรงรับสั่งว่า ถ้าไม่มีผู้ใดรับอาสา พระองค์จะเสด็จคุมกองทัพไปปราบโจรเอง และจะยกเดินทางไปในวันรุ่งขึ้น ที่ประชุมพากันเงียบสงัด และต่างคนต่างงุนงงในการที่กษัตริย์ของตนจะออกไปปราบโจรเอง แต่ยังไม่มีผู้ใดได้กราบทูลเรื่องราวต่อไปได้ ก็ทรงเสด็จขึ้น ผู้เข้าประชุมเผ้าจึงต่างแยกย้ายกลับบ้านเรือนของตน ๆ

พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จขึ้นสู่พระตำหนักด้วยความน้อยพระทัย และขุ่นเคืองอำมาตย์ฝ่ายทหารซึ่งไม่มีใครเลยจะแสดงความกล้าหาญทูลรับอาสาปราบโจรร้ายนี้ได้ ทรงดำริว่า โจรนี้เป็นแต่เพียงโจรธรรมดายังหาคนอาสาไม่ได้ ถ้ามีการรบพุ่งระหว่างนครด้วยกำลังคนมากจะได้พึ่งใคร ทรงดำริไปก็นึกถึงพันธุละเสนาบดีผู้เป็นพระสหายของพระองค์ด้วย คน ๆ นี้นอกจากจะมีฝีมือเก่งกาจกำลังกล้าหาญสามารถสู้กับคนได้ด้วยอาวุธทุกชนิดเป็นพันคน ๆ แล้ว ยังฉลาดเฉลียวเป็นกำลังแก่ราชการอย่างยิ่ง แต่อนิจจา พันธุละผู้ซื่อสัตย์เก่งกล้านี้ก็ตายไปเสียแล้วพร้อมด้วยบุตรชายของเขา ๓๒ คน ซึ่งทรงกำลังทัดเทียมกับบิดา การตายของพันธุละและบุตรก็เพราะความหูเบาของพระองค์เอง ซึ่งหลงเชื่อพวกอำมาตย์ทุจริตสอพลอยุยงจนกระทั่งทรงใช้อุบายสังหารเขา ถ้าพันธุละเสนาบดียังมีชีวิตอยู่ อย่าว่าแต่โจรองคุลิมาลเพียงคนเดียวเลย ต่อให้ร้อยโจรพระองค์ก็ไม่ต้องทรงหนักพระทัย ทั้งไม่ต้องรับสั่งถามหาผู้อาสาสมัครเยี่ยงวันนี้ เพราะเขาจะจัดการสนองให้แล้วเสร็จเรียบร้อยทุกประการ ยิ่งคิดก็ยิ่งรำลึกถึงสหายผู้ซื่อสัตย์นั้น และโทมนัสอย่างยิ่งในความพลั้งพลาดของพระองค์ที่หลงเชื่อคนยุยง จนกระทั่งบัดนี้ความลำบากตกมาถึงตนแล้ว โดย

จะต้องเสด็จไปปราบโจรด้วยพระองค์เอง คืนวันนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงบรรทมไม่ค่อยหลับ เพราะครุ่นคิดแต่เรื่องการปราบโจรองคุลิมาลนี้จนเกือบตลอดราตรี

*　　　*　　　*

ในวันนั้น ปุโรหิตผู้บิดาองคุลิมาลกลับจากที่เฝ้าด้วยใบหน้าอันหมองมัวผิดปกติ เดินพลางนึกพลางว่าไม่ใช่ใครที่ไหนแล้วเจ้าโจรร้ายคนนี้ ต้องเป็นอหิงสกะบุตรชายของเราซึ่งไปศึกษาวิชา ณ เมืองตักกสิลาเอง เพราะบุตรเราคนนี้ชะตาชีวิตของเขาเมื่อแรกเกิดก็ปรากฏชัดแล้วว่า ต้องเป็นโจรผู้ใจอำมหิตโดยเกิดในยามโจรฤกษ์และมีนิมิตอันแสดงชัดโดยบรรดาเครื่องอาวุธทั้งสิ้นเป็นประกายเพลิงแปลบขึ้นมา พร้อมกับเวลาตกฟาก ทั้งบัดนี้ดาวประจำตัวเขาก็แสดงลักษณะตามตำราว่ากำลังเป็นโจร ท่านปุโรหิตยิ่งคิดไปยิ่งแน่ใจและเศร้าใจเป็นอย่างยิ่งที่ลูกอันแสนรักของตนกลายเป็นคนชั่วไป ชั่วขนาดที่พ่อแม่เองก็สุดปัญญาจะช่วยลูกได้ เพราะโทษของเขาที่สร้างกรรมทำเวรไว้ช่างร้ายกาจสุดแสน เหลือกำลังที่จะได้รับหย่อนโทษเบาทัณฑ์ เดินคิดมาจนถึงบ้านน้ำตาคลอด้วยความเสียใจและสงสารลูก นางมันตานีพราหมณีภรรยาเห็นกิริยาของสามีเช่นนั้นก็สงสัย เข้าใจว่าคงจะถูกพระราชากริ้วโกรธบริภาษมา นางจึงถามว่า

"ทำไมวันนี้จึงมีลักษณะผิดประหลาดโศกเศร้าไปอย่างไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน"

ปุโรหิตจึงเล่าความให้ฟังว่า "บัดนี้พระราชาปเสนทิโกศล ได้รับสั่งให้จัดกองทัพโดยพระองค์จะคุมกองทหารไปปราบปรามโจรองคุลิมาล ซึ่งกำลังอาละวาดไล่ฆ่าฟันมนุษย์จนกระทั่งมีข่าวว่าใกล้เขตเมืองชั้นในเข้ามาทุกที และโจรองคุลิมาลนี้หาใช่ผู้อื่นที่ไหนไม่ ที่แท้ก็คืออหิงสกะผู้เป็นบุตรของเราทั้งสองนั่นเอง เพราะเท่าที่ทราบจากคนที่เคยเห็นรูปลักษณะของโจรผู้นี้อย่างใกล้ชิดเขาก็เล่ารูปพรรณอันเชื่อได้ว่าเป็นลูกของเรา ทั้งข่าวลือเรื่องประวัติของโจรองคุลิมาลก็แน่ชัดว่า เดิมเป็นนักศึกษาแห่งสำนักท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์เมืองตักกสิลา ประกอบกับพิจารณาฤกษ์ยามตรวจดูชะตาชีวิตของบุตร ยิ่งทำให้แน่ใจมากว่าต้องเป็นลูกของเราอย่างแน่นอนทีเดียว

เหตุนั้น จึงมีความสงสารและเสียใจว่าอหิงสกะจะต้องตาย เพราะถูกกองทัพในเมืองออกไปปราบครั้งนี้ เพราะไม่เห็นเลยว่าเขาจะมีทางต่อสู้หรือหลบหนีไปได้อย่างไร" พอเล่าจบท่านปุโรหิตก็ร้องไห้เพราะความรักและความสงสารบุตรของตน

นางมันตานีได้ฟังก็ตกใจรีบค้านสามีว่า

"ทำไมจึงปักใจเอาว่าโจรนี้เป็นลูกของตน เพราะตั้งแต่เลี้ยงดูเขามาอย่างใกล้ชิด ไม่เคยเห็นเขาจะเป็นผู้มีนิสัยโหดร้ายถึงกับจะกลายเป็นโจรไปได้"

แต่ครั้นปุโรหิตยกเหตุผลต่าง ๆ นานาขึ้นมาอธิบายอย่างถี่ถ้วน นางก็กลับเห็นจริงไปด้วยว่าโจรนี้คือบุตรชายของตนเอง จึงคร่ำครวญด้วยความเสียใจอย่างสุดแสน

คำที่ว่า "น้ำถึงไหนปลาถึงนั่น" ข้อนี้ยังไม่เป็นการแน่นอนทุกรายไป แต่ถ้าว่า "ลูกถึงไหนใจแม่ย่อมส่งตามไปถึงนั่น" ข้อนี้ย่อมเป็นความจริง เพราะไม่มีใครอีกแล้วที่แม่จะรัก จะห่วง เท่ากับลูกซึ่งเป็นเสมือนดวงตาและดวงใจของแม่ แม่เท่านั้นซึ่งใกล้ชิดกับลูกอย่างแน่นแฟ้น เพราะต้องลำบากตั้งแต่ตั้งครรภ์ และคลอดบุตร ลูกรอดชีวิตเจริญมาได้เพราะน้ำนมซึ่งเป็นเลือดในอกของแม่ ทั้งยังต้องคลุกคลีด้วยการป้อนข้าว หยอดน้ำปรนนิบัติอย่างลำบากตลอดเวลาตั้งแต่ต้นมา จนลูกเจริญวัยใหญ่โตขึ้นได้ ลูกจึงเป็นสิ่งที่ผูกใจของแม่ ทำให้แม่ต้องระลึกถึงเกือบตลอดทุกเวลา ยิ่งรู้ว่าลูกจะต้องลำบากเดือดร้อนด้วย ยิ่งทำให้จิตใจของแม่กระวนกระวายเพราะเป็นห่วงอย่างสุดแสน เกรงว่าผู้ที่แม่รักที่สุดจะมีอันตราย จะต้องถูกทรมาน นี่เป็นวิสัยของแม่ เป็นความรู้สึกของแม่ทุกคนที่มีต่อลูก แม่ของลูกทุกคนซึ่งจัดว่าเป็นมารดาของโลกนั้นท่านย่อมรัก ย่อมห่วงลูกอย่างสุดแสนฉะนี้

ดังนั้น นางมันตานีพราหมณีเมื่อได้ทราบเรื่องราวว่าบัดนี้อันตรายกำลังจะมาถึงบุตรของตน นางจึงยิ่งเพิ่มความตกใจ ได้อ้อนวอนขอร้องให้ปุโรหิตผู้สามีรีบเดินทางออกจากเมืองล่วงหน้าไปก่อนขบวนกองทัพจะเคลื่อนยกไป เพื่อได้นำข่าวนี้ไปแจ้งให้บุตรทราบ เขาจะได้รีบหนีไปให้ไกลจากถูกติดตาม ปุโรหิตได้ฟังก็ค้านเพราะกลัวภัย อธิบายให้ภรรยาเข้าใจว่า เรื่องนี้เป็นการสุดวิสัยที่จะช่วยเหลือได้เพราะ

ข้อ ๑ เกรงว่าถ้าพระราชารู้เรื่องเข้า ตนเองจะพลอยมีความผิดไปด้วยฐานช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่โจร

ข้อ ๒ ไม่ไว้ใจลูกของตนซึ่งมีจิตใจเหี้ยมโหด เขาอาจจะไม่ระลึกถึงคุณของพ่อผู้บังเกิดเกล้าและกล้าทำร้ายเอาได้ เพราะโบราณก็สอนไว้ไม่ให้ไว้ใจโจรว่าเป็นพรรคพวกหรือเพื่อนเก่า ยิ่งคนกำลังมีอาวุธอยู่ในมือด้วย ยิ่งจะต้องหลีกออกให้ห่างไกลไม่ควรจะไว้วางใจ ดังคำกลอนสอนใจบทหนึ่งว่า

"ใครจะไว้ใจอะไรตามใจเถิด
แต่อย่าเกิดไว้ใจในสิ่งห้า
หนึ่งอย่าไว้ใจทะเลทุกเวลา
สองสัตว์เขี้ยวเล็บงาอย่าไว้ใจ
สามผู้ถืออาวุธสุดจักร้าย
สี่ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากรายใกล้
ห้าพระมหากษัตริย์ทรงฉัตรชัย
ถ้าแม้นใครประมาทมักพลาดเอย"

ดังนั้นแม้แต่ภรรยาจะอ้อนวอนสักปานใด ปุโรหิตผู้สามีก็ยืนยันไม่ยอมไปพบเพื่อแจ้งข่าวร้ายให้ลูกหลบไปตามความคิดของภรรยา สุดท้ายด้วยน้ำใจที่แท้ของแม่ที่รักลูกเป็นชีวิตจิตใจอย่างแท้จริง นางมันตานีจึงตกลงใจเด็ดขาดว่าจะออกจากบ้านในเย็นวันนี้นี่แหละ เพื่อไปตามหาลูก จะได้บอกข่าวให้เขาหลบหนีเอาตัวรอดไปเสียก่อนก่อนที่กองทัพในเมืองจะยกออกมาสังหารเขา เมื่อนางตกลงใจแน่นอนแล้ว ก็เข้าไปในห้องรีบจัดแจงแต่งกายอย่างรวดเร็วเดินออกจากบ้านไป มุ่งหน้าสู่ประตูเมือง แม้แต่ปุโรหิตผู้สามีจะทัดทานห้ามปรามอย่างไร ๆ ก็ไม่ยอมเชื่อ ผลที่สุดเขาก็ต้องปล่อยให้นางไปตามความประสงค์

นางมันตานีออกมาพ้นประตูเมืองก่อนเวลาปิดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น พ้นประตูมาแล้วนางยืนงงอยู่ครู่หนึ่ง เพราะไม่ทราบทิศทางที่บุตรชายหลบซ่อนอยู่ว่าจะเป็นที่ใด เหลียวซ้ายแลขวาไปรอบ ๆ เห็นมีป่าใหญ่อยู่ทิศเบื้องหน้า จึงตัดสินใจ

ป่ายหน้าเดินทางไปทางนั้น ดวงอาทิตย์ก็เคลื่อนคล้อยลับขอบฟ้าลงทุกที ๆ ในที่สุดก็ย่างเข้ารัตติกาล ทิศทางทั่วไปมืดสนิท แต่ถึงกระนั้น มารดาผู้แสนรักแสนห่วงบุตรซึ่งแม้กลายเป็นโจรร้ายก็ไม่ย่อท้อ เดินไปตะโกนเรียกชื่อบุตรของตนไปว่า

"อหิงสกะลูกแม่ ลูกอยู่ที่ไหน มาพบแม่เร็วเข้าลูก" ตะโกนซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่อย่างนี้ อาหารตั้งแต่เย็นก็มิได้ตกท้อง คอแห้งผากเพราะกระหายน้ำอย่างไรก็อุตส่าห์ทน เดินล้มลุกคลุกคลานไปเพราะความมืดด้วย สะดุดหินและถูกเถาวัลย์เกี่ยวด้วย แต่ก็ไม่ทำให้นางมันตานีย่อท้อ ตะโกนเรียกลูกก้องป่าจนเสียงเริ่มแหบแห้งลง กระทั่งเที่ยงคืนล่วงไปแล้วก็ไม่ได้พักเลย ยังวนเวียนอยู่ในป่าใหญ่นั่นเอง

* * *

ตั้งแต่ปฐมยาม ของราตรีกาลนั้นจนล่วงเข้ามัชฌิมยามนางมันตานีพราหมณีผู้เป็นห่วงบุตรชายเป็นที่สุด ไม่ได้หยุดพักต่อการเดินติดตามหาบุตรเลย เท้าทั้งสองเดินก้าวไป ตาก็สอดส่ายผ่าความมืดดูทั่วทุกทิศ หูของนางคอยระวังเพื่อจะมีผู้ขานรับ ปากก็ร้องตะโกนเรียกชื่อบุตรอยู่ร่ำไป แม้แต่จะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าก็ไม่ยอมพัก ถึงจะลำบากเพราะเดินทางในยามกลางคืน ต้องล้มลุกคลุกคลานเพราะสะดุดเถาวัลย์และก้อนหิน ก็กัดฟันทนแข็งใจร้องเรียกหาบุตรต่อไป นี่แหละความรักของแม่เป็นรักแท้ที่มั่นคง จึงต้องห่วงและยอมทนต่อความลำบากตรากตรำทุกประการ เวลาล่วงไปจนพ้นมัชฌิมยามแล้ว นางก็ยังเดินวนเวียนอยู่ในป่าใหญ่นั่นเอง

ยิ่งดึกสงัด ความเยือกเย็นก็ยิ่งเพิ่มขึ้นทุกที จนร่างกายของนางมันตานีชุ่มไปด้วยน้ำค้างจนหนาวสั่น ทั่วป่าใหญ่เงียบสงบสงัดเสียงอื่นใดทั้งสิ้น จะมีก็แต่เพียงเสียงของน้ำค้างตกกระทบตามใบไม้ และเสียงนกซึ่งออกหากินเวลากลางคืนร้องขึ้นมาเป็นระยะ ๆ สลับกับเสียงของนางมันตานีผู้ร้องเรียกหาบุตรจนแหบแห้งลง เสียงของนางแผ่วลง ๆ ทุกทีเพราะความหิวโหยและกระหาย แต่เท่าที่เท้าทั้งสองยังพยุงร่างของนางเดินไปได้ก็ด้วยแรงน้ำใจซึ่งห่วงลูกเป็นที่สุด จึงยังดำรงร่างอยู่ได้ บางครั้งเสียงร้องของนางเองดังสะท้อนก้องกลับมา นางเข้าใจว่าบุตรร้องรับจึงผวาวิ่งไปตาม

ทิศนั้นแต่แล้วก็ไม่ได้พานพบผู้ใดเลยเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดเวลา จนกระทั่งจวนจะใกล้รุ่ง แม้ผู้มีแต่กำลังใจแต่หมดกำลังกาย เพราะบอบช้ำเหน็ดเหนื่อยเกือบตลอดคืนก็ทรุดพับลงอยู่ ณ ใต้ต้นไม้ต้นหนึ่งในป่าใหญ่นั้นเอง

สถานที่ซึ่งนางมันตานีผู้หมดแรงล้มฟุบลงนั้น ความจริงเป็นที่ซึ่งไม่ห่างไกลจากที่พักขององคุลิมาลโจรเท่าไรนัก เขามาหลบแฝงกายอยู่ที่บริเวณนี้ตั้งแต่เวลากลางวันมาแล้ว บัดนี้นิ้วมือของมนุษย์ อันแสดงถึงชีวิตของผู้ที่ถูกเขาสังหารไปมีจำนวนได้ถึง ๙๙๙ นิ้วแล้ว แสดงว่าเขาได้ฆ่าคนไปแล้ว ๙๙๙ คน เขารู้สึกกระหยิ่มใจยิ่งนักว่ายังขาดจำนวนตามที่อาจารย์สั่งมาเพียงคนเดียว อีกคนเดียวเท่านั้นเองก็จะได้ครบจำนวน ๑ พันคน ฉะนั้นเขาจึงคอยมาดักซุ่มเพื่อคอยฆ่าคนอยู่ที่ป่าใหญ่ใกล้ทางเดิน รออยู่ตั้งแต่เวลากลางวัน ภาวนาขอให้มีคนเดินผ่านมาให้เขาได้ฆ่าอีกสักคน ๑ เถิด อีกคนเดียวเท่านั้น เพื่อครบพัน และต่อจากนั้นงานสังหารชีวิตมนุษย์ของเขาก็จะยุติสิ้นสุดกันเสียที จะได้กลับไปเรียนศิลปะพิเศษตามที่อาจารย์สัญญาไว้ว่าจะสอนให้ แต่แม้เขาจะภาวนาอย่าง ๆ ก็ตาม วันนั้นทั้งวันช่างเป็นยามปลอดเสียนี่กระไร จะมีผู้ใดผ่านไปมาให้เขาเห็นแม้แต่เพียงคนเดียวก็หาไม่ เขารออยู่อย่างนั้นจนพระอาทิตย์อัสดง เมื่อไม่สมหวังจึงพักนอนอยู่ ณ ที่นั้นเอง โดยตั้งใจไว้ว่ารุ่งเช้าจะออกตระเวนเพื่อสังหารมนุษย์ให้ได้อีกคนหนึ่ง แล้วจะรีบกลับไปสู่สำนักของอาจารย์ต่อไป

ณ พระเชตวันวิหารในพระนครสาวัตถี อันเป็นสถานที่ประทับขององค์สมเด็จพระบรมศาสดา ราตรีนั้นบรรดาพระภิกษุสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลายกำลังบำเพ็ญเพียรเจริญสมณธรรมอยู่ ลางองค์กำหนดพระกรรมฐาน เป็นอารมณ์เดินจงกรมไปมาอยู่โดยรอบ ลางองค์สาธยายมนต์อันพระอาจารย์สั่งสอนมา และลางองค์ก็นั่งบริกรรมภาวนาเพื่อความสงบระงับบรรเทากิเลสประสงค์ความบรรลุอริยผลชั้นสูง ตามควรแก่อัธยาศัย

ภายในพระวิหารนั้น แม้แต่จะมีพระภิกษุสงฆ์เป็นพัน ๆ รูปก็จริง แต่เงียบสงัดปราศจากเสียงสนทนาและกระแอมกระไอทั้งสิ้น เพราะต่างรูปต่างสำรวมด้วย

สังวรในจริยวัต จึงไม่ปรากฏเสียงอื่นอันจะรบกวนสมาธิ จะมีก็เพียงเสียงกิ่งไม้สะบัดใบ และไหวกิ่งตามกระแสลม และเสียงของกลองซึ่งย่ำบอกโมงยามจากมุมพระราชวังลอยตามลมมานาน ๆ ครั้งหนึ่งเท่านั้นเอง

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ผู้ทรงเป็นนาถะที่พึ่งของสัตวโลกทั้งมวลประทับอยู่ ณ พระคันธกุฎี แม้ราตรีจะล่วงมาถึงครึ่งคืนแล้วก็ยังมิได้เสด็จสู่ที่บรรทม ยังคงประทับสำราญอยู่ในมรรคาแห่งสมาธิ ตรวจดูเวไนยสัตว์ผู้ยังข้องอยู่ในวิบากของกรรมจนบรรลุถึงปัจฉิมยาม ได้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์หนึ่งปรากฏในพระญาณ สัตว์นั้นควรจะโปรดคือ องคุลิมาลโจร ผู้มีบารมีอันแก่กล้าซึ่งได้บำเพ็ญมาแต่ปุเรชาติ ทรงทราบจริตอันเป็นปัจจัยเพื่ออริยมรรคของโจรนั้น และทรงทราบชัดแจ้งว่าสัตว์ผู้นี้อันตถาคตจะต้องรีบไปโปรดเอง ในเวลารุ่งอรุณของเช้านี้ เพื่อมิให้ล่วงลงสู่อนันตริยกรรมเสียก่อน โดยขณะนี้โจรองคุลิมาลกำลังมีจิตจดจ่ออยู่ด้วยต้องการฆ่ามนุษย์อีก ๑ คน เพื่อให้ครบพัน เวลาเช้าวันใหม่นี้เขาจะต้องรีบออกแสวงหา และเมื่อเห็นผู้ใดก็มิได้รั้งรอต้องรีบเข้าไปฆ่าพ้น เวลานี้นางมันตานีผู้มารดากำลังตามหาบุตรชาย และหมดกำลังพักอยู่ ณ สถานที่ซึ่งไม่ไกลกัน เวลาเช้าลูกชายก็จะออกเที่ยวฆ่าคน ส่วนแม่ก็จะออกตระเวนตะโกนก้องร้องเรียกหาบุตร แม่เจอลูกก็จะจำไม่ได้เพราะรูปร่างเขาผิดแปลกไปจากเดิม รุงรังด้วยหนวดเคราและมีนิ้วมือห้อยอยู่ที่คอคล้ายปีศาจ ลูกเองก็จะไม่ได้สังเกตว่าเป็นแม่หรือเป็นใคร พอเห็นเป็นมนุษย์ก็จะตรงเข้าไปสังหารเพื่อให้ครบจำนวนตามที่ตั้งใจ เช่นนี้จะเกิดเป็นอนันตริยกรรม คือกรรมชั่วช้าที่ร้ายกาจหนักหนาเพราะว่าเป็นมาตุฆาตฆ่ามารดา ถึงกับห้ามมรรคผลสวรรค์และนิพพาน จึงควรที่ตถาคตจะรีบไปก่อนแต่ที่แม่ลูกทั้งสองนี้จะได้พบกัน เพื่อประทานธรรมโปรดให้เหมาะสมกับอุปนิสัยขององคุลิมาลโจร ตามที่เขาได้สั่งสมไว้มานานแล้วในปุเรชาติ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพิจารณาเช่นนี้แล้ว ครั้นจวนจะรุ่งจึงทรงทำความสะอาดแก่พระกรัชกาย เมื่อได้อรุณทรงครองจีวรแล้วเสด็จออกจากพระมหาวิหารแต่เพียงพระองค์เดียวเสด็จเลียบไปตามถนนนอกพระนครสาวัตถีเพื่อเข้าสู่ป่าใหญ่

ระยะทางก่อนจะถึงป่ากย่า ทรงสวนทางกับบรรดาพวกคนเลี้ยงโคและชาวบ้านหลายคน ผู้คนทั้งหลายเมื่อเดินมาใกล้พระพุทธองค์จึงต่างคุกเข่ากระทำอัญชลี แล้วกราบทูลว่า

"พระพุทธเจ้าข้า เหตุไรจึงเสด็จมาสู่ทางนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายต่างบ่ายหน้าจากชายป่าเพื่อเข้าเมือง เพราะบัดนี้มีข่าวว่ามหาโจรองคุลิมาลกำลังมุ่งหน้ามาทางนี้ ขอพระองค์จงเสด็จกลับเถิดพระพุทธเจ้าข้า"

ตรัสตอบชนเหล่านั้นด้วยพระพักตร์ผ่องใส และพระวาจานุ่มนวลว่า

"ตถาคตขอขอบใจ ที่ทุกท่านหวังดีและเป็นห่วง แต่ตถาคตมิเคยมุ่งร้ายต่อผู้ใด แม้แต่โจรองคุลิมาล ฉะนั้นโจรองคุลิมาลคงจะไม่ทำอะไรแก่ตถาคต"

แม้แต่มหาชนเหล่านั้นจะทูลอาราธนาให้เสด็จกลับเสีย ก็กลับตรัสปลอบให้เขาทั้งหลายคลายวิตกไม่ต้องกังวลใจว่าพระองค์จะมีภัย แล้วเสด็จเข้าสู่ป่าใกล้สถานที่ซึ่งองคุลิมาลและนางมันตานีพักอยู่ตามพระปณิธานต่อไป

*　　　*　　　*

เมื่อแสงเงินแสงทองจับขอบฟ้าส่องแสงสว่างขับความมืดแห่งรัตติกาลให้หายไปแล้ว องคุลิมาลโจรตื่นจากนอนหลับมาตลอดคืน เขายืนขึ้นบิดตัวดัดกายให้หายเมื่อยขบพร้อมกับคิดถึงงานที่จะทำในวันนี้ต่อไป อย่างไรก็ดีวันนี้จะต้องพยายามฆ่ามนุษย์ให้ได้อีก ๑ คนให้จงได้ คิดตกลงใจว่าแม้ไม่มีมนุษย์ผู้ใดผ่านไปมาให้เขาสังหาร ณ ป่านี้ ก็จะบุกเข้าไปตามหมู่บ้านใกล้พระนครเพื่อฆ่าคนอีกเพียง ๑ คนให้ครบจำนวนพันต่อไป จึงหยิบพวงนิ้วมือซึ่งห้อยคาคบไม้เอาไว้ขึ้นมาสวมคอ มือทั้งสองถือดาบกระชับแน่น ออกจากโคนต้นไม้ที่พักในทันที

เป็นเวลาเดียวกันกับนางมันตานีพราหมณีผู้มารดา ซึ่งล้มฟุบไปเพราะความเหน็ดเหนื่อยฟื้นกายได้สติตอนเช้านั้น นางค่อย ๆ พยุงร่างลุกขึ้นด้วยความลำบากแม้แต่จะรู้สึกบอบช้ำทั่วร่างกาย แต่พอคิดได้ว่าบัดนี้สว่างแล้ว ใกล้เวลาซึ่งกองทหารในเมืองจะยกออกมาเพื่อปราบปรามลูกชาย พอคิดได้เช่นนี้เท่านั้นเกิดพละกำลัง

ขึ้นมาทันทีลุกขึ้นจากที่นั้นได้ เดินเที่ยวค้นหาบุตรชายพร้อมทั้งร้องตะโกนเรียกชื่อเขาต่อไป

ลูกก็กำลังบ่ายหน้าจะเดินทางมาหาแม่ แม่ก็กำลังเดินทางจะสวนกับลูก แต่ระยะทางระหว่างคนทั้งสองนั้น ปรากฏว่าพระพุทธองค์ทรงดำเนินล่วงหน้านางมันตานีมาก่อน จวนจะถึงองคุลิมาลโจรอยู่แล้ว พระองค์จึงประทับยืนอยู่ใกล้ร่มไม้ต้นหนึ่งหันพระพักตร์ไปสู่พระเชตวนาราม รอเวลาองคุลิมาลจะเข้ามาใกล้พระองค์

หลังจากนั้นเพียงครู่เดียว ร่างขององคุลิมาลก็ปรากฏออกมา เขารู้สึกประหลาดใจเมื่อเห็นพระพุทธองค์ คิดว่า "ใครหนอ จะเป็นมนุษย์หรือเทวดายังไม่รู้แจ้ง ห่มผ้าอันย้อมด้วยน้ำฝาดยืนหันหลังให้เรา ผู้มีลักษณะเช่นนี้เรายังมิเคยได้พบเห็นมาแต่ก่อนเลย" พร้อมกันนั้นเขาก็มีความยินดีว่ายังค้นได้พบผู้ควรสังหารอีก ๑ คน ซึ่งจะครบตามจำนวนแล้ว จึงสาวเท้าเข้าไปใกล้และร้องตะโกนถามไปว่า

"ท่านผู้ยืนหันหลังให้เรานี้เป็นใคร เป็นมนุษย์หรือเทพดา เหตุไรจึงมายืนอยู่ ณ ที่นี้"

พระพุทธองค์ จึงตรัสตอบด้วยพระสุรเสียงอันนุ่มนวลว่า "พระองค์มิใช่เทพดาหรือมนุษย์ตนใด แต่เป็นสมณะผู้มีลักษณะไม่เบียดเบียนใครทั้งสิ้นเป็นจริยวัตร"

องคุลิมาลได้ฟังพระดำรัสรู้สึกว่า น้ำเสียงนั้นมีกระแสอ่อนโยนเรียบร้อย ไม่โฮกฮากตามลักษณะ ของคนผู้หยาบคาย และมั่นคง หนักแน่น อันแสดงถึง ความกล้าหาญจึงเกิดสงสัยว่าบุรุษผู้นี้เป็นใคร ได้ศึกษามาจากสำนักอาจารย์ไหน จึงเจรจาด้วยถ้อยคำอ่อนโยนและมั่นคงดังนี้ จึงถามต่อไปว่า

"คำว่าสมณะนั้น หมายความว่า อย่างไร และ จริยวัต ของ สมณะ เป็นอย่างไร"

ตรัสตอบว่า "สมณะ คือผู้รักษาร่างกายและจิตใจให้สงบระงับ มีจริยวัตคือ ข้อปฏิบัติไม่เบียดเบียนให้คนอื่น สัตว์อื่นทั่วไปได้รับความลำบากเดือดร้อน ไม่พูดวาจาหยาบคาย และบิดเบือนจากความจริง เป็นผู้มีจิตใจใฝ่แต่ความสงบ และมุ่งความสันติสุขให้เกิดแก่ปวงสัตว์ทั่วไป ไม่คิดโลภ เพ่งเล็งสมบัติของผู้อื่นอันจะก่อให้

ต้องทำบาปกรรมอันทุจริต ไม่โกรธประทุษร้ายให้ผู้อื่นต้องเจ็บช้ำจนถึงสิ้นชีวิต ไม่หลงใหลไปตามเรื่องราวอันไร้สาระ มีเมตตากรุณาประจำใจอยู่เป็นนิจ นี่แหละจริยวัตของสมณะ" ตรัสแล้วทรงเสด็จดำเนินออกจากร่มไม้นั้นไปช้า ๆ พองาม

องคุลิมาลยืนกุมดาบฟังตามพระดำรัสเรื่อยไปด้วยความสนใจ เพราะวาจาเช่นนี้ตนมิได้เคยฟังมาจากที่ใดเลย กลับได้สติคิดถึงเรื่องราวของตนว่า ความประพฤติที่ทำไปเป็นลักษณะตรงข้ามกับจริยวัตของสมณะ แต่พอเห็นพระพุทธองค์ทรงดำเนินออกจากที่นั้นก็ขัดใจ จับดาบจนมั่นมือคิดว่า สมณะรูปนี้พูดเป็นคติก็จริงแต่ก็ไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรามากนัก เรื่องของเรามีอยู่ว่า ต้องฆ่าคนให้ครบ ๑ พันคนตามที่อาจารย์แนะนำมา แต่ยังขาดจำนวนอยู่อีกเพียง ๑ คน ฉะนั้นเราจะฆ่าสมณะรูปนี้แหละเพื่อให้ครบจำนวนพัน เมื่อเขาคิดเช่นนี้แล้วจึงวิ่งตามพระบรมศาสดาเพื่อต้องการจะสังหารเสีย ดุจประหารผู้อื่นมาแล้วฉะนั้น

* * *

พระพุทธองค์ ทรงพระดำเนินไปด้วยอาการปกติ ย่างพระบาทโดยระยะธรรมดา แต่ว่าองคุลิมาลโจรผู้จิตเหี้ยมโหดซึ่งตามจะสังหารพระองค์นั้น แม้วิ่งจนเต็มกำลังฝีเท้า แต่ก็หาทันพระองค์ไม่ เขารู้สึกสงสัยเป็นกำลังว่า "เป็นไฉนเราจึงตามสมณะรูปนี้ไม่ทันสักที แม้แต่จะวิ่งโดยสุดกำลังเป็นเวลานาน ซึ่งผิดกว่าครั้งก่อน ๆ วันอื่น ๆ เป็นอันมาก ซึ่งไล่ตามฆ่าคนทุกครั้งมา แม้แต่ผู้หนีจะมีฝีเท้ารวดเร็วอย่างไรก็ตามที แต่ก็หาพ้นการติดตามของเราไปได้ไม่ แต่สมณะรูปนี้ช่างประหลาดเสียนี่กระไร สังเกตก็เห็นว่าเดินธรรมดา ๆ แต่ไฉนเราจึงตามไม่ทันสักที" จึงร้องตะโกนออกไปว่า

"สมณะ สมณะ ท่านจงหยุดก่อน"

พระพุทธองค์ตอบว่า "ดูก่อนองคุลิมาล ตถาคตหยุดแล้ว" รับสั่งแล้วก็ทรงดำเนินต่อไป

องคุลิมาลได้ฟังพระดำรัส ก็มีความโกรธเป็นกำลังที่ตรัสว่าหยุดแล้ว แต่ยังเสด็จเรื่อยไป ทั้งตนเองก็เหน็ดเหนื่อยเต็มประดา จึงร้องตะโกนต่อว่าออกไปว่า

"ดูก่อนสมณะ ท่านพูดมุสาไม่สมกับเพศ เมื่อครู่นี้ท่านเองแสดงจริยวัตของสมณะว่า สมณะมีจริยวัตทางวาจา โดยไม่พูดหยาบคายและไม่พูดเท็จอันบิดเบือนต่อความจริงเป็นต้น แต่ท่านหาปฏิบัติตามคำพูดซึ่งแสดงให้เราฟังไม่ เราร้องตะโกนให้ท่านหยุด ท่านตอบว่าหยุดแล้ว แต่ยังเดินอยู่เรื่อยไป สมณะอะไรพูดมุสาไม่ตรงตามความจริง"

พระพุทธองค์ตรัสตอบเขาว่า

"ดูก่อนองคุลิมาลโจร ตถาคตหยุดแล้วไม่มุสา ท่านนั่นแหละยังไม่หยุด"

ตรัสแล้วมิได้เหลียวหลังแลดู ทรงดำเนินอยู่เรื่อยไป

เมื่อได้ฟังเช่นนี้อีกครั้ง องคุลิมาลโจรสงสัยจนสุดขีดทนอยู่ไม่ไหว จึงร้องถามต่อไปอีกครั้งว่า

"ท่านว่าท่านหยุดแล้ว แต่เหตุไรยังเดินอยู่เรื่อยไป ที่เรายังไม่หยุดตามที่ท่านว่านั้น เพราะต้องการถามท่าน ท่านจงหยุดก่อนสิ เราจึงจะหยุดให้ทันกัน"

จึงทรงอธิบายให้เขาเข้าใจความหมายของพระดำรัสว่า

"ดูก่อนองคุลิมาลโจรเอย ที่ตถาคตว่าหยุดแล้วนั้นหมายความว่าได้หยุดจากการเบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ตถาคตไม่ทำตัวให้คนอื่นสัตว์อื่นต้องลำบากและต้องเกรงกลัว เพราะมือตถาคตมีอาวุธอันละทิ้งไปนานแล้วไม่ฆ่าใคร ไม่ล่วงกรรมสิทธิ์ในสมบัติของผู้ใด วาจาของตถาคตก็หยุดจากการกล่าวเท็จ กล่าวคำหยาบคาย คำส่อเสียดและเพ้อเจ้อเหลวไหล ใจของตถาคตหยุดจากโลภ โกรธและหลง ทั้งปวงสิ้นแล้ว เหตุนั้นจึงได้ว่าหยุดแล้ว ส่วนเธอนั่นแหละยังไม่หยุด คือยังมีมือถือดาบและทำกรรมชั่วอยู่โดยการประหารคนอื่น สัตว์อื่น ให้ต้องลำบากต้องเกรงกลัวหวั่นภัย วาจาของเธอยังเป็นไปโดยไม่ชอบธรรม จิตของเธอยังเต็มไปด้วยกิเลส โลภ โกรธ หลง ตลอดเวลา เหตุนั้นตถาคตจึงว่าเธอยังไม่หยุด คือ

ไม่หยุดจากการทำความชั่ว ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ อันผิดกับตถาคต ซึ่งหยุดไปนานแล้ว"

ตรัสแล้วก็ทรงหยุดอยู่กับที่ด้วยกิริยาอันสงบเสงี่ยม หันพระพักตร์มาทางองคุลิมาลเพื่อต้องการจะได้สดับถ้อยคำจากเขาต่อไป

* * *

พระดำรัสของพระพุทธองค์ทำให้องคุลิมาลได้สติ ยิ่งพิจารณาตามถ้อยคำที่ได้ฟัง ยิ่งเห็นเป็นความจริงทุกประการ คำพูดเช่นนี้ตนไม่เคยได้ฟังจากผู้ใดในครั้งก่อน ๆ มาเลย จิตซึ่งแข็งกร้าวแต่ต้นโดยคิดว่าจะจับสมณะรูปนี้ประหารเสีย ก็เริ่มอ่อนลง คำที่ว่า "เขาเองนั่นแหละเป็นผู้ไม่หยุด คือยังกุมดาบสังหารคนด้วยความเหี้ยมโหด" เตือนสติของเขาจนได้รู้สึกตัวว่า เขาได้ทำบาปกรรมอย่างแสนสาหัสมามากมาย โดยได้ฆ่าฟันผู้คนล้มตายนับจำนวนเกือบพันชีวิต ทุกชีวิตซึ่งเขาสังหารนั้นเพราะเข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเองต่อไป แต่อนิจจากรรมที่เขาทำไปนี้ช่างชั่วช้าเลวร้ายเหลือแสน คนทุกคน ล้วนแต่มีบิดามารดาซึ่งแสนจะรักเขา ทั้งยังต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับผู้อื่น โดยเป็นบิดามารดา หรือวงศ์ญาติตามแต่จะสัมพันธ์กันการที่เขาฆ่าคนตายไปคนหนึ่งนั้น ย่อมทำให้เกิดความวิปโยคโศกสลดแก่ผู้อื่นอีกมากคน แม่ต้องพลัดลูก ผัวต้องพลัดเมีย ลูกต้องสูญสิ้นพ่อแม่ไป ที่เขาฆ่าคนไปนั้นฆ่าทำไม? ฆ่าเพื่อให้ครบจำนวนพันคนตามที่ได้รับคำสั่งมา ทำไมจะต้องฆ่าคนให้ครบพันคนด้วย? เพราะต้องการให้สำเร็จกิจเบื้องต้นก่อนจะศึกษาศิลปะชั้นสูง ศิลปะนี้จึงเป็นวิชาที่เลวร้ายอย่างมหาศาล เพราะต้องเส้นสรวงด้วยชีวิตคนอย่างมากมายแล้วเขาจะเรียนไปทำไม โดยที่ความจริงปรากฏให้เห็นชัดว่าแม้แต่ตัวเขาเองจะดีเลิศประเสริฐขึ้นมาได้ แต่ผู้อื่นต้องทุกข์ยากเดือดร้อนวุ่นวายทั่วไปหมด

คำพูดของปุโรหิตผู้บิดาก้องขึ้นมาปรากฏแก่หูเขา คำที่ท่านสอนเขาเป็นครั้งสุดท้ายก่อนแต่เขาจะออกจากบ้านไปสู่สำนักอาจารย์ ณ พระนครตักกสิลาว่า

"อหิงสกะลูกเอ๋ย ลูกจงจำชื่อของลูกให้ดี ลูกนี้ชื่ออหิงสกะ ซึ่งแปลว่า ไม่เบียดเบียนใคร, ไม่ประทุษร้ายใคร ลูกต้องจำความหมายของลูกไว้ให้แม่น ท่องไว้

ให้เป็นมนต์ขลังประจำชีวิต เพื่อจะได้ไม่ลืมตัวไม่ทำความชั่วเบียดเบียนผู้อื่นให้ต้องได้รับความเดือดร้อน จนพ่อแม่ต้องพลอยได้รับทุกข์ไปด้วย"

จากนั้น เขาได้ทบทวนเหตุการณ์ต่อไป ถึงการที่เขาต้องทำชั่ว โดยฝืนคำสอนของพ่อ – แม่ เขานึกถึงเรื่องนี้แล้วทำให้ต้องเศร้าเสียใจเป็นอันมาก ระยะเวลาเพียงไม่นานนักที่ผ่านไปนี้ ความหมายของชื่อตนที่ว่า "อหิงสกะ" ไม่ได้มีเหลืออยู่ในตัวเองเลย ซ้ำร้ายยังกลายเป็นชื่อที่ผู้อื่นตั้งใหม่ว่า "องคุลิมาลโจร" ซึ่งแปลว่าโจรผู้มีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย อันแสดงถึงความร้ายกาจของเขา เขายิ่งคิดยิ่งสลดใจในความประพฤติชั่วของตนเองเป็นอย่างยิ่ง ยืนนิ่งอยู่กับที่ ปักปลายตาลงสู่พื้นดิน ดวงตาเหม่อจ้องดูพระพักตร์ของพระพุทธองค์อยู่ ณ ที่นั้นเอง

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงหยั่งทราบวาระน้ำจิตขององคุลิมาล ซึ่งกำลังได้สติและระลึกเรื่องของตนอยู่เป็นระยะ ๆ มา ใกล้จะก้าวล่วงสู่ทางแห่งธรรมได้แล้ว จึงเอื้อนพระโอษฐ์ตรัสแก่เขาว่า

"องคุลิมาล เธอเข้าใจหรือยัง? ตามที่ตถาคตพูดไปว่าตถาคตหยุดแล้วจากบาปกรรมแล้ว แต่เธอนั่นเองแหละ ยังไม่เลิกละต่อการทำความชั่วอันเศร้าหมองอย่างร้ายกาจ"

องคุลิมาลสุดที่จะทูลตอบได้ประการใด เพราะมือสั่นปากสั่นไปหมดโดยไม่รู้สึกตัว เห็นความชั่วของตนเอง ฉะนั้นจึงทำให้เกิดความวาบหวิวไปหมด แม้แต่จะทรงกายอยู่กับที่ก็แทบไม่ไหว เขาพูดอะไรออกมาไม่ได้เลย ได้แต่จับตาจ้องดูพระ-พักตร์ของพระพุทธองค์อยู่เท่านั้น

องค์สมณะโคดมจึงตรัสปลุกปลอบใจของเขาว่า

"องคุลิมาลเอย เธอจงมีสติระลึกถึงตัวเองเถิด เธอไม่ได้ชั่ว แต่จิตของเธอต่างหากเล่าไปรับอารมณ์อันเป็นอกุศลที่ร้ายกาจเข้ามาสิงเป็นเจ้าแห่งเรือนใจ จึงได้ชักจูงนำให้เธอต้องคิดชั่ว ทำแต่ความชั่ว ตามอำนาจของอกุศลร้ายนั้น

บิดามารดาก็เป็นผู้หวังดีต่อเธอ ปรารถนาจะให้เธอเจริญรุ่งเรืองต่อไปภายหน้า จึงแนะนำให้เธอได้มาศึกษาเล่าเรียนวิชาในสำนักของอาจารย์ผู้มีความรู้ เธอเอง

ก็เป็นผู้ต้องการความก้าวหน้าแห่งชีวิต จึงได้ตั้งจิตตั้งใจศึกษาความรู้ด้วยความขยันหมั่นเพียรและเอาใจใส่ แต่ที่เธอต้องกลายเป็นโจรร้ายผู้อำมหิตไปนี้ เพราะโทษที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ถูกโมหะปิดบังปัญญา เธอจึงเชื่อตามอาจารย์ผู้ล่อลวงจะสอนวิชาวิเศษให้ แต่ต้องเที่ยวมาสังหารคนให้ได้ครบพันตามจำนวนเสียก่อน

องคุลิมาล ทุกสิ่งในโลกนี้ ย่อมมีผลคู่กับเหตุ บุคคลสร้างเหตุอย่างไรย่อมได้รับผลอย่างนั้น ดุจบุคคลผู้ทำไร่ ทำสวน หว่านเพาะเมล็ดพืชเช่นไรไว้ พืชนั้นย่อมงอกงามตามธรรมชาติของมันหากลับกลายไปเป็นอื่นไม่ เธอเป็นผู้ปรารถนาสุขแก่ชีวิตอันเป็นผล แต่เหตุไรจึงก่อกรรมสร้างเวรโดยหว่านความทุกข์ให้แก่ผู้อื่นเล่า ผลที่ได้รับจะเป็นความสุขละหรือ?

จิตของเธอซึ่งขาดการคุ้มครองและรักษา จึงดิ่งลงสู่อารมณ์อันชั่วจนจูงให้เธอต้องประพฤติทำนองบาปกรรมทำให้ผู้อื่นต้องทุกข์ยากอย่างสาหัสจำนวนมากต่อมากไปแล้ว บัดนี้เธอจงมีสติเถิด เมื่อรู้สึกตัวได้แล้ว จงคุ้มครอง จงรักษาจิตของตนต่อไป โดยอย่าปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสอันชั่วร้ายดังที่เคยได้ประสบมาแล้ว”

พระวาจาอันละมุนละไมของพระพุทธองค์ พร้อมทั้งลักษณะอันผ่องใสงดงามทำให้องคุลิมาลได้เกิดความชื่นใจอย่างประหลาดในมธุรสวาจาซึ่งตรัสสอน และด้วยบารมีธรรมซึ่งเขาเคยสั่งสมไว้แต่ในหนหลัง จึงยังความรู้สึกผิดชอบให้บังเกิดขึ้น เขาทรุดตัวลงคุกเข่ากระทำการคารวะอย่างเลื่อมใส แล้วได้ทูลถามพระองค์ตามที่สงสัยว่า

“ท่านสมณะผู้เจริญ วาจาของท่านช่างจับใจนัก ข้าพเจ้ารู้สึกตัวและสำนึกในความชั่ว – ดีได้แล้ว แต่เหตุไรเล่า ท่านจึงช่างรู้เรื่องราว และความนึกคิดของข้าพเจ้าได้ดีอย่างถูกต้องตามจริง ท่านสมณะผู้เจริญ ท่านมีที่พักอยู่ให้ ณ ที่แห่งใด”

ทรงตรัสตอบว่า “ดูก่อนองคุลิมาล ตถาคตนี้อันอนาถะบิณฑิกะเศรษฐีได้มีศรัทธาสร้างสถานที่พัก ณ พระนครสาวัตถี ซึ่งที่พักนั้นมีชื่ออันคนทั่วไปเรียกว่า “เชตวนาราม”

เมื่อได้ยินคำว่า เชตวนาราม คือพระวิหารเชตวัน ทำให้องคุลิมาลระลึกได้ว่า เมื่อครั้งตนยังเป็นเด็กอยู่ในเมืองสาวัตถี ได้ทราบเรื่องว่า เศรษฐีใหญ่ในพระนครผู้มีนามว่า อนาถะบิณฑิกะ ได้สละทรัพย์จำนวนมากนับได้ ๕๔ โกฏิจัดซื้อที่ดินและก่อสร้างเป็นสถานที่พำนักของสมณะเหล่าศากยะบุตร ซึ่งมีพระสมณะโคดม ผู้เดิมทีเป็นเจ้าชายแห่งกบิลพัสดุ์ เป็นศาสดา อันเจ้าชายสิทธัตถะผู้นี้เป็นผู้เบื่อหน่ายต่อโลกียวิสัย ได้สละราชสมบัติและเครื่องกังวลทั้งเมืองออกบวช จนได้บรรลุคุณธรรมอันประเสริฐสุด ซึ่งเป็นทางหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ทั้งสิ้นด้วยพระองค์เองแล้ว ต่อนั้นได้ทรงจาริกสั่งสอนอบรมประชาชนทั่วไปให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ โดยแสดงธรรมให้เหมาะแก่อุปนิสัยของแต่ละคน ๆ เมื่อเขาคิดมาถึงตอนนี้ ก็เงยหน้ามองดูพระพักตร์พระบรมศาสดาอีกครั้ง ยิ่งได้พินิจดู ก็ยิ่งเห็นพระพุทธลักษณะตั้งแต่พระบาทขึ้นไปจนทั่วพระวรกาย งดงามมีสง่ากว่าคนอื่น ดวงพระพักตร์อิ่มเอิบ พระเนตรแสดงความเมตตากรุณา "แน่แล้ว" เขารำลึก "ชรอยสมณะรูปนี้คงเป็นพระสมณะโคดม ผู้เป็นบรมศาสดาแห่งสัตวโลกทั้งปวงนั่นเอง โอ! เป็นบุญอย่างมหาศาลของเรา ที่พระองค์ได้ทรงพระกรุณาอุตสาหะเสด็จมาโปรด เพื่อให้เราได้เห็นทางดำเนินชีวิตอันชอบ" ความโสมนัสอย่างมหัศจรรย์บังเกิดขึ้นแก่องคุลิมาลอย่างประหลาด เขาโยนดาบทิ้งวิ่งเข้าไปใกล้พระองค์แล้วถวายบังคมด้วยความปีติอยู่แทบพระบาทพระพุทธองค์ และได้ปฏิญาณตนที่จะเลิกละต่อบาปกรรมความชั่วทั้งหลายที่เคยทำมา

องค์พระบรมศาสดาทรงอนุโมทนาด้วย ในการที่เขาต้องการจะกลับตัวใหม่ประพฤติตนเป็นคนดี ในตอนนี้เอง องคุลิมาลพิจารณาต่อไป เห็นว่าเพศฆราวาสนี้เป็นไปด้วยความดิ้นรนค่นแค้นและต้องเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่รอบกายตลอดเวลา ฉะนั้นการที่จะพยายามทำดีและรักษาความดีไว้ให้มั่นคงต่อไป นับว่าเป็นการยากมาก พร้อมกันนั้นได้พิจารณาเห็นว่า เพศบรรพชาคือการบวช เป็นทางสงบระงับอย่างประเสริฐ เพราะตัดขาดกับการคลุกคลีด้วยผู้คน การปฏิบัติก็มีจุดใหญ่ให้พบทางสิ้นความทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด อันต้องสร้างกรรมทำเวรในสังสารวัฏฏ์ต่อไป ทั้งเพศบรรพชานี้ก็เป็นเพศที่แสดงถึงความเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีภัยกับผู้อื่นอันไว้วางใจได้

สนิททั้งเป็นโอกาสให้ได้บำเพ็ญคุณงามความดีตลอดเวลา จึงทูลขอบรรพชากับพระ-พุทธองค์

พระบรมศาสดาทรงพิจารณาว่า อันบุรุษผู้นี้เคยสั่งสมบารมีด้วยการบริจาคไตรจีวรแด่พระภิกษุสงฆ์ ในอดีตกาลล่วงมาแล้ว ซึ่งตถาคตจะให้บรรพชาเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือการบวชที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้อุปัชฌายะให้ได้หรือไม่ ก็ทราบชัดโดยพระญาณว่า องคุลิมาลผู้นี้เคยบำเพ็ญทานบารมีด้วยถวายผ้าไตรจีวรมา จึงเหยียดพระหัตถ์และตรัสว่า

"เอหิ ภิกฺขุ เธอจงเข้ามาเถิด เข้ามาสู่เพศพรหมจรรย์ เป็นภิกษุภาวะในพุทธศาสนา"

จบกระแสพระพุทธฎีกา เพศฆราวาสก็กลับกลายเป็นสมณะเพศ บาตรไตรจีวรอันสำเร็จด้วยบุญฤทธิ์ก็สวมสอดในกายขององคุลิมาล สมณะเพศที่ปรากฏประดุจว่าท่านเป็นพระเถระผู้มีพรรษาได้ ๒๐ ก็ปานกัน ต่อนั้นจึงตามเสด็จพระบรมศาสดาจารย์เพื่อเข้าสู่พระเชตวนาราม อันเป็นสถานที่พำนักของบรรพชิตในพระพุทธศาสนาสืบไป

* * *

พระพุทธองค์ และพระองคุลิมาล คล้อยจากที่นั้นมาได้ไม่เท่าไร นางมันตานีพราหมณีซึ่งได้ซมซานเดินหาลูกชายมาตลอดคืนด้วยความเป็นห่วง ก็เดินโซเซสวนมา เมื่อพบพระบรมศาสดานางก็หยุดทรุดตัวนั่งถวายบังคม พระภิกษุอีกรูปหนึ่งซึ่งเป็นบุตรของนางเองเดินตามหลังพระพุทธองค์มานั้น นางจะสังเกตว่าเป็นบุตรชายที่มุ่งหมายต้องการจะพบก็หาไม่ ได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่า

"พระพุทธเจ้าข้า เสด็จผ่านมาทางนี้ เห็นอหิงสกะบุตรชายหม่อมฉัน ซึ่งคนทั้งหลายเรียกชื่อว่า องคุลิมาลโจรบ้างหรือไม่"

ตรัสถามว่า "นางปรารถนาจะพบบุตรชายด้วยเหตุอันใด"

ทูลว่า "เพื่อต้องการจะให้ลูกปลอดภัย โดยจะนำข่าวมาแจ้งให้ทราบว่าบัดนี้ กองทัพในเมืองจะยกออกมาปราบให้รีบหนีเสีย เพราะถ้าขืนช้าเขาตามตัวพบเข้าจะต้องถูกฆ่าตาย"

พระบรมศาสดาได้ทรงสดับจึงย้อนถามว่า

"นางผู้เจริญ เหตุไรนางจึงห่วงลูกมากนัก"

นางมันตานีทูลถวายว่า

"พระพุทธเจ้าข้า ธรรมดาใจของแม่ย่อมจะแส่คิดถึงลูกอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่มีใครหรือสิ่งใดอีกแล้ว ที่แม่จะรักเกินกว่าลูกผู้เป็นสายโลหิต อันโอบอุ้มฟูมฟักมาตั้งแต่ยังเยาว์ เหตุนั้น จึงห่วงเกรงว่าคนที่หม่อมฉันรักที่สุดจะต้องตาย แม้แต่ว่าลูกชายจะเป็นคนชั่วร้ายในความรู้สึกของผู้อื่น และเป็นที่เกลียดกลัวของคนทั่วไปก็จริง แต่ก็ยังเป็นคนดีของหม่อมฉัน เป็นที่รักของหม่อมฉันผู้แม่ไม่เปลี่ยนแปลง หม่อมฉันนี้กำลังทุกข์เพราะตามหาลูก พระองค์ได้ทรงพบเขาบ้างหรือไม่? หรือได้ทรงทราบบ้างว่า บัดนี้ ลูกชายหม่อมฉันอยู่ที่ใด เพื่อจะได้ไปตามหาเขาให้พบ"

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"นางผู้เจริญ ความหนักใจและทุกข์ใจอันใดของนางซึ่งมีอยู่ในบุตรชายคนเดียวนี้ นางจงหายหนักใจและคลายความทุกข์ในเรื่องนี้เสียเถิด บัดนี้บุตรของนางปลอดภัยแล้ว จะไม่ต้องประสบกับความเดือดร้อนดังที่นางเข้าใจต่อไป"

ตรัสแล้วจึงชี้พระหัตถ์ไปยังพระองคุลิมาล ซึ่งตามเสด็จยืนอยู่เบื้องหลังแล้วตรัสต่อไปว่า

"บัดนี้ อหิงสกะบุตรชายของนางหรือที่คนทั่วไปเรียกว่าองคุลิมาลโจรนั้น เขาจะเป็นสาวกของตถาคต มุ่งประพฤติพรหมจรรย์ในเพศบรรพชิตจนกว่าจะสิ้นชีวิตแล้ว นางจงอุ่นใจและสบายใจเถิดว่า บัดนี้ไม่มีภัยอะไรจะเกิดแก่บุตรของนางต่อไป"

นางมันตานีมองตามที่พระองค์ทรงชี้ สังเกตดูลักษณะและใบหน้าของพระภิกษุรูปนั้นอย่างถี่ถ้วน จำได้ว่าพระรูปนี้คือบุตรของตน ดีใจและเศร้าใจผสมกัน ผวาเข้าไป ณ ที่ใกล้พระบุตรชาย ร้องไห้คร่ำครวญอยู่ ณ ที่นั้นเอง พรรณนาด้วยความดีใจว่า

"โอ, ลูกรักของแม่ บัดนี้หมดภัยแล้ว สมณะเพศของลูกจะเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา ไม่ให้มีใครทำร้าย และรบกวนรังแกต่อไป บุญของลูก ดวงใจของแม่

แม่หายทุกข์ใจแล้ว แม้จะเสียใจว่า ต่อไปนี้ลูกกับแม่จะมิได้อยู่ชิดด้วยกันดุจครั้งก่อน แต่ก็ยังดีที่ลูกมีชีวิตอยู่ แม่จะได้พบลูกบ้าง”

นางร้องไห้อยู่ด้วยความตื้นตันใจ จนเวลาล่วงไปช้านาน แม้พระองคุลิมาลผู้บวชใหม่ กระนั้นก็ยังตัดกิเลสอาสวะมิได้ขาด มิสามารถจะระงับความโศกเศร้าได้ จึงยืนก้มหน้าน้ำตาไหลพรากอยู่ ณ ที่นั้นเอง

พระพุทธองค์จึงทรงตรัสปลอบบุคคลทั้งสองให้ระงับดับความเศร้าโศกนั้นเสีย โดยแสดงเรื่องความทุกข์ของวัฏฏะว่า

“การเวียนว่ายตายเกิดนี้ จะต้องประสบกับความเศร้าสลดเช่นนี้ทั่วกันทุกรูปทุกนาม ซึ่งเรื่องนี้ไม่เป็นเหตุให้เกิดความดีแก่ชนผู้ปรารถนาจะพ้นทุกข์เลย บัดนี้ตะวันสายขึ้นมากแล้ว ควรที่นางผู้เป็นแม่และพระบุตรชายจะได้ไปพัก ณ สถานที่ของตน ๆ ต่อไป”

ตำรัสแล้วจึงดำเนินนำหน้า พระองคุลิมาลตามเสด็จเบื้องหลังนางมันตานีก็เดินตามพระบุตรชายของตนร้องไห้ ด้วยความดีใจบ่ายหน้าสู่พระนครสาวัตถีต่อไป

ภายในพระเชตวนารามวิหารเช้าวันนั้น ปรากฏว่ามีพระภิกษุใหม่เพิ่มจำนวนขึ้นจากเดิมอีก ๑ รูป พระภิกษุรูปนี้มีที่พักอยู่ ณ สถานที่ซึ่งไม่ไกลจากพระคันธกุฎีของพระบรมศาสดาก็มากน้อยนัก

* * *

และเช้าวันนั้นเอง ภายในบริเวณหน้าพระลานหลวงมีผู้คนไปห้อมล้อมกันอย่างคับคั่ง เพราะจวนได้เวลาที่กองทหารของพระนครสาวัตถีซึ่งพระเจ้าปเสนทิกษัตริย์แห่งแคว้นโกศลจะเสด็จคุมไปด้วยพระองค์เอง เพื่อทำการปราบปรามโจรองคุลิมาลซึ่งมีข่าวมาว่ากำลังอาละวาดอยู่ภายในเขตป่าใกล้เมือง ฉะนั้นบรรดาญาติ – มิตร ของทหารผู้จะออกไปปราบโจรจึงมาส่งเสียกันเป็นจำนวนมาก อันความร้ายกาจของโจรผู้นี้เลื่องลือกันแพร่หลายว่าเป็นโจรที่ฉลาดด้วย มีกำลังสู้กับคนได้เป็นจำนวนมาก ๆ ด้วยดังนั้น จึงทำให้จิตใจของผู้มีหน้าที่ไปปราบปราม และบรรดาญาติ – มิตรต่างสะทกสะท้านไปตาม ๆ กัน

เวลาล่วงไปจนสายแล้ว แต่ขบวนทหารก็ยังไม่ได้เคลื่อนจากที่ เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลยังมิได้เสด็จลงมาจากปราสาทจนกระทั่งใกล้เวลาจะเพล พระองค์จึงเสด็จลงมาตรวจพล เมื่อเห็นเรียบร้อยแล้ว จึงรับสั่งให้เคลื่อนกระบวนออกเดินทางไป

ณ รถพระที่นั่งซึ่งเทียมด้วยม้า กษัตริย์แห่งแคว้นโกศลประทับนำหน้ากองทหารด้วยสีพระพักตร์เคร่งเครียด การที่ต้องเสด็จออกไปทำการปราบปรามโจรร้ายด้วยพระองค์เองนี้ เป็นเพราะขัตติยะมานะแท้ ๆ โดยทรงน้อยพระทัยที่ไม่มีผู้ใดรับอาสาจัดการปราบโจร ดังนั้น จึงต้องเสด็จเอง แม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์ก็จริง แต่ความหวั่นกลัวต่ออันตรายย่อมมีอยู่ประจำพระทัย โดยที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ การที่จะไม่กลัวอันตรายหรือความตายนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ เหตุนั้น ท่านจึงแสดงว่า อันสัตวโลกที่ไม่กลัวตายมีอยู่ ๔ จำพวกเท่านั้น คือ

๑. ช้างอาชาไนย

๒. ม้าอาชาไนย

๓. โคอุสุภราช

๔. พระขีณาสพ

สัตว์ ๓ จำพวกต้นเป็นสัตว์ที่มีจิตใจกล้าหาญ จึงไม่ครั่นคร้ามต่ออันตรายและไม่กลัวตาย ส่วนพระขีณาสพ คือผู้ได้บรรลุมรรคผลขั้นสูงสุด ไม่ต้องเวียนว่ายในวัฏฏสงสารอีกสืบไปแล้ว จึงไม่กลัวตาย ส่วนสัตว์นอกนั้นย่อมหวั่นต่อมรณภัยคือความตายทั้งสิ้น

ทรงรำลึกถึงพันธุละเสนาบดี ผู้ซื่อสัตย์ และทรงพลังมหาศาลขึ้นมาอีก แต่คิดแล้วก็ยิ่งเสียพระทัย พันธุละและบุตรชายของเขาต้องตายไป เพราะอุบายอันเกิดจากความเข้าใจผิดของพระองค์เอง ถ้าพันธุละเสนาบดียังมีชีวิตอยู่ การปราบโจรนี้คงสิ้นสุดไปนานแล้ว โดยพระองค์จะไม่ต้องเดือดร้อนพระทัยแม้แต่น้อย นี่แหละ กรรมที่ทำด้วยความผลุนผลันย่อมก่อให้เกิดความเสียใจได้ดังนี้

ขณะที่ทรงรำพึงเรื่องต่าง ๆ บนรถพระที่นั่งนั้น พอดีมาถึงทางสามแยก ซึ่งทางหนึ่งก็ออกประตูพระนคร อีกทางหนึ่งจะไปสู่พระเชตวนาราม ทรงรำลึกว่า ก่อนที่

จะออกไปปราบโจรนี้ ควรได้เข้าเฝ้าถวายนมัสการพระบรมศาสดาเสียก่อน เพราะพระองค์เป็นสัพพัญญูรู้เหตุการณ์ทั้งปวง หากการเสด็จไปของพระองค์ครั้งนี้จะต้องได้รับอันตราย คงจะตรัสเป็นทำนองให้สติ แต่ถ้าพระองค์มิได้ตรัสอันใดก็คงหมายถึงความปลอดภัย ดังนั้น จึงรับสั่งให้หยุดขบวนทหารอยู่ ณ ที่นั้นเองแล้วให้ย่ายรถสู่พระเชตวนาราม โดยมีทหารติดตามเสด็จไปเพียงไม่กี่คน

* * *

ทั่วพระวิหารเชตวันเงียบสงัด แม้จะเป็นเวลากลางวันต้นไม้ใหญ่ภายในพระวิหารแผ่กิ่งใบรองรับแสงแดด ทอดเงาร่มไปเกือบทั่วบริเวณ เสียงระฆังลูกเล็ก ๆ ซึ่งห้อยเป็นระย้าตามเชิงชายกุฎีและพระวิหารดังแผ่ว ๆ เมื่อกระทบลม ทำให้ผู้ที่เข้าไปในบริเวณนั้น ได้รับความชุ่มชื่นใจและวังเวงอย่างประหลาด ความเดือดร้อนกายความทุกข์ใจของทุกคนซึ่งติดตนมา คล้ายกับหมดสิ้นไปเมื่อถึงเขตพระวิหาร

พระเจ้าปเสนทิโกศลถอดฉลองพระบาท แล้ว เสด็จ เข้าไปใน พระวิหาร จน ถึงพระคันธกุฎี ซึ่งเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธองค์ ซึ่งขณะนั้นกำลังทรงประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อันวิจิตร มีพระภิกษุสงฆ์เฝ้าอยู่เรียงรายเบื้องหลัง ท้าวเธอถวายบังคมพระบรมศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วประทับอยู่ ณ สถานที่อันสมควรไม่ไกลจากพระพุทธองค์นัก

องค์พระบรมศาสดา ทราบเรื่องการเสด็จมาของพระเจ้าปเสนทิโกศลแล้วก็จริง แต่ทรงประสงค์จะให้ความตั้งพระทัยของพระราชาเป็นที่ทราบแก่พระสงฆ์สาวกจึงมีพระดำรัสถามว่า

"ขอถวายพระพรมหาบพิตร เหตุไฉนวันนี้จึงทรงฉลองพระองค์ดุจออกสู่สงคราม มีเหตุการณ์อันใด ซึ่งมหาบพิตรต้องเดือดร้อนพระทัยจน ต้องเป็นพระราชภาระด้วย ขอถวายพระพร"

ท้าวเธอจึงทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ จะมีสงครามระหว่างแว่นแคว้นดุจสมัยก่อนก็หามิได้ แต่บัดนี้ทวยนครทั่วไปเดือดร้อนทุกข์ยาก ด้วยมีมหาโจร

ผู้ใจฉกาจกำเริบไม่เกรงกลัวต่อพระราชอาญา ได้เที่ยวปล้นฆ่าผู้คนในเขตแว่นแคว้น กระหม่อมฉันจนสิ้นชีวิตไปแล้วประมาณเกือบพันคน จะมีผู้ใดกล้าไปปราบโจรผู้นี้ก็หาไม่ กระหม่อมฉันจึงเดือดร้อนใจจำเป็นต้องยกกองทหาร เพื่อไปทำการปราบปรามเสียเอง ก่อนจะออกเดินทางไป รำลึกถึงพระองค์จึงเข้ามาเฝ้า เพื่อถวายบังคมลา"

ทรงดำรัสถามว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตร โจรผู้นี้มีนามว่ากระไร"

"คนทั้งหลายเขาเรียกโจรผู้นี้ว่าองคุลิมาลโจร พระพุทธเจ้าข้า" ท้าวเธอตรัสตอบ

พระบรมศาสดาจึงดำรัสถามต่อไปอีกว่า

"มหาบพิตรยกกองทหารไปในครั้งนี้ ทรงดำริว่าจับโจรได้แล้วจะกระทำอย่างไร"

ตรัสตอบว่า ถ้ากระหม่อมฉันจับได้ จะลงโทษเสียให้สาสมกับความชั่ว คือจะจับโกนศีรษะแล้วใส่ขื่อคา เอาตระเวนบกตระเวนน้ำ พร้อมทั้งให้ราชทัณฑ์เฆี่ยนด้วยหวายเป็นระยะ ๆ ไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต เพื่อให้สมกับความผิด ความโหดร้ายของเจ้าโจรผู้นี้และให้ประชาชนทั้งหลายได้เห็นตัวอย่างจะได้ไม่ประพฤติชั่วเยี่ยงนี้ต่อไป"

"มหาบพิตรผู้ทรงคุณอันประเสริฐ หากโจรผู้นี้กลับใจได้ แล้วมาบวชบำเพ็ญสมณธรรม โดยถือเพศบรรพชิตมหาบพิตรจะโปรดประการใด"

ท้าวเธอทูลค้านว่า "เป็นไปไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า ที่คนจิตใจหยาบช้าชนิดนี้ จะกลับนิสัย แล้วบวชเพื่อบำเพ็ญความดี กระหม่อมฉันไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้"

"หากเป็นไปได้เล่า มหาบพิตรจะโปรดประการใด" ดำรัสถามย้ำอีก

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หากโจรผู้นี้กลับใจได้ แล้วหันมาประพฤติความดีก็เข้าทำนองต้นไม้ต้นคดปลายตรงยังพอเป็นประโยชน์ ฉะนั้น กระหม่อมฉันจะให้อภัยโทษทุกสิ่งที่แล้วไป และจะขอปวารณาเป็นโยมถวายปัจจัย อันควรแก่บรรพชิตโดยตลอด แต่จะเป็นไปได้ละหรือพระพุทธเจ้าข้า ? กระหม่อมฉันเข้าใจว่านิสัยคงแก้ยาก"

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า "ดูก่อนมหาบพิตรผู้ประเสริฐ ดวงอาทิตย์ซึ่งมีรัศมีสว่างอำนวยประโยชน์แก่ปวงชนและสัตว์พืชทั่วไป หากถูกเมฆหมอกซึ่งต่ำกว่า

ลอยไปบดบังก็ย่อมจะไม่สามารถสาดแสงลงมาได้ให้ความสว่างตามธรรมชาติเดิม ต่อเมื่อเมฆหมอกทั้งหลายลอยผ่านพ้นไปแล้ว จึงส่องรัศมีสาดลงพื้นโลกดุจเดิม ข้อนี้ฉันใด ขอถวายพระพร จิตใจของมนุษย์ทั่วไปก็ดุจเดียวกัน ทุกรูปทุกนามล้วนแต่มีความประสงค์สร้างความเจริญให้เกิดความสุขแก่ตัวของตัวเอง แต่หากมีเมฆหมอกคืออกุศลธรรมเข้ามาหุ้มห่อใจ ก็ย่อมจะทำให้ความคิดหันไปในทางที่ผิด เพราะใจถูกคลุมด้วยกิเลสซึ่งคล้ายเมฆหมอกที่มากางกั้นมิให้เห็นทางชอบ ฉะนั้น จึงต้องทำชั่วพูดชั่วสารพัด ตามอำนาจจิตบัญชา แต่ว่า สมัยใดผู้นั้นเกิดความสำนึกตัวได้รู้สึกผิดชอบชั่วดี และทำลายอกุศลธรรมที่เคยล่อให้จิตเคลิ้มไปในความทุจริตเสีย แล้วกลับตัวใหม่ ด้วยการประพฤติดี ก็ย่อมเป็นวิถีทางที่ชอบ ดุจดวงอาทิตย์อันพ้นจากเมฆหมอกฉะนั้น

ขอถวายพระพร มหาโจรซึ่งมหาบพิตรทรงประสงค์จะเสด็จไปปราบนั้น บัดนี้หมดพยศแล้ว วางอาวุธและเครื่องประหารทุกอย่างแล้ว ได้เข้ามาบวชในสำนักของตถาคตและนั่งอยู่ ณ ที่นี้"

จบพระดำรัสก็ยกพระหัตถ์ไปทางด้านซ้ายของพระองค์ ซึ่งพระองคุลิมาลนั่งสำรวมอิริยาบถอยู่ท้ายสงฆ์ทั้งหลาย ณ ที่นั้น

ทันใดนั้นเอง ความโกลาหลก็เกิดขึ้นอย่างมหาศาล บรรดาทหารซึ่งตามเสด็จมา ๑๐ คนเศษ ได้ยินว่าพระองคุลิมาลอยู่ ณ ที่นั้นเท่านั้น ก็ผลุดลุกวิ่งออกจากพระคันธกุฎีไปอย่างรวดเร็วเพราะความกลัว แม้แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลเองก็ตกพระทัยจนคุมพระสติไม่อยู่ คว้าพระขรรค์ซึ่งวางไว้ข้างที่ประทับจนมั่นพระหัตถ์เตรียมป้องกันพระองค์ ทอดพระเนตรดูพระองคุลิมาลอย่างไม่ลดละ ยิ่งเห็นบริวารซึ่งตามเสด็จมาต่างหนีเอาตัวรอดไปหมดก็ยิ่งหวั่นพระทัย ผลุดลุกยืนตะลึงอยู่ ณ ที่นั้นเอง

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า

"ขอถวายพระพร มหาบพิตรผู้ประเสริฐ ขอพระองค์อย่าได้หวาดหวั่นพรั่นพระทัยเลย ภัยทุกประการจักไม่มีแก่พระองค์ ณ สถานที่นี้ จงประทับนั่งเสียให้ผาสุก องคุลิมาลบุตรตถาคตนั้น รับประกันว่าไม่ทำชั่วดังเดิมแล้ว"

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สติ จึงประทับนิ่งดังเดิม แต่ยังไม่ไว้พระทัยนัก หยิบพระแสงขรรค์วางไว้ไม่ไกลนัก จ้องดูพระองคุลิมาลอยู่เป็นครู่ เห็นท่านนั่งก้มหน้าอย่างสำรวมมิได้มีอาการพิกลแต่ประการใด ทรงแปลกพระทัยเป็นที่สุด จึงทูลถามพระพุทธองค์ว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุใดโจรนี้จึงเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และอยู่ในสำนักของพระองค์ได้"

พระบรมศาสดา จึงตรัสเล่าเรื่องราวแต่ต้นที่อหิงสกะกุมารออกจากบ้าน เพื่อไปศึกษาวิชา ณ สำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ เมืองตักกสิลา และถูกอาจารย์ล่อลวงให้หลงใหลจึงได้ทำบาปโดยไม่รู้ตัวตามคำแนะนำของอาจารย์นั้น จนกระทั่งพระองค์ได้เสด็จไปโปรดให้รู้สึกตัว และได้ขอบวชในพระพุทธศาสนาเป็นลำดับให้ท้าวเธอทราบเรื่องราวโดยตลอด

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ทราบเรื่องตามเป็นจริงทุกประการ จึงมีความอัศจรรย์พระทัยว่า "ธรรม" คือคำสอนของพระบรมศาสดานี้ช่างมีอนุภาพศักดิ์สิทธิ์มหาศาล แม้แต่คนที่มีใจเหี้ยมโหดชั่วช้าที่ได้ฟังก็ยังกลับใจถึงกับเปลี่ยนนิสัยให้หันมาสู่ความดีได้ และพระองคุลิมาลรูปนี้แม้จะทำความชั่วมามากเมื่อเป็นฆราวาส แต่ทำเพราะถูกยุยงอันตนเองเข้าใจผิด ดังนั้นท้าวเธอจึงประกาศต่อพระสงฆ์ทั้งปวง ซึ่งมีพระพุทธองค์เป็นประธานว่า

"กระหม่อมฉันขอประกาศว่า โทษทัณฑ์ความผิดทั้งหลายไม่มีแก่พระองคุลิมาล และขอปวารณาที่จะถวายอุปการะแด่พระภิกษุรูปนี้ตลอดไป"

จบแล้วจึงถวายบังคมลาพระพุทธองค์ และพระสงฆ์ทั้งปวงออกจากพระวิหารเพื่อกลับสู่พระราชนิเวศน์แต่เพียงผู้เดียว

เวลาบ่ายจัด อากาศภายนอกพระเชตวันร้อนอบอ้าวด้วยแรงอาทิตย์ซึ่งสอดส่องลงมาและไม่มีร่มเลย แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงดำเนินกลับอย่างสำราญพระทัย ความร้อนของอากาศแม้จะร้อนเท่าไรก็ไม่ทรงรู้สึก เพราะบัดนี้ทรงชุ่มชื่นพระทัย ที่โจรร้ายอันคนทั้งหลายแม้แต่พระองค์เองก็หวาดหวั่นพรั่นพรึง ได้หันมาครองผ้ากาสาว-

พัสตร์อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์แล้ว ฉะนั้น แม้แต่จะต้องดำเนินโดยไม่มีพาหนะก็จริง แต่ไม่ทรงรู้สึกว่าลำบากพระกายเลย

ข่าวเรื่ององคุลิมาลโจรเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา และพักอยู่ร่วมพุทธสำนัก ณ พระเชตวนารามนั้นแพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็ว อันก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นานาอย่างกว้างขวาง บรรดาชาวเมืองสาวัตถีมีความสนใจ และแสดงความเห็นเกี่ยวกับองคุลิมาลไปหลายอย่างด้วยกัน บางพวกก็มีความเห็นว่าแม้แต่ท่านจะเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุแล้วก็จริง แต่ไม่น่าเลื่อมใสและยังไม่ควรจะไว้วางใจ เพราะเดิมเป็นโจรร้ายใจอำมหิตได้สังหารชีวิตมนุษย์ล้มตายไปมากต่อมากนับจำนวนพัน แล้วนิสัยเดิมจะกลับกลายมาเป็นดีได้อย่างไร ซรอยว่าการบวชครั้งนี้คงจะเป็นด้วยเรื่องจำเป็นจำใจโดยเกรงต่อราชภัย มากกว่าที่จะบวชด้วยศรัทธาปรารถนาจะมุ่งประพฤติดี เข้าทำนองว่า เอาผ้ากาสาวพัสตร์มาหุ้มคลุมตัวให้พ้นภัย บางพวกก็มีความเห็นเป็นการกะเหตุการณ์ล่วงหน้าว่า คนเช่นนี้คงจะอยู่ในเพศสมณะไม่ได้นานก็มากน้อยเท่าไรนักหรอก เพราะจะปฏิบัติตามพระธรรมวินัยซึ่งเป็นสภาพประณีต และต้องคอยระมัดระวังตนทุกอิริยาบถได้อย่างไร นิสัยเดิมของโจรที่ติดตัวมาจะทำให้อยู่ไม่ทน ไม่ช้าเท่าไรก็ต้องกลับไปเป็นโจรร้ายอีก ตลอดจนพวกที่ญาติพี่น้องของตนซึ่งถูกพระองคุลิมาลเมื่อครั้งก่อนบวชฆ่าฟันจนล้มตาย ก็พากันบ่นเสียดายว่าคนอย่างนี้ไม่ควรจะเข้ามาบวชเลย ควรจะถูกลงโทษให้ตายตามความผิดเสียดีกว่า จะมีผู้สงสารและอนุโมทนาว่าท่านบวชครั้งนี้ก็เพราะต้องการจะประพฤติดีปฏิบัติชอบ เป็นการแก้ตัวจากเคยทำความชั่วเมื่อครั้งก่อนนั้นมีอยู่น้อยคนเหลือเกิน เรื่องของพระองคุลิมาลกลายเป็นเรื่องที่ผู้คนทั่วไปต่างยกขึ้นมาเป็นเรื่องสนทนาในที่ชุมนุมทุกสถานด้วยความสนใจเป็นอย่างยิ่ง

วันรุ่งขึ้นจากที่ท่านบวชไปแล้ววันหนึ่ง พระองคุลิมาลออกไปรับบิณฑบาตอันเป็นกิจวัตของภิกษุสงฆ์ โดยเดินตามพระภิกษุทั้งหลายผู้มีอาวุโสกว่าเข้าไปในเมือง ซึ่งชาวบ้านผู้มีศรัทธาต่างยกขันข้าวและถาดอาหาร ตั้งเรียงรายอยู่ทั้ง ๒ แถวฟากถนน เมื่อชาวบ้านตักบาตรภิกษุรูปต้น ๆ เป็นลำดับมา พอถึงพระองคุลิมาลเท่านั้น

เขาก็แปลกใจที่ว่าท่านผู้นี้ครองผ้าจีวรไม่ค่อยจะรัดกุมดูรุ่มร่ามเพราะเพิ่งบวชใหม่ จึงแหงนหน้ามองดู พอเห็นเป็นพระองคุลิมาลเท่านั้นก็จำได้ ต่างตกใจจนยั้งสติไม่อยู่ ทิ้งขันข้าวจากมือแล้ววิ่งหนี ตะโกนบอกต่อ ๆ กันว่า "องคุลิมาลโจรมาแล้ว องคุลิ-มาลโจรมาแล้ว" จากนั้น ก็วิ่งหนีหลบซ่อนกันไปคนละทางสองทางเพราะเกรงกลัวโดยยังไม่ไว้วางใจ

ข่าวเรื่องนี้ลุกลามไปจนบ้านอื่น ๆ หลบหมดไม่กล้าออกมาใส่บาตร ดังนั้นพระองคุลิมาลจึงมิได้อาหารเลยแม้แต่ทัพพีเดียว มิหนำซ้ำยังพลอยทำให้ภิกษุทั้งหลายอื่นอีกมากรูปต้องพลอยอดลำบากไปอีกด้วย เพราะชาวบ้านไม่กล้าออกจากบ้านของตน ๆ ฉะนั้น ต่างองค์จึงต่างกลับวัดโดยมีบาตรเปล่าตาม ๆ กัน

รุ่งขึ้น พระองคุลิมาลไม่กล้าเข้าไปรับบิณฑบาตในเมือง เพราะเกรงว่าจะประสบเหตุการณ์ดังวันวาน โดยเปลี่ยนไปตามทางหมู่บ้านชายบ้านนอกเมือง ตามพระ-เถระซึ่งกำหนดทางด้านนั้นเป็นโคจรคาม ก็ปรากฏว่าเกิดเหตุดุจวันต้น โดยผู้คนละแวกนั้นยังจำท่านได้ และต่างมีความหวาดเกรงเป็นกำลังรู้ว่ามีพระองคุลิมาลมาด้วยเท่านั้นไม่มีใครกล้าออกมาใส่บาตรเลย พระองคุลิมาลและภิกษุทั้งหลายจึงต้องกลับวัดด้วยบาตรเปล่าอีก และได้อาศัยภิกษุอื่นแบ่งอาหารที่ได้มาให้ได้ฉัน จึงพอมีกำลังทรมานกายอยู่ได้

แม้ในวันต่อ ๆ มาก็เช่นกันพระองคุลิมาลไปบิณฑบาตทางไหน นอกจากไม่ได้รับอาหารแล้ว ยังทำให้ภิกษุอื่นซึ่งร่วมทางต้องอดไปอีกด้วย

ต่อมา ท่านมีความเกรงใจภิกษุสงฆ์ทั้งปวงว่าต้องได้รับความอดอยากเพราะท่าน เหตุนั้น ท่านจึงปลีกไปแต่ลำพังโดยไปรับบิณฑบาตในทางเฉพาะรูปเดียว คราวนี้ ท่านต้องประสบเคราะห์กรรมทันตาเห็น โดยนอกจากจะไม่ได้รับบิณฑบาตจากผู้ใดแล้ว เมื่อเดินไปตามละแวกบ้านต่าง ๆ ผู้คนชาวบ้านทั้งหลายเขาเอาท่อนไม้บ้างก้อนดิน ก้อนหินบ้าง ขว้างปาสัตว์ทั้งหลาย เช่น สุนัข กา ไก่ ทั้งปวงเป็นต้น เผอิญให้ตกลงถูกศีรษะของท่านเกือบทุกราย จนโลหิตไหลอาบใบหน้าชุ่มโชกลงมาทั่วจีวรจนแดงฉาน ทำให้ท่านเจ็บปวดอย่างสาหัสแทบจะทรงกายเดินต่อไปไม่ไหว แต่ท่านก็

อุตส่าห์อดกลั้นทนต่อความเจ็บปวดนั้น แข็งใจเดินกลับจนถึงพระเชตวนารามด้วยความบอบช้ำเป็นที่สุด พระภิกษุทั้งหลายมีความสงสาร จึงช่วยกันแต่งรักษาบาดแผลให้ด้วยเมตตากรุณา และแบ่งปันอาหารให้ท่านได้ฉันประทังชีวิตต่อไป

เวลาผ่านพ้นไปอีกหลายวัน แต่เหตุการณ์ที่เกิดแก่พระองคุลิมาลก็เป็นไปดุจเดิม ท่านต้องได้รับความเจ็บปวดอันเกิดจากผู้คนทั้งหลายขว้างปาเอาโดยมีเจตนาทุกวัน

ความเจ็บปวดอันท่านได้รับนี่แหละ เป็นเครื่องสอนใจท่านอย่างดีว่า "ทุกคนต่างหวาดเกรงภัยอันตราย และพยายามรักษาตัวมิให้บาดเจ็บ รักษาชีวิตให้ยั่งยืนนานเราเองเมื่อครั้งก่อนบวช ได้สร้างความเจ็บปวดให้ผู้อื่นต้องบาดเจ็บมากมาย

ตัวเราเอง ต้องทุกข์ ต้องลำบาก ทรมาน ด้วยอำนาจความบาดเจ็บอย่างไร ผู้อื่นอันเราทำให้เขาต้องได้รับอันตรายอันบาดเจ็บ เขาก็ย่อมทุกข์ทรมานเยี่ยงนี้เช่นกัน

ฉะนี้แหละ พระพุทธองค์ผู้บรมศาสดา จึงทรงสอนสาวกทั้งหลายและตัวเราว่า "ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่นและสัตว์อื่นทั้งหลาย เพราะไม่มีใครเลยปรารถนาจะเจ็บปวด และต้องรับอันตราย สัตว์ทุกรูป ทุกนาม ต่างรักตัวของตัวเอง และเกรงกลัวต่อภัยทั้งนั้น ควรจะเมตตาหวังดีต่อกัน เว้นอาฆาตพยาบาท มุ่งร้ายต่อกันเสีย และช่วยกันสร้างความสุขให้แก่กันตามแต่จะทำได้เถิด"

ทุกครั้ง ที่พระองคุลิมาลถูกขว้างปา เกิดความเจ็บปวดท่านก็พยายามสอนตัวของท่านเองได้ทุกครั้ง มิได้มีความอาฆาตแค้นเคืองต่อผู้ทำร้ายท่านเลย เพราะจิตของท่านห่างจากการจองล้างจองผลาญผู้อื่นเสียแล้ว โดยได้ตั้งใจว่าจะประพฤติความดีให้ถึงที่สุดแล้ว หากว่าเป็นดังครั้งก่อนสมัยเมื่อท่านเป็นโจร อย่าเลย ! อย่าว่าแต่จะต้องถูกผู้กระทำให้เจ็บปวดถึงดังนี้ เพราะแม้แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ท่านจะไม่ยอมละเว้นชีวิตหรืออภัยให้แก่ผู้ที่ทำให้ท่านต้องบาดเจ็บเลยแม้สักราย

ธรรม ของพุทธศาสนา สามารถกลับใจของคนผู้เคยมีจิตใจโหดเหี้ยม ให้มีเมตตากรุณา และเกิดสติมีการยั้งคิดรอบคอบได้โดยถูกต้องฉะนี้

เช้าวันหนึ่ง พระองคุลิมาลเดินไปบิณฑบาตตามละแวกบ้านแห่งหนึ่ง ขณะที่พระคุณท่านสำรวมอิริยาบถเดินอยู่ตามทางนั้น มีหญิงหนึ่งซึ่งครรภ์แก่ใกล้จะคลอด ได้ยกอาหารเพื่อถวายแก่ภิกษุ เห็นพระองคุลิมาลเดินเข้ามาใกล้ ก็น้อมอาหารนั้นเพื่อถวายแก่ท่านด้วยปสาทศรัทธา มิรู้ว่าท่านคือพระองคุลิมาล ทันใดนั้นเองได้ยินเสียงเพื่อนบ้านตะโกนก้องร้องต่อ ๆ กันว่า "พระองคุลิมาลโจรมาแล้ว ๆ" และต่างคนต่างหลบหนีเอาตัวรอดกันด้วยความเกรงกลัว

น่าสงสารแต่หญิงท้องแก่ผู้นั้น พอได้ยินเขาร้องตะโกนบอกกล่าวว่า "พระ-องคุลิมาลโจรมาแล้ว" เท่านั้น ตกใจกลัวตัวสั่น ทิ้งถาดอาหารหลุดจากมือ รีบวิ่งหนีเพื่อรักษาตัว แต่ด้วยท้องโตอุ้ยอ้ายวิ่งไม่ไหว หมดหนทางจริง ๆ เห็นมีช่องอยู่ที่รั้วบ้านแห่งหนึ่ง จึงพุ่งตัวจะลอดเข้าช่องนั้น ศีรษะและช่วงไหล่พอลอดเข้าไปได้สะดวก แต่ไปติดอยู่ที่กลางลำตัวเพราะท้องของนางโตมาก จึงพ้นรั้วไปไม่ได้ ดิ้นขลุกขลัก ๆ อยู่ที่นั้นเองด้วยกิริยาอันสมเพชยิ่ง

เผอิญพอดีที่ขณะนั้น ลมกรรมมัชวาตภายในกำเริบบอกอาการว่าจะคลอดบุตร หญิงนั้นจึงต้องตะโกนขอให้คนช่วย คนทั้งหลายมีความสงสารก็รวมกันเป็นพวกแล้วช่วยให้นางพ้นจากช่องรั้วนั้นขึ้นมา แต่จัดให้นอนพักอยู่ ณ ที่นั้น นางเจ็บท้องอยู่เป็นเวลานาน ร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวด แต่ก็ไม่คลอดสักที พ้นจากเวลาเช้า ไปสาย บ่ายจนเย็น ต้องทนเจ็บปวดอยู่อย่างนั้น แม้แต่จะมีหมอและผู้ชำนาญในการช่วยคลอดบุตรมาช่วยเหลือด้วย โดยพยายามช่วยกันจนสิ้นความคิดและความสามารถทุกอย่างแล้ว แต่ก็ไม่เป็นผล ขณะที่ทุกคนกำลังทอดอาลัยอยู่แล้วนั่นเอง บุรุษหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาจึงได้ให้คำแนะนำว่า "เมื่อไม่มีวิธีใด ซึ่งสามารถช่วยหญิงนี้ได้แล้ว ก็ขอให้ทุกคนทำใจให้กล้า ไปอาราธนาพระองคุลิมาลให้ท่านมาช่วย โดยขอให้ท่านตั้งอธิษฐานจิต อาจเป็นกุศลอุปถัมภ์หญิงนี้และบุตรในครรภ์ของนางบ้าง"

คำแนะนำของบุรุษนี้เบื้องต้นได้มีผู้โต้แย้งอยู่บ้างหลายรายด้วยกัน แต่ที่สุดก็ต้องคล้อยตาม เพราะไม่มีวิธีอื่นซึ่งจะดีกว่านี้

ครั้นเมื่อพระองคุลิมาลท่านมาถึงสถานที่นั้นแล้ว เขาจึงช่วยกันเอาม่านมาขึงทำเป็นวงรอบ และตั้งตั่งไว้ภายใน อาราธนาให้ท่านนั่ง เล่าเรื่องราวทั้งปวงถวาย ขอให้ท่านตั้งเมตตาจิตเพื่อช่วยบรรเทาทุกข์ภัยแก่สตรีผู้นั้น

ท่านพระองคุลิมาล จึงได้สำรวมจิต ปรารถนาความสวัสดีให้บังเกิดแก่หญิงนั้นและบุตรในครรภ์ของนาง โดยได้นั่งบนแท่นซึ่งเขาจัดตกแต่งถวายไว้และเพ่งน้ำในขันน้ำ ตั้งความสัตย์อธิษฐานเป็นใจความภาษาบาลี ว่า

ยโตหัง ภะคินิ อริยายะ ชาติโต ชาโต วาภิชานามิ สัญจิจจะ ปาณัง ชีวิตา โวโรเปตา เตนะ สัจเจนะ โสตถิ เตโหตุ โสตถิ คัพภัสสะ

แปลเป็นภาษาไทยว่า "ดูก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดใหม่แล้วโดยอริยชาติ (คือชีวิตใหม่แห่งบรรพชิตเพศนี้) ไม่เคยแกล้งปลงสัตว์ซึ่งมีชีวิตให้สิ้นชีพเลย

ด้วยคำอันเป็นสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่เธอและสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ของเธอเถิด"

เมื่อพระองคุลิมาลตั้งสัตย์อธิษฐานจบลงดังกล่าวมาแล้ว ท่านจึงส่งขันน้ำนั้นให้คนไปรดศีรษะของสตรีครรภ์แก่ผู้นั้น ก็ปรากฏเป็นการอัศจรรย์ โดยหญิงนั้นได้คลอดบุตรออกมาอย่างง่ายดายคล้ายกับว่าเทน้ำออกจากกระบอกน้ำก็เช่นกัน จึงก่อให้เกิดความเลื่อมใส คลายความเกลียดชังแห่งประชาชนทุกถ้วนหน้า

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ผู้ใดมีครรภ์ปรารถนาจะคลอดบุตรง่าย จึงต่างไปขอให้ท่านช่วยอธิษฐาน ท่านก็อธิษฐานให้ด้วยคาถาบทนี้ ผู้ใดที่ไม่สามารถไปได้ เขาก็พาไปนอนคลอด ณ สถานที่อันตั้งตั่งของพระคุณท่าน เมื่อครั้งไปช่วยหญิงท้องแก่คนแรกให้คลอดบุตร อันภายหลังเขาได้ก่อทำเป็นแท่นไว้ในที่อันเหมาะสม แม้เพียงเท่านี้ก็คลอดได้อย่างง่ายดายเช่นกัน หรือเพียงแต่ว่าเอาน้ำไปราดลงที่แท่นนั้น แล้วรองรับมารดศีรษะผู้จะคลอด ก็คลอดบุตรได้สะดวกปลอดภัยทุกรายไป คนทั้งหลายจึงหายเกลียดชัง และมีความเคารพนับถือพระองคุลิมาลเป็นอย่างดี

คาถาของพระองคุลิมาลบทนี้ จึงนิยมนับถือกันว่าเป็นคาถาสำหรับภาวนาให้คลอดบุตรง่าย จนกระทั่งมาถึงสมัยนี้ ผู้ที่มีครรภ์ปรารถนาความปลอดภัยในการ

คลอดบุตร ไปหาพระขอให้ท่านเสกดอกบัวให้บ้าง กล้วยบ้าง น้ำมนต์บ้าง ท่านก็เสกให้ด้วยคาถาบทนี้เอง

อนึ่ง เกจิอาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า หญิงใดมีครรภ์ ถ้าอุตส่าห์บริกรรมคาถาบทนี้ เพียงวันละ ๓ ครั้ง ก่อนแต่จะนอนและปฏิบัติให้ได้ทุกวัน ท่านก็ว่า มีคุณานุภาพทำให้คลอดบุตรง่ายดายเช่นกัน

*　　*　　*

เป็นอันว่า ท่านพระองคุลิมาล สามารถเอาชนะใจคนทั้งหลายที่แต่เดิมเกลียดชังท่าน โดยที่ท่านได้ตั้งอธิษฐานจิตแสดงความจริงใจให้ปรากฏ ว่าเรื่องการทำบาปกรรมแต่ครั้งก่อนที่ล่วงแล้วมานั้น เป็นเรื่องซึ่งท่านหลงใหลและกระทำไปโดยขาดการยับยั้งชั่งใจ แต่ภายหลังนี้ เมื่อท่านสำนึกดี – ชั่วได้แล้ว เข้ามาบวชในพุทธศาสนา คล้ายกับว่ามาเปลี่ยนชีวิตใหม่ เริ่มตั้งแต่มีชีวิตใหม่ในสมณะเพศนี้ ท่านไม่เคยทำบาป แม้แต่ปลงชีวิตสัตว์เล็กสัตว์น้อยเลย

ด้วยความสัตย์ซึ่งท่านอธิษฐานให้ปรากฏ คนทั้งหลายรู้เรื่องตลอด จึงเห็นใจและเคารพนับถือท่าน ต่างหายเกลียดกลัวท่านเด็ดขาด และได้ถวายการอุปถัมภ์แก่ท่านเป็นอย่างดี ท่านไม่ต้องอดอยากเหมือนอย่างเดิม ไปบิณฑบาตที่ใดก็มีคนคอยตักใส่บาตรถวายท่านจนเต็มบาตรทุกวัน ๆ

เมื่อพระองคุลิมาลสะดวกด้วยอาหาร ไม่ลำบากเหมือนครั้งก่อน จึงเกิดมีกำลังกาย เมื่อกำลังกายสมบูรณ์ สมาธิจิตก็เกิดแก่ท่านโดยง่ายดาย สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้สะดวก จนพิจารณาเห็นความจริงของไตรลักษณ์ด้วยปัญญาอันชอบในที่สุด ท่านก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตัดขาดบุญบาปทั้งมวลไม่ต้องเวียนไว้ในสังสารวัฏฏ์ต่อไป

ชีวประวัติของพระองคุลิมาล ซึ่งนำมาเล่าโดยตั้งชื่อเรื่องใหม่ว่า "ผู้กลับใจ" ก็สิ้นสุดเนื้อความแต่เพียงเท่านี้.

*　　*　　*

คติย่อ ๆ ของเรื่องนี้

๑. การอยู่รวมกับคน จะต้องได้รับการอิจฉา[๑]-ริษยา[๒]จากคนชั่วเป็นธรรมดา ฉะนั้น จะอยู่ที่ใด ต้องรวมอยู่กับใคร ควรเตรียมตัว–เตรียมใจ คอยรับไว้ล่วงหน้า

เมื่อเรามุ่งทำความดี ประพฤติดีไม่ควรท้อถอยเกรงกลัวผู้อื่นอิจฉา หรือริษยา เพราะถึงอย่างไร ๆ เราก็หนีคนจำพวกนี้ไม่พ้น

"เขาอิจฉาดีกว่าเขาสงสาร" คติข้อนี้ควรที่ทุกคนได้พิจารณา เราทำตัวจนผู้อื่นอิจฉาแสดงว่า ผู้อื่นทำความดี หรือประพฤติดี สู้เราไม่ได้ ฉะนั้น เขาจึงอิจฉาความดีของเรา

แต่ถ้าเราเสื่อม คือ เสื่อมจากความดี ทั้งทางโลก ทางธรรม จนเอาตัวไม่รอด ถึงกับผู้อื่นสงสาร อย่างนี้ ไม่ใช่เป็นความเจริญ ฉะนั้น "ทำตัวให้เขาอิจฉา จึงดีกว่าทำตัวให้เขาสงสาร"

มีคนอยู่ที่ไหน ก็มีทั้งความดี และความชั่วปะปนอยู่ ณ ที่นั้น ด้วยเหตุนี้ต้องทำใจให้แข็ง อย่ากลัวเกรงว่าจะต้องถูกผู้อื่นอิจฉาหรือริษยา เพราะหนีเรื่องนี้ไม่พ้นเป็นอันขาด

รู้ตัวล่วงหน้าอย่างนี้แล้ว จงประพฤติตนให้เขาอิจฉา จึงดีกว่าประพฤติตนให้เขาสงสารนี้ เป็นคติข้อที่ ๑

๒. โบราณพูดว่า "เป็นคนแก่นั้นเป็นง่าย แต่เป็นผู้ใหญ่เป็นยาก" ข้อนี้มีอธิบายว่า

คนแก่ เพียงแต่อายุมาก ผมหงอก เขาก็เรียกว่า "คนแก่"

แต่ผู้ใหญ่ คือผู้มีคุณ – ธรรม อันควรเคารพนับถือนั้น เป็นยากเหลือเกิน เพราะว่าผู้ใหญ่บางคนขาดคุณธรรมอันเป็นสมบัติของผู้ใหญ่

---

๑ อิจฉา รู้สึกไม่พอใจเมื่อเห็นเขาได้ดี

๒ ริษยา เห็นคนอื่นได้ดีแล้วทนอยู่ไม่ได้

"อาจารย์ทิศาปาโมกข์ ผู้หูเบาหลงเชื่อคำยุยงของบรรดาศิษย์ ถึงกับเกลียดชัง ต้องการกำจัดอหิงสกะกุมารด้วยการใช้อุบายให้เขาไปฆ่ามนุษย์ โดยหวังจะยืมมือผู้อื่นสังหารอหิงสกะผู้ศิษย์ตนนั้น"

เรื่องนี้ ควรที่ผู้เป็น "ผู้ใหญ่" จะได้สังวรให้มาก เป็นผู้ใหญ่ ถ้าหูเบาย่อมเกิดอคติ ขาดหลักธรรมปกครองผู้น้อย รู้เรื่องอะไรแล้วเชื่อง่าย ๆ ไร้การพิจารณาโดยรอบคอบ อาจลงโทษผู้ไม่ผิดได้ อันเป็นบาปกรรมอย่างร้ายกาจ

ฉะนั้น ตัวอย่างอันไม่ดี ซึ่งอาจารย์ทิศาปาโมกข์ประพฤติไปนี้ ควรที่ "ผู้ใหญ่" ทุกท่านได้จดจำไว้เป็นเครื่องเตือนสติของท่านเอง ก่อนจะลงโทษหรือให้ร้ายผู้อื่น

ทำได้เช่นนี้ จะเป็นผู้น่าเคารพนับถืออีกอย่างมากทีเดียว

๓. คติข้อสุดท้ายของเรื่อง คือ "การกลับใจตัวเอง"

องคุลิมาลโจร เดิมเป็นผู้ดุร้ายเหี้ยมโหดอย่างที่สุด แต่ก็ละนิสัยโจรเข้ามาบวชได้และเมื่อบวชแล้ว ก็ตั้งใจประพฤติปฏิบัติจนสำเร็จมรรคผลได้ในที่สุด

อันคนเรานี้ ถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่ ย่อมจะรับรองความประพฤติหรือรับรองตัวของตัวเองไม่ได้ จะว่าทำดีได้โดยตลอด เพราะจิตของผู้มิใช่อริยบุคคลยังต้องไหลไปตามกระแสของกิเลสอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นจึงต้องทำดี – ทำชั่ว ปะปนคลุกเคล้ากันไป

ทำความดีก็โดยจิตบัญชา ทำความชั่วก็โดยจิตบงการ

แต่ถ้าขาดการพิจารณาเหตุผลถ่องแท้ ประพฤติสิ่งไรตามใจชอบเป็นที่ตั้ง ก็มักจะคล้อยไปในทางชั่วเสียแหละมากหากได้มีการไตร่ตรอง พิจารณาโดยแยบคายก่อนแล้วจึงทำไป เช่นนี้ ย่อมจะเป็นความดีมากกว่าชั่วได้

คนใดผู้ทำชั่ว แต่รู้สึกตัวเองได้ภายหลัง เห็นโทษของความชั่วว่าร้ายกาจเดือดร้อนแล้วยังเกิดอับอาย เกรงกลัว ไม่ต้องการประพฤติชั่วต่อไป คนเช่นนี้เสมือนต้นไม้ซึ่ง "ต้นคด ปลายตรง" ใช้เป็นประโยชน์ได้

รู้ตัวว่าชั่ว แล้วกลับใจ เปลี่ยนความประพฤติ โดยเลิกความชั่วซึ่งเคยพอใจนั้น ผู้ทำได้เช่นนี้ ย่อมเป็นคนดีได้

ผู้ใด ประพฤติชั่วช้า แต่ทะนงตนว่าเป็นคนดี อย่างนี้ ย่อมต้องชั่วตลอดไป เพราะความสำคัญผิด เกินสามารถที่ผู้อื่นจะตักเตือนจนสำนึกตามจริงได้

คนกลับใจตนเองได้ ย่อมมีโอกาสได้บำเพ็ญตนเป็นคนดี ชดเชยกับเวลาที่ล่วงไปโดยมัวเมาประพฤติชั่วมาแต่ต้น

คนเยี่ยงนี้น่าสรรเสริญ และควรได้รับยกย่องจากกัลยาณชน เป็นอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนธรรมเพื่อประสงค์ให้คนรู้ รู้เพื่อกลับใจ กลับความประพฤติเดิมอันชั่วช้าของตนเอง ผู้กลับใจตัวเองได้เท่านั้น ย่อมบรรลุประโยชน์อย่างยิ่งอันควรพอใจดุจดังองคุลิมาลซึ่งเดิมเป็นโจรร้าย แต่สามารถกลับใจตนเองได้ จึงประสบความสุขอย่างแท้จริงอันยอดเยี่ยม ดังเรื่องที่เล่ามาฉะนี้.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ
นาวาเอก นพ โหตรภวานนท์ ผู้พิมพ์โฆษณา
ม.ค. ๐๘